

STRUKOVNO UDRUŽENJE SEKTORA BEZBEDNOSTI

SAVREMENI BEZBEDNOSNI IZAZOVI: NUKLEARNA ENERGIJA, ZAMRZNUTI KONFLIKTI I ILEGALNE MIGRACIJE

- Zbornik radova Prve generacije stažista -

Beograd, 2021. godina

Izdavač

STRUKOVNO UDRUŽENJE SEKTORA BEZBEDNOSTI

Za Izdavača

Dejan Milutinović

Urednik

Dr Marina T. Kostić

ODRICANJE ODGOVORNOSTI: Svaki autor je odgovoran za celokupnu sadržinu teksta rada. Strukovno udruženje sektora bezbednosti nema odgovornost za autentičnost radova niti su stavovi izneti u njima mišljenje Udruženja. U slučaju povrede autorstva ili neke druge primedbe na konkretnе rade autori samostalno odgovaraju.

REČ UREDNIKA

Program stažiranja Strukovnog udruženja sektora bezbednosti pokrenut je 2020. godine sa ciljem da okupi studente svih nivoa studija koji se bave pitanjima bezbednosti i doprinese njihovoј edukaciji i ohrabrenju da se upuste u proces istraživanja i iz različitih uglova sagledaju pitanja od interesa.

Pred vama su radovi Prve generacije stažista našeg Udruženja koji se bave tematskim celinama o nuklearnoj energiji, zamrznutim konfliktima i ilegalnim migracijama. Pitanje nuklearne energije od samih početaka korišćenja izaziva značajne kontroverze a u fokus naše pažnje je došlo sa intenziviranjem nadmetanja velikih sila oko izgradnje novih nuklearnih postrojenja na prostoru Balkana, kao i sa u jednom momentu veoma glasnim predlozima u Srbiji da se moratorijum na izgradnju nuklearnih elektrana u Srbiji ukine a razmišljanje na ovu temu se našlo i u Predlogu strategije nacionalne bezbednosti Srbije. Iz tog razloga sprovli smo i istraživanje stavova javnog mnjenja građana o nuklearnoj energiji u Srbiji i ponudili opis stanja u pogledu nadmetanja velikih sila oko nuklearne energije u balkanskim državama. Takođe, kako bi se sagledali argumenti zagovornika i protivnika nuklearne energije urađena je i uporedna analiza dve veoma iskusne države po ovom pitanju u kojima danas vlada različito raspoloženje po pitanju nuklearne energije – Francuske u kojoj se upotreba nuklearne energije ne dovodi u pitanje i Nemačke u kojoj uveliko traje proces gašenja nuklearnih elektrana.

Druga aktuelna tema od izuzetnog značaja za Srbiju su zamrznuti konflikti. Podstaknuti nedavno „odmrznutim“ konfliktom u Nagorno-Karabahu i interpretacijama značaja koje je taj događaj imao po ostale zamrznute konflikte, a pre svega onaj na Kosovu i Metohiji odlučili smo da kroz radove stažista prikažemo i pregled aktuelnih zamrznutih konflikata u svetu, ulogu Evropske unije u njima, strategije i pokušaje slabijih strana u zamrznutim konfliktima da uravnoteže jače i implikacijama koje postojanje zamrznutog konflikta ima na organizaciju sektora bezbednosti država kojih se ovi konflikti tiču. Ova istraživanja predstavljaju i početak budućeg dubljeg i obimnijeg bavljenja stažista ovim pitanjima, koje može predstavljati značajan doprinos promišljanju bezbednosti Srbije.

Treća tema od ne manjeg značaja kojom se se bavili naši stažisti je tema ilegalnih migracija. Posebno značajna zbog izbijanja takozvane migrantske krize 2015. godine i od tada ne jenjavajućeg straha da se ona može ponoviti ova tema ušla je u uži izbor za istraživanje. Pored toga posebna pažnja koja se pridaje ovom bezbednosnom izazovu je i strah da se među migrantima mogu naći i teroristi ali i da se kroz ilegalne migracije može odvijati i trgovina ljudima. Ponašanje pojedinih ilegalnih migranata u zemljama prijema navelo je neke da se zapitaju i odakle stižu sredstva kojima raspolažu migranti i podstaklo nas da se pozabavimo i pitanjem odnosa pranja novca, terorizma i organizovanog kriminala. Sva ova pitanja i bezbednosne pretnje koje su se otvorile sa talasom krize dovele su i do porasta ekstremnih desničarskih struja i izuzetnog negativnog medijskog izveštavanja o migrantima. Analiza medijskog izveštavanja o ovom pitanju predstavlja i još jedan poseban doprinos ovog stažiranja.

Na navedene teme održani su i interni sadržajni i zanimljivi on-line okrugli stolovi gde su rezultati istraživanja stažista na navedene teme i predstavljeni i o kojima se vodila izuzetna debata. Rezultat ovih aktivnosti je zbirka radova koja je pred vama, kao i nastavak bavljenja ovim pitanjima u daljem istraživačkom radu stažista SUSB. Sa naše strane, mi ćemo se potruditi da i naredne godine okupimo bar isto ovoliko kvalitetnih stihažista i doprinesemo ostvarivanju zajedničkih vrednosti i ideja.

Dr Marina T. Kostić

U Beogradu, 24.3.2021. godine

SADRŽAJ

I NUKLEARNA ENERGIJA

1.	Kosta Stojković <i>UPOTREBA NUKLEARNE ENERGIJE U FRANCUSKOJ I NEMAČKOJ</i>	6
2.	Damir Dizdarević <i>NADMETANJE RUSIJE, KINE I SAD U IZGRADNJI NUKLEARNIH ELEKTRANA NA BALKANU</i> - <i>PRILOG: STAVOVI JAVNOG MNJENJA O NUKLEARNOJ ENERGIJI U REPUBLICI SRBIJI</i>	12 20

II ZAMRZNUTI KONFLIKTI

1.	mr Gordana M. Kostić <i>ISTORIJSKI PRIKAZ PREGOVORA O ZAMRZNUTIM KONFLIKTIMA: KADA SU SE I POD KOJIM USLOVIMA ODMRZAVALI?</i>	23
2.	Aleksandar Z. STEFANOVIĆ <i>THE NATURE OF THE EUROPEAN UNION'S POLICY TOWARD FROZEN CONFLICTS IN ITS NEIGHBOURHOOD</i>	35
3.	Stefan Jojić <i>URAVNOTEŽIVANJE JAČE STRANE U ZAMRZNUTOM KONFLIKTU – LEKCIJE ZA SRBIJU</i>	43
4.	Ljubomir Mitrović <i>ORGANIZACIJA SISTEMA BEZBEDNOSTI REPUBLIKE SRBIJE U USLOVIMA POSTOJANJA ZAMRZNUTOG SUKOBA</i>	53

III ILEGALNE MIGRACIJE

1.	Marija Ilić <i>ILEGALNE MIGRACIJE, KRIJUMČARENJE MIGRANATA I TRGOVINA LJUDIMA: PRAVNI OKVIR, IZAZOVI I MOGUĆA REŠENJA</i>	59
2.	Tijana Radujko <i>ILEGALNE MIGRACIJE I TRGOVINA LJUDIMA</i>	67
3.	Mišić Radoslava <i>PRANJE NOVCA, TERORIZAM I ORGANIZOVANI KRIMINAL</i>	74
4.	Teodora Telebak <i>IZVEŠTAVANJE MEDIJA U SRBIJI O ILEGALNIM MIGRACIJAMA – MEDIJSKA KRIMINALIZACIJA ILEGALNIH MIGRANATA</i>	81

NUKLEARNA ENERGIJA

UPOTREBA NUKLEARNE ENERGIJE U FRANCUSKOJ I NEMAČKOJ

Kosta Stojković¹

Apstrakt: *Nuklearna energija predstavlja jednu od najkontroverznijih tema u modernom svetu i to sa različitim aspekata poput međunarodnih odnosa, međunarodnog prava, sektora bezbednosti ili ekonomije. Vode se različite debate o tome da li treba da živimo u svetu bez nuklearne energije ili je ipak ona naša budućnost sa kojom ćemo brže i efikasnije dostići ciljeve obnovljivog razvoja. U ovom radu će biti predstavljena uporedna analiza upotrebe i odnosa prema nuklearnoj energiji u dve vodeće države članice Evropske unije, Nemačkoj i Francuskoj. Dok Nemačka ide ka potpunom odbacivanju korišćenja nuklearne energije koje bi trebalo da se sproveđe do 2022. godine, Francuska neprestano naglašava značaj nuklearne energije za svoju stabilnost. Obe države se najviše pribavljaju nuklearnih katastrofa i posledica koje može ostaviti nuklearni otpad. Komparacijom situacija u Francuskoj i Nemačkoj pokušano je da se izvuče zaključak o tome da li je u predstojećem periodu važnija stabilnost ili bezbednost.*

Ključne reči: *Nuklearna energija, nuklearni otpad, Nemačka, Francuska, stabilnost, bezbednost*

Uvod

Korišćenje nuklearne energije predstavlja jednu od najkontroverznijih tema u modernom svetu i to sa različitim aspekata poput međunarodnih odnosa, međunarodnog prava, sektora bezbednosti ili ekonomije. Najveći doprinos takvom statusu dala je upotreba atomskih bombi nad Hirošimom i Nagasakijem na samom kraju Drugog svetskog rata. Uvredeni razornu snagu ovakve vrste naoružanja, mnoge svetske sile su rešile da ga što pre uvrste u svoj arsenal, znajući da će posedovanjem nuklearnog oružja povećati sopstvenu bezbednost i uzdići ih na lestvici moći iznad svih onih koji nemaju takvu vrstu naoružanja. Tome su prednjaci Sjedinjene Američke Države (SAD) i Sovjetski Savez, koji su obeležili ceo hladnoratovski period svojom trkom u naoružanju. Usled naglog porasta i proširenja nuklearnog oružja, 1968. godine potpisana je Ugovor o neširenju nuklearnog oružja (NPT). Međutim, neke države koje zvanično poseduju i za koje se veruje da poseduju nuklearno naoružanje nisu potpisnice ovog ugovora i dalje. Reč je o Indiji, Izraelu i Pakistanu, dok ga je Severna Koreja napustila (Arms Control Association 2020). Trenutno u svetu 9 država poseduje nuklearno oružje, postoji oko 13.500 nuklearnih bojevih glava, od kojih je 9.500 u vojnoj upotrebi, dok su ostale u procesu razoružavanja (Arms Control Association 2020). SAD, Ujedinjeno Kraljevstvo (do marta 2021. godine) i Rusija su smanjivale količinu svojih bojevih glava, dok se smatra da Kina, Indija i Pakistan rade suprotno. Uz to odnos Irana prema nuklearnom oružju je posebna tema za razmatranje (BBC 2020). Ugovor o zabrani nuklearnog naoružanja je usvojen 2017. godine, i stupio na snagu 22. januara 2021. godine. Međutim, nijedna od 9 država koje poseduju nuklearno oružje nije potpisnica ovog dokumenta (Office for Disarmament Affairs 2021).

Posedovanje nuklearnog oružja jeste najopasniji segment korišćenja i upotrebe nuklearne energije i debate o ovom pitanju izazivaju najviše kontroverzi. Ipak, nuklearna energija se može koristiti na različite načine (World Nuclear Association 2020). Jedan od načina koji takođe zavređuje veliku pažnju svetske javnosti i bitan je za ovaj rad jeste korišćenje

¹ Student Master studija Međunarodno humanitarno pravo i pravo ljudskih prava, Paris-Lodron Univerzitet u Salzburgu.

nuklearne energije u proizvodnji električne energije. Prva nuklearna elektrana koja je proizvela električnu energiju cepanjem atoma uranijuma je to uradila još pedesetih godina prošlog veka (World Nuclear Association 2020). Država koje trenutno koriste nuklearnu energiju u različite svrhe ima dosta više nego država koje poseduju nuklearno oružje. U javnosti se vodi česta debata da li bi trebalo nastaviti sa korišćenjem nuklearne energije ili posledice toga mogu biti katastrofalne po čovečanstvo. Protivnici korišćenja nuklearne energije uglavnom ističu opasnost od nove nuklearne katastrofe, kao i odlaganje i skladištenje nuklearnog otpada čije zračenje može trajati od 9000 do 11000 godina (Vujić 2019). Sa druge strane, pobornici nuklearne energije akcenat stavlaju na minimalnoj zagađenosti koja je posledica rada nuklearnih elektrana, u odnosu na preradu fosilnih goriva. Takođe, u poslednje vreme sve se više razmatra i korišćenje nuklearne energije kao izvora obnovljive energije (Vujić 2019).

Evropska unija jednu četvrtinu ukupne električne energije dobija iz nuklearne energije, dok je udeo fosilnih goriva 46% (World Nuclear Association 2020). Kako bi se smanjila zagađenost nastala dobijanjem energije iz fosilnih goriva i uvećao udeo izvora obnovljive energije, Evropska Komisija je donela niz ciljeva i direktiva koje bi države članice trebalo da ispune do 2030. godine (udeo obnovljive energije bi trebalo da bude 32.5% na nivou cele Unije) (World Nuclear Association 2020). U ovom radu akcenat je na stavovima o korišćenju i odnosu prema nuklearnoj energiji u trenutno dve vodeće države Evropske unije, Nemačkoj i Francuskoj. Kako Nemačka ide ka potpunom smanjenju korišćenja nuklearne energije i zatvaranju svih nuklearnih elektrana, a Francuska je u pripremi izgradnje novih postrojenja, komparativnom analizom dolazimo do zaključka o odnosu prema nuklearnoj energiji u ovim državama.

Odricanje značaja upotrebe nuklearne energije i slučaj Nemačke

Debata o nuklearnoj energiji u Nemačkoj traje već nekoliko decenija. Akt o atomsкоj energiji (AEA) je donet 1960. godine sa ciljem da se postavi legalni temelj istraživanja i korišćenja nuklearne energije (Jahn and Korolczuk 2012, 159). Na samom početku razvoj nuklearne energije je imao podršku političkog vrha, javnosti i velikih kompanija poput *Simensa*, koje su prihvatile vodeću ulogu u istraživanju i upotrebi nuklearne energije (Jahn and Korolczuk 2012, 159). Međutim, ubrzo sa porastom anti-nuklearnih protesta i osvešćivanjem javnosti o štetnosti i dugotrajnosti nuklearnog otpada, slika o potrebi za nuklearnom energijom u Nemačkoj počinje da se menja. Katastrofa u Černobilju dodatno je pogurala javnost da se preispitaju uloga i uticaj nuklearne energije. To je delom dovelo i do osnivanja nemačke Zelene partije 1980. godine, jedne od najjačih zelenih partija u Evropi, koja je imala značajan udeo u kreiranju politike prema upotrebi nuklearne energije (Jahn and Korolczuk 2012, 159-160). Prekretnica u energetskoj politici Nemačke se dogodila 1998. godine kada Socijaldemokratska stranka zajedno sa Zelenima pobeđuje na izborima i formira vlast. Premda su Zeleni osvojili samo 6.7% glasova, njihov doprinos politici smanjenja korišćenja nuklearne energije je veliki (World Nuclear Association 2019). Pregovori između vlade i vodećih kompanija energetske industrije doneli su rezultate u paketu odluka koje je trebalo sprovesti do 2022. godine. Dogovoren je da, u tom trenutku 19 aktivnih nuklearnih reaktora, proizvedu 2623 milijarde kWh, što bi predstavljalo 32 godine aktivnog rada (Jahn and Korolczuk 2012, 160). Dva postrojenja su zatvorena već 2003. godine, odnosno, 2005. godine. Cilj je bio da preostalih 17 reaktora prestane sa radom do 2022. godine.

Ipak, 2009. godine na izborima pobeđuje koalicija Demohrišćanske i Liberalne stranke i menjaju odnos prema nuklearnoj politici. Njihov glavni cilj je bio da Nemačka ostane jedan od glavnih industrijskih igrača u Evropi, jer bi u protivnom, sa nastavkom politike zatvaranja nuklearnih elektrana, država bila primorana da uveze dobar deo električne energije iz

inostranstva, što bi je učinilo zavisnom od drugih (Jahn and Korolczuk 2012, 160). Takođe, koalicija na vlasti je imala na umu da ostvari dodatni prihod od nekoliko milijardi evra tako što će produžiti rok do kada pojedina postrojenja treba da prestanu sa radom. Intervencijom energetske industrije i vidnim gubitkom podrške kod svojih glasača, Demohrišćani i Liberali su odustali od svoje ideje i 2011. godine doneli odluku o nastavku politike prethodne vlade o totalnom smanjenju upotrebe nuklearne energije. Zatvoreno je još 8 nuklearnih postrojenja i potvrđen je cilj da do 2022. godine budu zatvorene sve nuklearne elektrane. Uz to, Akt o atomskoj energiji je izmenjen po trinaesti put i stavljen je akcenat na proširivanju korišćenja izvora obnovljive energije sa ciljem da ukupan deo državne energije dobijene iz ovakvog vira izvora bude dupliran i povećan na 35% (Jahn and Korolczuk 2012, 161). I pored nastavka i produbljivanja politike minimiziranja korišćenja nuklearne energije, Demohrišćani i Liberali gube podršku među svojim glasačima i na sledećim izborima formira se velika koalicija između Socijaldemokrata i Demohrišćana, pa se logično politika prema nuklearnoj energiji neće bitnije menjati.

Može se primetiti da je Nemačka dosledna u svojoj nameri da u potpunosti obustavi korišćenje nuklearne energije. Uz to, suočavanje sa klimatskim promenama je istovremeno dugoročni plan koji Nemačka pokušava ostvariti što pre. Ipak, postoji nekoliko argumenata koji teraju na dvostruko razmišljanje kada je prestanak korišćenja nuklearne energije u pitanju. Pre svega, Nemačkoj je cilj da poveća deo korišćenja izvora obnovljive energije i da smanji deo fosilnih goriva. Kako prestankom upotrebe nuklearne energije ostaje nedostatak proizvodnje električne energije koji treba nadomestiti, a prelazak na izvore obnovljive energije se ne može ostvariti tako brzo i efikasno, Nemačka će biti prinuđena na povećanje upotrebe fosilnih goriva, što bi predstavljalo korak unazad u borbi sa klimatskim promenama (The New York Times 2020). Drugo, ovakva situacija može dovesti do uvoza potrebne električne energije, a kako je Nemačka poznata kao njen izvoznik, energetska stabilnost regiona se može dovesti u pitanje (Clean Energy Wire 2019). Sa druge strane, postoje i mišljenja da nuklearna politika Nemačke neće značajnije uticati na nju samu i na region, već da će Nemačka uspeti da dostigne zacrtane ciljeve u predviđenom roku. Primera radi, u 2019. godini smanjeno je korišćenje fosilnih goriva za 36% (CSIS 2020). Ceo svet će pod budnim okom pratiti učinak odustajanja od nuklearne energije u Nemačkoj, a rezultate ćemo spoznati tek za nekoliko godina.

Bez alternative za nuklearnu energiju? Slučaj Francuske

Za razliku od Nemačke, Francuska ne ispoljava toliki animozitet prema korišćenju i upotrebi nuklearne energije. Još 1974. godine usled naftnog šoka, Francuska je odlučila da proširi svoje nuklearne kapacitete, gradeći postrojenja po američkom *Westinghouse* principu (World Nuclear Association 2020). Trenutno postoji 56 aktivnih reaktora, dok je još jedan u izgradnji. Čak 75% električne energije Francuska dobija iz nuklearnih elektrana, od čega se 17% dobija od recikliranog nuklearnog goriva (World Nuclear Association 2020). U poređenju sa Nemačkom koja dobija svega 17% električne energije iz svojih nuklearnih postrojenja, jasno je zašto je Francuskoj u znatno većoj meri bitna upotreba nuklearne energije. Zahvaljujući ovakvoj politici, Francuska je jedna od vodećih izvoznica električne energije u svetu. Najveća količina izvoza je usmerena prema okolnim zemljama poput Španije, Italije, Švajcarske i Nemačke (World Nuclear Association 2020). Jedan od glavnih razloga razvoja nuklearne energije u Francuskoj je taj što država nije bogata izvorima energije i zavisila bi dosta od uvoza iz drugih država, što za zemlju koja želi individualnost i nezavisnost u svakom smislu, nije opcija.

U protekle dve decenije se i pored jako važne uloge nuklearne energije, debatovalo da li je njeno korišćenje može dovesti do štetnih posledica. To se kao i u slučaju Nemačke, najviše

odnosilo na nuklearnih otpad i mogućnost nuklearnih katastrofa. Postojala je ideja da se nuklearni otpad zakopa duboko u zemlju, u ruralnim delovima Francuske, što je naišlo na veliko negodovanje stanovništva u tim krajevima, naročito dela koji se bavi poljoprivredom. Rešenje je nađeno u skladištenju otpada u posebnim laboratorijama sa ciljem nastavka istraživanja kako smanjiti ili ukloniti radioaktivnost otpada u budućnosti (Frontline 2021). U skladu sa politikom Evropske unije i njenih država članica o povećanju upotrebe izvora obnovljive energije i smanjenju korišćenja fosilnih goriva, 2014. godine Francuska donosi uredbu kojom postavlja sebi nekoliko ciljeva, od kojih je najinteresantniji taj da se količina električne energije dobijene iz nuklearne energije smanji na 50% do 2035. godine (World Nuclear Association 2020). Plan je da 14 nuklearnih reaktora bude zatvoreno u tom vremenskom periodu. Međutim, planovi za izgradnju novih nuklearnih elektrana i dalje postoje i ne razmatra se njihovo zaustavljanje. Takođe, predsednik Emanuel Makron je nedavno izjavio da je nuklearna energija od velike važnosti za Francusku, i da između ostalog, energetska, ekološka i ekomska budućnost države zavise od korišćenja nuklearne energije (World Nuclear News 2020). Po svemu sudeći, iako će Francuska u budućnosti smanjiti svoje nuklearne kapacitete, uticaj nuklearne energije će i dalje biti ogroman.

Zaključak

Iz predstavljenih profila Nemačke i Francuske i njihovog odnosa prema nuklearnoj energiji možemo videti da dve vodeće evropske države gaje različitu politiku u tom pogledu. U osnovi, Nemačka ide ka potpunom odbacivanju upotrebe nuklearne energije, i to bi trebalo da se dogodi već sledeće godine, dok Francuska premda želi da količinski smanji korišćenje nuklearne energije, ne posustaje u oslanjanju na nju. Anti-nuklearni osećaj u Nemačkoj traje već decenijama i politika odbacivanja nuklearne energije je posledica duge borbe raznih pokreta na čelu sa Zelenom partijom. Za rayliku od toga, u Francuskoj korišćenje nuklearne energije uživa široku podršku, dok su anti-nuklearni protesti retkost. Bilo ih je par tokom 70ih godina prošlog veka, uključujući i već spomenuto pobunu ruralnog stanovništva određenih regiona zbog namere da se nuklearni otpad tu zakopa (Frontline 2021). Čak ni tada se Francuzi nisu okrenuli protiv celokupne upotrebe nuklearne energije. Francuskoj sigurno da imponuje što uspeva da održi energetsku samostalnost i što ne zavisi od uvoza. Sa druge strane, predviđa se da Nemačka neće uspeti toliko brzo da pređe na izvore obnovljive energije i da će se ili povećati upotreba fosilnih goriva ili će morati da poveća uvoz energije (delom iz Francuske), što se verovatno ne bi svidelo nemačkoj javnosti.

Rezultati nemačkog eksperimenta sa odbacivanjem nuklearne energije se željno iščekuju. Možda je vremenski period trebalo da bude duži, radi lakšeg pronalaska alternative, ali primećuje se želja Nemačke da što pre odstrani svaku upotrebu nuklearne energije zbog svoje bezbednosti. Francuska će se gotovo sigurno još dugi niz godina oslanjati na svoja nuklearna postrojenja u dobijanju energije i radiće na tome da ekonomičnije i efikasnije reguliše nuklearni otpad. Energetsku stabilnost Francuske ne treba dovoditi u pitanje, pogotovo kada javnost skoro bespogovorno podržava upotrebu nuklearne energije. Takođe, nuklearna energija se može koristiti u borbi protiv klimatskih promena jer je količina ugljen-dioksida i ostalih štetnih materija koje se stvaraju neuporedivo manja u odnosu na fosilna goriva. Međutim, opasnost od nuklearne katastrofe bi trebalo da im uvek bude na umu, jer nikome ne treba još jedan Černobilj, naročito ne u centru Evrope.

Bibliografija:

- Arms Control Association. 2020. "The Nuclear Nonproliferation Treaty (NPT) at a Glance". Arms Control Association. Last updated March 2020. <https://www.armscontrol.org/factsheets/nptfact>.
- Arms Control Association. 2020. "Nuclear Weapons: Who Has What at a Glance". Arms Control Association. Last updated August 2020. <https://www.armscontrol.org/factsheets/Nuclearweaponswhohaswhat>.
- BBC. 2020. "Nuclear weapons: Which countries have them and how many are there?". BBC. Last updated January 14, 2020. <https://www.bbc.com/news/newsbeat-51091897>.
- Clean Energy Wire. 2019. "Germany turns into electricity importer for first time in five years in June". Clean Energy Wire. Last updated July 30, 2019. <https://www.cleanenergywire.org/news/germany-turns-electricity-importer-first-time-five-years-june>.
- Center for Strategic and International Studies. 2020. "In Defense of the Energiewende". Center for Strategic and International Studies. Published August 24, 2020. <https://www.csis.org/analysis/defense-energiewende>.
- Frontline. 2021. "Why the French Like Nuclear Energy". Public Broadcasting Service. Accessed January 12, 2021. <https://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/shows/reaction/readings/french.html>.
- Jahn, Detlef and Sebastian Korolczuk. 2012. "German exceptionalism: the end of nuclear energy in Germany!". *Environmental Politics* 21 (1): 159-164. The New York Times. 2020. "The Tragedy of Germany's Energy Experiment". The New York Times. Published January 8, 2020. <https://www.nytimes.com/2020/01/08/opinion/nuclear-power-germany.html>.
- Office for Disarmament Affairs. 2021. "Treaty on the prohibition of nuclear weapons". The United Nations. Accessed January 17, 2021. <https://www.un.org/disarmament/wmd/nuclear/tpnw/>.
- Vujić, Marko M. 2017. „Nuklearna fuzija – budućnost obnovljivih izvora energije?”. U: *Srbija i EU: Obnovljivi izvori energije*, uredio dr Dejan Milenković, 12-19. Beograd: Evropski pokret u Srbiji.
- World Nuclear Association. 2020. "Nuclear Power in France". World Nuclear Association. Last updated September 2020. <https://www.world-nuclear.org/information-library/country-profiles/countries-a-f/france.aspx>.
- World Nuclear Association. 2019. "Nuclear Power in Germany". World Nuclear Association. Last updated December 2019. <https://www.world-nuclear.org/information-library/country-profiles/countries-g-n/germany.aspx>.
- World Nuclear Association. 2020. "The Many Uses of Nuclear Technology". World Nuclear Association. Last updated November 2020. <https://www.world-nuclear.org/information-library/non-power-nuclear-applications/overview/the-many-uses-of-nuclear-technology.aspx>.
- World Nuclear Association. 2020. "Nuclear Power in the European Union". World Nuclear Association. Last updated November 2020. <https://www.world-nuclear.org/Information-Library/Country-Profiles/Others/European-Union.aspx>.
- World Nuclear News. 2020. "Macron stresses importance of nuclear energy for France". World Nuclear News. Last updated December 9, 2020. <https://www.world-nuclear-news.org/Articles/Macron-stresses-importance-of-nuclear-energy-for-F>.

THE USE OF NUCLEAR ENERGY IN FRANCE AND GERMANY

Kosta Stojković

Abstract: Nuclear energy is one of the most controversial topics in the modern world from various aspects such as international relations, international law, the security sector or economy. There are various debates about whether we should live in a world without nuclear energy or whether it is our future with which we will achieve the sustainable development goals faster and more efficiently. This paper will present a comparative analysis of the use and attitudes towards nuclear energy in the two leading member states of the European Union, Germany and France. While Germany is moving towards a complete rejection of the use of nuclear energy, which should be implemented by 2022, France is constantly emphasizing the importance of nuclear energy for its stability. Both countries are most afraid of nuclear catastrophes and the consequences that nuclear waste can leave. By comparing the situation in France and Germany, an attempt was made to draw a conclusion about whether stability or security is more important in the upcoming period.

Keywords: Nuclear energy, nuclear waste, Germany, France, stability, security

NADMETANJE RUSIJE, KINE I SAD U IZGRADNJI NUKLEARNIH ELEKTRANA NA BALKANU

Damir Dizdarević¹

Apstrakt: Rusija, Kina i Sjedinjene Države imaju globalne, često kompetitivne pa i konfliktne, interese i ambicije u svim oblastima delovanja i u gotovo svim regionima, pa i regionu Balkana. Jedno od sve aktuelnijih pitanja koje se pokazuje kao predmet novog sučeljavanja velikih sila na Balkanu je i pitanje izgradnje nuklearnih elektrana. Kakva je pozicija Rusije, SAD i Kine po pitanju izgradnje nuklearnih elektrana u balkanskim državama i koje su njihove ambicije pitanja su na koja će ovaj rad pokušati da ponudi odgovor. U radu se koriste metoda analize sadržaja govora i dokumenata, komparativna metoda kao i metoda studije slučaja. Autor zaključuje da Rusija želi da preko svog najjačeg aduta, energetskog sektora, proširi svoj uticaj na zemlje Balkana, dok Kina želi da poveća ekonomsku saradnju sa njima, kako bi potvrdila svoj status, uvećala svoj uticaj, a i pospešila razvoj svoje nuklearne industrije. Interes SAD jeste u suzbijanju ili usporavanju napretka rivala, ali i jačanje konkurentnosti svoje nuklearne industrije. Za Balkan to može biti dobra prilika da reši energetske probleme, ali oni izazivaju i brojne pritiske i nevolje koji dovode u pitanje svrsishodnost upotrebe ovog vida energije.

Ključne reči: energetska bezbednost, velike sile, kompeticija, nuklearna energija, neproliferacija

Kontroverze upotrebe nuklearne energije

U ovom radu ćemo se baviti odnosom velikih sila prema izgradnji nuklearnih elektrana na Balkanu. Region Balkana ima oskudne energetske resurse, kako količinski tako i u pogledu diverzifikacije različitih vrsta izvora. Ovo je naročito slučaj kada se radi o čistijim izvorima energije, za razliku od uglja koji je dominantan u ovim zemljama. Potencijal za održivu energiju postoji, ali pitanje je da li to može podmiriti energetske potrebe. Jedno od rešenja koje se nameće jeste izgradnja nuklearnih elektrana. Svakako treba napomenuti da postoje velike kontroverze kada se govori o nuklearnoj energiji i o tome će biti reči kasnije. Ipak, izgradnja nuklearne elektrane je ogroman poduhvat koji zahteva složenu tehnologiju i mnogo novca. Manje zemlje teško da imaju dovoljno sredstava da same realizuju projekat. Zato im je potrebna pomoć kompanija iz neke od zemalja sa razvijenom nuklearnom industrijom poput Ruske Federacije, Narodne Republike Kine i/ili Sjedinjenih Američkih Država. Pri tom, svaka od ovih država ima svoje interese koje pokušava da ostvari pri realizaciji ovakvih projekata. Teza rada jeste da se na području Balkana rasplamsava novo nadmetanje velikih sila, ovog puta u pogledu izgradnje nuklearnih elektrana, što dodatno usložnjava probleme u kojima se ove države već nalaze. Kroz analizu relevantne literature i projekata pokušaćemo da potvrdimo tu tezu.

Upotreba nuklearne energije je i posle mnogo decenija od njenog otkrića još uvek jedna od najkontroverznijih tema u društvu. S jedne strane, u odnosu na ostale izvore, ona je najefikasniji način za dobijanje energije, a emisija gasova sa efektom staklene bašte je jako niska. Sa druge strane, ona sa sobom donosi bezbednosne i ekološke rizike.

¹ Student master studija Studije Sjedinjenih Američkih Država, Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Beogradu.

Nuklearni reaktori, u odnosu na prostor proizvode najveću gustinu električne energije (Ćirković 2019). To govori da se energija proizvodi veoma efikasno. Takođe, emisija CO₂ i drugih gasova koji doprinose klimatskim promenama jeste minimalna, među najnižim po jedinici energije u odnosu na ostale izvore (Ćirković 2019). Sa obzirom na pozitivne stvari moglo bi se reći da je nuklearna energija jako efikasna i da bi njena upotreba rešila mnoge energetske probleme na planeti. Ipak, situacija je dosta drugaćija, a rizici su brojni.

Prvi rizik na koji se obično pomisli kada se govori o upotrebi nuklearne energije jeste katastrofa poput one u Černobilju 1986. godine. Strah od katastrofe dodatno je aktuelizovan posle Fukušime iz 2011, mada je u potonjem slučaju šteta bila znatno manja. Druga opasnost predstavlja i skladištenje nuklearnog otpada. Otpad koji ostaje nakon procesa proizvodnje jeste osiromašeni uranijum. Koristi se za proizvodnju tenkovskih oklopa, ali i protiv-tenkovske municije i raketa. Odlaganje otpada jeste veliki ekološki problem. To predstavlja vrstu opasnosti, pošto uraniju treba jako mnogo vremena da se razgradi. Treći rizik predstavlja upotreba uranijuma u proizvodnju nuklearnog naoružanja. Civilna i vojna dimenzija nuklearnog naoružanja dobro su odvojene u teoriji. Upotreba nuklearne energije u miroljubive svrhe, kao i neproliferacija i razoružanje jesu tri stuba Ugovora o neproliferaciji nuklearnog naoružanja iz 1968. godine. Ipak, u praksi nije nemoguće da se u tajnosti radi na razvijanju nuklearnih bombi.

Interesi Rusije, SAD i Kine po pitanju miroljubive upotrebe nuklearne energije na Balkanu

Što se tiče Rusije, Balkan je vekovima u njenoj interesnoj sferi, pre svega zbog svoje geostrateške pozicije. Nalazi se između Crnog i Sredozemnog mora, što je od velike važnosti za Rusiju koja nema bezbedan izlaz na topla mora (Marshall 2015). Zato je Crno more za Moskvu od velike važnosti, što donekle objašnjava aneksiju Krima 2014. godine. Takođe, Rusija ima istorijske, kulturno-istorijske i religijske veze sa Balkanom što propagira, često i preterano, ali joj to pojačava uticaj u regionu (Stronski and Himes 2019). Njen uticaj na Balkanu se počeo posmatrati kao opasan nakon aneksije Krima posle preagresivne politike NATO pakta. Rusija je godinama posmatrala kako njeni istočnoevropski susedi polako bivaju primljeni u NATO i EU, što je okarakterisano kao bezbednosna pretinja. Zbacivanje ukrajinskog predsednika Janukovića, koji je bio proruski orientisan, Moksa je shvatila kao zadiranje jednog koraka previše u njenu interesnu sferu. Kao region u Evropi koji je jedan od najmanje integrisanih u evro-atlantske strukture, Balkan predstavlja logičnu metu Rusije, a njen uticaj je usmeren ka sprečavanju ili usporavanju proširenja Evropske unije i NATO-a, posebno na Ukrajinu, Gruziju ili bilo koju drugu postsovjetsku državu (Stronski and Himes 2019).

Rusija pored političke podrške svoj uticaj širi preko ekonomskih investicija, a najviše u oblasti energetike. Ona ima ogromne rezerve nafte, a najveći je izvoznik prirodnog gasa. Od uvoza ruskog gasa zavisne su mnoge evropske zemlje. Generalno je pravilo da što je zemlja bliža Rusiji, više je zavisna od nje, tako da zavisnost, na primer, Bugarske iznosi oko 80 procenata (Marshall 2015). Svoj uticaj postiže i izgradnjom gasovoda. Za Balkan je naročito bitan projekat Južni tok, od koga se odustalo, ali ga je zamenio projekat izgradnje Turskog ili Balkanskog toka, koji prolazi kroz Srbiju i Bugarsku, a čime se umanjuje značaj Ukrajine u transportu gase (Stronski and Himes 2019). Na ovaj način Rusija postiže neku vrstu monopolja nad snabdevanjem gasom. Na taj način ona kontroliše i cene i povećava svoj uticaj u državama. Izvan gasovoda, ruske firme su uspele da se probiju na energetska tržišta i steknu uticaj ili kontrolu nad generisanjem struje, preko rafinerija, prodaje benzina ali i preko projekata izgradnje nuklearnih elektrana (Stronski and Himes 2019).

Sa druge strane, kineski interes se mora posmatrati kroz njihovu gigantsku inicijativu "Pojas i put". Ovaj projekat je najavio kineski predsednik Si Činping u svom govoru 2013. godine. On se sastoji od masovnih ulaganja u infrastrukturne projekte poput železnica, puteva, gasovoda, naftovoda, luka, a sve to sa ciljem boljeg povezivanja i bolje ekomske i finansijske saradnje (Chatzky and James 2020). Za ovaj ambiciozni projekat se može reći da ide po planu. Preko 60 zemalja je uključeno u ovaj projekat, kao i većina svetske populacije, a procenjuje se da će troškovi do 2027. godine dostići vrtoglavih 1.2 biliona dolara (Chatzky and James 2020). Cilj Kine verovatno jeste da dodatno ojača svoju ekonomsku, ali i političku moć i tako dodatno potvrdi svoj status velike sile. Nije nemoguće zamisliti da bi na taj način mogla i ojačati svoju poziciju u međunarodnim institucijama. Ipak, ova aktivnost Kine je naišla na kritike od strane SAD i nekih evropskih zemalja. Njihov generalni stav jeste da ovaj projekat predstavlja pokušaj Kine da zaduži slabije zemlje i da na taj način u odnosima sa tim zemljama dobije ogroman uticaj (Chatzky and James 2020; Ford 2020). Sa druge strane se svakako može izneti argument da te zemlje imaju velike koristi od projekta i povezivanja.

Tako inicijativa "Pojas i put" zahvata Balkan, gde je Peking investirao znatnu sumu novca u razne projekte. Zakić i Radišić (2019, 55) navode da je „u energetske projekte u Srbiji uloženo 3,07 milijardi, a u Rumuniji 2,46 milijardi dolara.“ Treba napomenuti i da je dosta novca uloženo i u ostale projekte.

U ovaj projekat takođe spadaju i investicije u projekte izgradnje nuklearnih elektrana. Primer toga jeste propali projekat u Rumuniji o kome će više reći biti kasnije. Cilj Kine jeste da učini svoju nuklearnu industriju i preduzeća kompetitivnim na tržištu, kako bi mogla da parira već ustaljenim kompanijama (Ford 2019). Činjenica je da je Kina zainteresovana za investiranje u balkanske zemlje, a tako i u projekte sa nuklearnom energijom, ako se za to ukaže prilika.

Konačno, interes SAD, kao i Kine i Rusije mora se staviti u kontekst njihovog međusobnog globalnog nadmetanja. Takvo nadmetanje odigrava se u najrazličitijim sferama, uključujući i energetsku. SAD u toj sferi vidi uticaj Rusije i Kine kao štetan. U suštini, Rusija koristi svoje resurse da učini zemlje zavisnim od isporuke, ali i cene energenata, dok Kina svojim investicijama uvlači zemlje u dugove koji nisu održivi i na taj način ove dve zemlje ostvaruju i šire svoj geopolitički uticaj (Ford 2020). SAD se suprotstavlja Rusiji na polju gasa tako što nude Evropi skuplji, ali alternativni pravac snabdevanja. Nakon revolucije škriljaca, SAD su u velikoj meri povećale svoje zalihe energenata, tako da su sada spremne da prodaju svoj prirodnji gas Evropi, ali u tečnom stanju, što podrazumeva velike infrastrukturne projekte (Marshall 2015). Takođe postoji nadmetanje i u projektima izgradnje nuklearnih elektrana, gde SAD ponovo vide štetan uticaj druge dve zemlje. Njima zameraju to što svoje projekte ostvaruju ili preko državnih preduzeća ili subvencionisanim domaćim kompanijama, jer na taj način remete fer tržišnu konkurenčiju i uslove da bi ispunili svoje ciljeve koji su više geostrateškog nego ekonomskog karaktera (Ford 2020). Još jedna od zamerki tiče se potencijalne proliferacije nuklearnog naoružanja. SAD su razvile reaktor koji koristi nisko obogaćeni uranijum, čime se znatno smanjuje opasnost njegove potencijalne upotrebe za proizvodnju naoružanja, dok Kina i Rusija koriste reaktore koji rade na visoko obogaćeni uranijum (Ford, 2020). Na ovaj način američki zvaničnici predstavljaju da kineske i ruske aktivnosti ne doprinose neproliferaciji, a samim tim ni miru u svetu.

Kao što se nadmetanje odvija u više sfera, tako se odvija i u više regionala. Jedan od njih jeste i Balkan. U nastavku rada ćemo obraditi slučajeve Bugarske, Rumunije i Srbije, kako bi se stekao bolji uvid u to nadmetanje.

Nadmetanje SAD, Rusije i Kine po pitanju upotrebe nuklearne energije u Rumuniji, Bugarskoj i Srbiji

Rumunija ima jednu nuklearnu elektranu koja se nalazi u Černavodama. U pogon je puštena 1996. godine. Od 2001. radile su samo dve jedinice, dok je bilo planirano njih pet. Sa razvojem industrije rasle su i energetske potrebe Rumunije koja je želela da izgradi još dva reaktora. Tako je 2015. godine potpisana Memorandum o razumevanju između rumunske nacionalne kompanije Nuklearlektrične i Kineske generalne grupe za nuklearnu energiju, koja je u vlasništvu Kine, a sporazum je podrazumevao investiciju od 200 miliona dolara godišnje za izgradnju dve jedinice, gde bi kineska kompanija imala udeo vlasništva od 51% (Necatu 2020). Ipak, projekat nije išao po planu. Nakon promene vlade, došlo je do preispitivanja takvog sporazuma iz nekoliko razloga, ali pre svega sve zbog rastuće kompetitivnosti SAD i Kine. Ugovor je raskinut, a u igru su se uključile Sjedinjene Američke Države, koje su ponudile da učestvuju u projektu vrednom 8 milijardi dolara, koji podrazumeva izgradnju dve jedinice, ali i obnovu prve (Barberá 2020). Rumunija je zemlja koja je članica EU i NATO i u kojoj je izgrađena jedna od komponenti NATO protivraketnog štita u Evropi i kao takva predstavlja bitnog saveznika Sjedinjenih Država. Sigurno je da je to imalo velikog uticaja na raskidanje sporazuma sa kineskom kompanijom, naročito ako imamo u vidu zahladnjenje odnosa između SAD i Kine za vreme Trampa, ali i optužbe amerike da se Kina upušta u nuklearnu špijunažu (Necatu 2020).

Što se tiče Bugarske, u njoj nuklearna energija ima veliku ulogu. Zajedno sa ugljem je i najvažniji izvor energije. Procene su da nuklearna energija zadovoljava oko 30 procenata potreba u proizvodnji struje (Digges 2019). Taj značaj se ne ogleda samo u ekonomskom već i u bezbednosnom i strateškom smislu. Kao i u slučaju drugih zemalja energetska bezbednost Bugarske je od velikog značaja za njen opstanak. Prevelika zavisnost od stranih energetika znači slabost, a bezbednost se postiže diverzifikacijom energetika, pri čemu je nuklearna energija jedan od izvora energije koji se smatra veoma važnim sa stanovišta nacionalne bezbednosti (Iankova and Tzenev 2015).

Prva nuklearna elektrana u Bugarskoj, pod imenom Kozloduj, napravljena je sedamdesetih godina i imala je šest aktivnih reaktora. Pod pritiskom EU, tokom pristupnih pregovora, Bugarska je ugasila četiri reaktora koja su smatrana veoma rizičnim, dok su dva nastavila da funkcionišu do danas (Iankova and Tzenev 2015). Druga elektrana trebala je biti izgrađena u Belenama. Izgradnja koja je započeta 1981. konačno je prekinuta 1992. godine zbog ekonomskih razloga, ali i zbog zaštite životne sredine (Iankova and Tzenev 2015).

Nakon gašenja reaktora u Kozloduju Bugarska je želela da pokrene projekat u Belenama, kako bi zadovoljila svoje energetske interese. Počeli su aktivno da traže pomoć i investitore za veoma skup projekat. Nacionalna kompanija Bugarske izabrala je konzorcijum vođen od strane podružnice budućeg ROSATOM-a, u koji su bili uključeni i francuski Fromatom i nemački Siemens, a ukupna vrednost projekta iznosila je četiri milijarde evra (Iankova and Tzenev 2015). Sve je izgledalo dobro na papiru i spremno za rad. Evropska komisija je odobrila projekat (Iankova and Tzenev 2015). Ipak, došlo je do komplikacija. Da stvar bude još gora, to se dešavalo za vreme svetske finansijske krize koja je izbila 2008. godine, pa je teže bilo privući investicije. Naime, prvobitne procene su se pokazale kao netačne, cena je skočila sa četiri na deset milijardi, a brojne evropske banke i investitori nisu bili spremni za takve poduhvate, pa je projekat zapao u krizu (Iankova and Tzenev 2015). Na kraju su izvođači radova pronađeni, a Bugarska se okrenula Rusiji za pomoć u finansiranju. Od Rusije su dobili zajam u iznosu od 3,9 milijardi evra, koji će u potpunosti garantovati Bugarska (Iankova and Tzenev 2015). Ali 2009. dolazi do promene vlade u Bugarskoj, gde na vlast dolazi partija ne baš proruski orijentisana, na čelu sa Bojkom Borisovim. Smatrao je da zemlja treba da napravi određeni otklon od Rusije, posebno nakon ruske intervencije u Gruziji 2008. godine. Nije želeo

da garantuje vraćanje ruskog zajma, a nakon brojnih pritisaka javnosti i velike neizvesnosti projekta, ali i kritika zbog direktnе pomoći ruske države, nemački i glavni investitor i izvođač radova se povukao iz dogovora (Iankova and Tzenev 2015). Projekat je ponovo ušao u stagnaciju i zaustavljen je 2010. godine. Usledili su brojni pregovori sa Rusijom oko nastavka, ali su bili neuspešni. Potom je Rusija izvršila pritisak, zapretivši promenom pravca Južnog toka, koji može ići kroz Rumuniju (Iankov and Tzenev 2015). Iako može biti upitno da li je pretnja bila uspešna ili ne, činjenica je da su pregovori ponovo otpočeli 2010. godine. Te godine postignut je dogovor između dve zemlje o izgradnji elektrane, gde bi bugarska kompanija imala 51% udela u vlasništvu, ROSATOM 47%, a ostali učesnici bi podelili ostatak (Iankova and Tzenev 2015). Ali i pored dogovora, dosta neslaganja je bilo oko cene. Borisov je smatrao da je cena od preko šest milijardi prevelika i želeo je da je spusti na pet, a kao odgovor na to Rusi su poslali ultimatum i ponudili konačnu cenu od 6,3 milijarde evra (Iankova and Tzenev 2015).

Katastrofa u Fukušimi 2011. godine dovela je do preispitivanja bezbednosti nuklearne energije u celom svetu. Situacija nije bila drugačija ni u EU i Bugarskoj. Borisov je uspeo da ispregovara par moratorijuma na radove sa Rusijom (Iankova and Tzenev 2015). Međutim, Borisov je želeo da uključi partnere kojima je politički bliži u ceo projekat, prvenstveno one iz EU, ali i iz SAD. Njegova želja da i neke evropske kompanije investiraju u projekat, čije interesovanje nije postojalo, kao i stalno pogadanje oko cene dovelo je do toga da dogovor propadne marta 2012. godine (Iankova and Tzenev 2015). Projekat je tokom godina, zbog novca koji su morali da isplate Rusima ponovo aktiviran. Ali izgleda da se pažnja ipak okreće ka Kozloduju, nuklearnoj elektrani koja funkcioniše. Govori se o planu njenog proširenja za još dva reaktora koja su bila namenjena za elektranu u Belenama, ali je veliko pitanje ko će biti uključen u radove kao investitor (Koseva 2021). Iz svega navedenog može se zaključiti da je Bugarska imala dosta problema zbog projekta u Belenama. EU je smetala direktna intervencija ruske države, dok je Rusiji smetala želja Borisova da uključi svoje evropske partnere u projekat. Projekat jeste bio energetske i ekonomске, ali i političke prirode. Trebalo bi napomenuti da je Bugarska kako bi pokrila troškove izgradnje predlagala učešće drugih zemalja, pre svega Severne Makedonije, Srbije i Hrvatske, gde je tu mogućnost predstavila kao regionalni projekat.

Konačno, u Srbiji je energetska struktura problematična. Većina energetskih potreba se zadovoljava ugljem i to lignitom jako lošeg kvaliteta. To stvara brojne probleme sa zagađenjem, ali i emisijom gasova sa efektom staklene bašte. To je takođe jedna od tačaka u pregovorima o pristupanju Evropskoj uniji, pošto ne ispunjavaju neophodne kriterijume energetske politike EU. Sa druge strane, Srbija je prinuđena da koristi takve izvore da bi poboljšala svoju energetsku bezbednost, pošto nema dovoljno drugih izvora energenata. Potencijala za obnovljive izvore energije ima i nisu najbolje iskorišćeni, ali pitanje je da li bi mogli da podmire energetske potrebe. Zato ne treba da čudi, ako se pominje izgradnja nuklearne elektrane u Srbiji, iako je u ovom momentu još uvek na snazi Zakon o zabrani izgradnje nuklearnih elektrana i strateški dokumenti iz oblasti energetike ne predviđaju izmenu ove politike (Zakon o zabrani izgradnje nuklearnih elektrana u SRJ 1995; Strategija razvoja energije RS 2015). Izgradnja nuklearne elektrane u Srbiji bi mogla rešiti mnoge energetske probleme, ali bi verovatno izazvala i određena politička trenja.

Što se tiče same nuklearne energije bilo je ranijih planova za izgradnju elektrana. Do 1986. u Jugoslaviji su postojali planovi za izgradnju 4 elektrane, od kojih bi dve bile u Srbiji, ali je katastrofa u Černobilju naterala zemlju na preispitivanje, što je rezultiralo moratorijumom na izgradnju nuklearnih elektrana 1989. godine (Obućina 2018). Iako je bio privremena mera, on je i danas na snazi. Posledice katastrofe i moratorijuma su bile velike i dalekosežne. Njime nije zabranjeno izučavanje nuklearne energije, ali jeste usporeno, što je rezultiralo ozbiljnim nedostatkom kadrova za takav poduhvat (Vranjković 2019). Ozbiljnih planova o izgradnji nuklearne elektrane nema decenijama. Ipak, najnoviji događaji usmerili su pažnju i podstakli javnu raspravu o ovom pitanju. Naime, 2018. godine potpisani je sporazum između Srbije i

ROSATOM-a, ruske državne korporacije za atomsku energiju o saradnji u oblasti miroljubivog korišćenja nuklearne energije, sa akcentom na infrastrukturi, nuklearnoj medicini i istraživanjima (Obućina 2018). Ovo je podstaklo mnoge da razmišljaju o mogućnosti Srbije da gradi nuklearne elektrane, a ozbiljna rasprava vođena je u javnosti, kako o njenoj neophodnosti, tako i o moratorijumu. Ipak, malo je verovatno da će do takvog projekta doći u skorije vreme. Kao što je i napomenuto Srbija nema finansijskih, kadrovskih, ali ni tehnoloških resursa za takav poduhvat, što znači da bi tu bila potrebna ozbiljna inostrana investicija. Ovaj sporazum govori o saradnji, radi tehnološkog napretka za Srbiju u oblasti u kojoj zaostaje u odnosu na svoje susede. Tačno je da bi time mogla nadoknaditi i kadrovski i tehnološki deficit, ali za to će biti potrebno vreme.

Ipak, nije nemoguće zamisliti da u budućnosti do takvog projekta može doći. Javna rasprava može izroditи stav da je nuklearna energija neophodna Srbiji. Ako kojim slučajem do toga dođe, u priču će sigurno biti uključene Rusija, Kina i SAD, što će predstavljati jedan vid nadmetanja u realizaciji projekta.

Zaključak

Nuklearna energija može rešiti mnoge probleme zemalja, ako se koristi samo na miroljubiv način. Ipak, ona sa sobom nosi brojne kontroverze i opasnosti, kako i bezbednosne tako i političke. Videli smo da Rusija, Kina i SAD u svom globalnom nadmetanju imaju specifične interese koje teže da ostvare. Takva je situacija i u energetskom sektoru i izgradnji nuklearnih elektrana na Balkanu. Rusiji je Balkan od velikog strateškog značaja zbog svog geografskog položaja i ona koristi svoju najveću snagu - energente - da bi postigla svoj cilj i ostvarila uticaj. Kina želi da proširi ekonomsku saradnju i potvrdi svoju poziciju velike sile, ali i da poveća svoju konkurentnost u nuklearnoj industriji a Balkan joj je značajan zbog ulaska na Zajedničko evropsko tržište. SAD, pak, pariraju Rusiji i Kini, gde žele da zemlje ostanu na prozapadnom putu i u pogledu izbora ekonomskih partnera u ključnim investicionim i infrastrukturnim poduhvatima. Žele da povrate nekadašnji uticaj svoje nuklearne industrije, a kao izgovor navode veliko kršenje tržišne konkurenkcije i opasnost od proliferacije. Na osnovu svega navedenog može se zaključiti da je teza izložena u radu potvrđena i da se na Balkanu intenzivira nadmetanje Rusije, Kine i SAD oko izgradnje nuklearnih reaktora što balkanskim zemljama dodatno komplikuje poziciju.

U Rumuniji je projekat kineske kompanije propao, a nju je zamenila američka. Time je Rumunija dobila pomoć od kompanije iz zemlje koju preferira, odnosno od njenog NATO saveznika. U Bugarskoj je situacija daleko komplikovanija. Društvo je podeljeno na prorusko i prozapadno, a tako je podeljena i partijska scena, što se odražava i na polje izgradnje nuklearnih reaktora. Pritisak EU i kritike na direktnu intervenciju ruske države usporile su projekat u Belenama, a želja Borisova da u njega uključi zapadne partnere dovela je do otkazivanja projekta, a Bugarska je morala da plaća penale. Videćemo šta će biti sada, kada se pažnja usmerava ka Kozloduju.

Što se tiče Srbije, sporazumi o nuklearnoj saradnji sa Rusijom izazvali su pažnju brojnih aktera. Ali on se tiče najviše tehnoloških inovacija, dok izgradnja elektrane nije još u planu. Takođe, na snazi je i dalje moratorijum na izgradnju nuklearnih elektrana iz 1989. godine i energetskim strateškim dokumentima nuklearna energija nije predviđena kao novi izvor energije u Srbiji. Zbog toga se čini da je izgradnja daleko. Sa druge strane, Srbija bi mogla da ima interes u tome, jer će dobiti čistiju energiju i poboljšati svoju energetsku bezbednost. Videćemo kako će se situacija odvijati, ali ukoliko nekada dođe do odluke da se započne izgradnja, velika je verovatnoća da ćemo biti svedoci novog obračuna velikih sila na Balkanu i njihovih pritisaka.

Bibliografija:

- Barberá, G., Marcel. 2020. „US to Finance Nuclear Plant Extension in Romania”, *Balkan Insight*, October 9. <https://balkaninsight.com/2020/10/09/us-to-finance-nuclear-plant-extension-in-romania/>
- Chatzky, Andrew, and McBride, James. 2020. „China’s Massive Belt and Road Initiative”, *Council on Foreign Relations*, January 28. <https://www.cfr.org/backgrounder/chinas-massive-belt-and-road-initiative>
- Ćirović, Milan. 2019. „10 argumenata i 1 ne-argument u prilog korišćenju nuklearne energije”, *Talas*, oktobar 25. <https://talas.rs/2019/10/25/nuklearna-energija/>
- Diggses, Charles. 2019. „Russia strives to dust off nuclear plant it started building years ago in Bulgaria”, *Bellona*, March 7. <https://bellona.org/news/nuclear-issues/2019-03-russia-strives-to-dust-off-nuclear-plant-it-started-building-years-ago-in-bulgaria>
- Ford, Christopher, A. 2020. „Competitive Strategy vis-a-vis China: The Case Study of Civil-Nuclear Cooperation”, *Bureau of International Security and Nonproliferation*, September 16. <https://www.state.gov/competitive-strategy-vis-a-vis-china-the-case-study-of-civil-nuclear-cooperation/>
- Ford, Christopher, A. 2019. „The Civil Nuclear Sector, Nonproliferation, and Great Power Competition: Rebuilding Global Leadership”, *Bureau of International Security and Nonproliferation*, June 24. <https://www.state.gov/the-civil-nuclear-sector-nonproliferation-and-great-power-competition-rebuilding-global-leadership/>
- Iankova, Elena, A., and Tzenev, Atanas, G. 2015. „Determinants of sovereign investment protectionism: The case of Bulgaria’s nuclear sector”. *Organizations and Markets in Emerging Economies*, Vol. 6, No. 2(12): 35-66.
- Koseva, Denitsa. 2021. „Bulgaria’s latest nuclear u-turn”, *bne IntelliNews*, January 26. <https://www.intellinews.com/bulgaria-s-latest-nuclear-u-turn-201256/>
- Marshall, Tim. 2015. *Prisoners of Geography: Ten Maps That Explain Everything About the World*. New York: Scribner.
- Necsutu, Madalin. 2020. „Romania Cancels Deal With China to Build Nuclear Reactors”, *Balkan Insight*, May 27. <https://balkaninsight.com/2020/05/27/romania-cancels-deal-with-china-to-build-nuclear-reactors/>
- Obućina, Vedran. 2018. „Serbia goes nuclear, but will it transform the whole energy sector?”, *Obserwator Finansowy*, July 16. <https://www.obserwatorfinansowy.pl/english/business/serbia-goes-nuclear-but-will-it-transform-the-whole-energy-sector/>
- Strategija razvoja energetike Republike Srbije do 2025. godine sa projekcijama do 2030. godine. *Službeni glasnik RS*, br. 101/2015.
- Stronski, Paul, and Himes, Annie. 2019. *Russia’s Game in the Balkans*. Washington DC: Carnegie Endowment for International Peace. https://carnegieendowment.org/files/Stronski_Himes_Balkans_formatted.pdf
- Vranjković, Ružica. 2019. „Srbija okružena sa deset nuklearki, koliko smo bezbedni”, *Radio Televizija Srbije*, 28. avgust. <https://www.rts.rs/page/stories/sr/story/125/drustvo/3641198/srbija-okruzena-sa-deset-nuklearki-koliko-smo-bezbedni.html>
- Zakić, Katarina and Radišić, Bojan. 2019. „China’s Belt and Road Investment Projects in the Balkan Countries: Six Years After”. *The Review of International Affairs*, Vol. LXX, No. 1175, July–September: 49-68.
- Zakon o zabrani izgradnje nuklearnih elektrana u Saveznoj Republici Jugoslaviji. 1995. *Službeni list SRJ*, br. 12/95 i *Službeni glasnik RS*, br. 85/2005. <http://www.srbatom.gov.rs/srbatomm/wp-content/uploads/2019/09/ZAKON-O->

THE COMPETITION OF USA, RUSSIA AND CHINA OVER THE NUCLEAR ENERGY POWER PLANTS CONSTRUCTION IN THE BALKANS

Damir Dizdarević

Abstract: *Russia, China and the United States have global, often competitive and even conflicting, interests and ambitions in all areas of activity and in almost all regions, including the Balkan region. One of the increasingly important issue that is becoming subject of a new great powers confrontation in the Balkans is the issue of the construction of nuclear power plants. What is the position of Russia, the United States and China regarding the construction of nuclear power plants in the Balkan countries, and what are their ambitions are questions addressed in this paper. The paper uses the method of speech and document content analysis, the comparative method as well as the case study method. The author concludes that Russia wants to expand its influence in the Balkans through its strongest asset, the energy sector, while China wants to increase economic cooperation with them, in order to confirm its status, increase its influence and accelerate the development of its nuclear industry. The US interest is in suppressing or slowing down the progress of rivals, but also in strengthening the competitiveness of its nuclear industry. For the Balkans, this may be a good opportunity to solve energy problems, but it also causes numerous pressures and troubles that call into question the expediency of using this type of energy.*

Keywords: *energy security, great powers, competition, nuclear energy, non-proliferation*

PRILOG

STAVOVI JAVNOG MNJENJA O NUKLEARNOJ ENERGIJI U REPUBLICI SRBIJI

Damir Dizdarević

Istraživanje stavova javnog mnjenja o nuklearnoj energiji u Republici Srbiji sprovedeno je u okviru Programa stažiranja prve generacije stažista Strukovnog udruženja sektora bezbednosti. Njegov cilj jeste da ispita stavove građana Republike Srbije o nuklearnoj energiji. Kao metoda skupljanja podataka korišćena je anonimna, onlajn anketa, preko platforme Gugl forms. Anketa je bila struktuirana tako da su ispitanici prvo odgovarali na pitanje o tome da li Srbija treba da ima nuklearnu energiju. Potom su, u zavisnosti od odgovora na prethodno pitanje, ispitanici birali razloge za svoj stav kojih je moglo biti više od jednog.

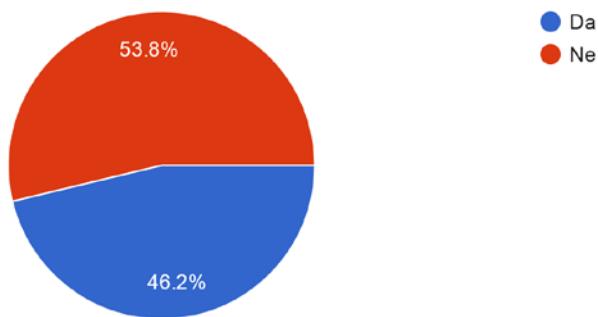
Rezultati

U anketi je učestvovalo ukupno 266 ispitanika.

Na pitanje da li Srbija treba da ima nuklearnu energiju pozitivno je odgovorilo 123 ispitanika (46.2%), a negativno 143 (53.8%) ispitanika.

Da li smatrate da Srbija treba da ima nuklearnu energiju?

266 responses

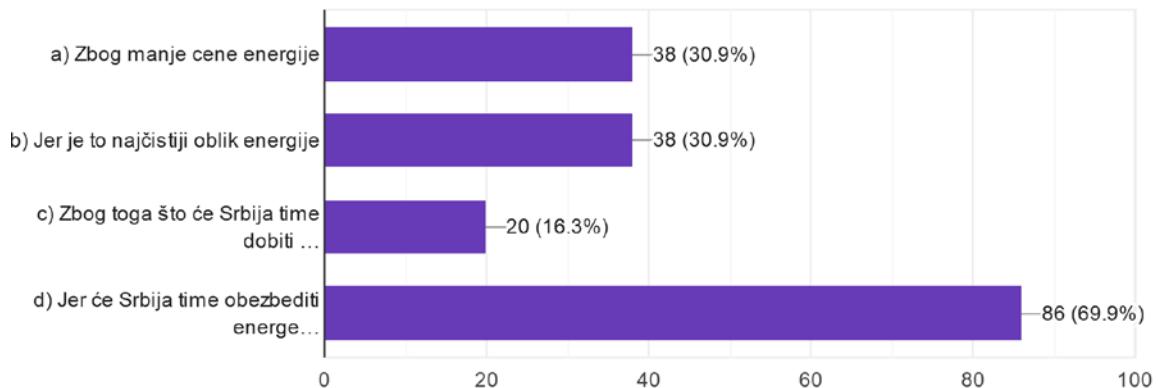

Kao razloge u prilog upotrebe nuklearne energije ispitanici (123) su označili sledeće odgovore (moguće je bilo izabrati više opcija):

1. Zbog manje cene energije: 38 (30.9%)
2. Jer je to najčistiji oblik energije: 38 (30.9%)
3. Zbog toga što će time Srbija dobiti na značaju: 20 (16.3%)
4. Jer će time Srbija obezrediti energetsku nezavisnost od drugih zemalja: 86 (69.9%)

Zašto smatrate da Srbija treba da ima nuklearnu energiju?

123 responses

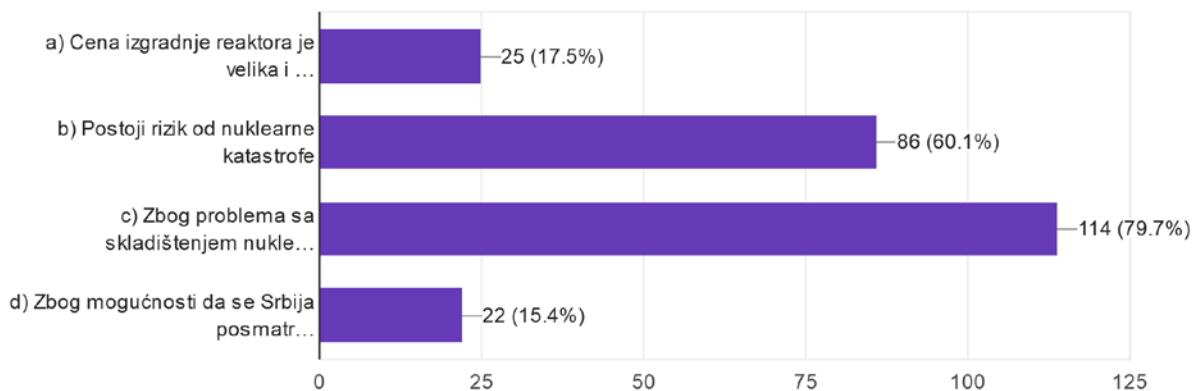

Kao razloge protiv nuklearne energije ispitanici (143) su odredili sledeće odgovore (moguće je bilo izabrati više opcija):

1. Cena izgradnje reaktora je velika i neisplatljiva: 25 (17.5%)
2. Postoji rizik od nuklearne katastrofe: 86 (60.1%)
3. Zbog problema sa skladištenjem nuklearnog otpada: 114 (79.7%)
4. Zbog mogućnosti da se Srbija posmatra kao neko ko može da izađe izvan okvira civilnog korišćenja energije: 22 (15.4%)

Zašto smatrate da Srbija ne treba da ima nuklearnu energiju?

143 responses

Iz rezultata se može videti da je većina građana Republike Srbije protiv korišćenja nuklearne energije. Ipak, treba napomenuti da razlika između pozitivnog i negativnog stava nije velika. Kao ubedljivo najvažniji razlog za podržavanje nuklearne energije izdvojio se stav da bi time Srbije obezbedila energetski nezavisnost od drugih zemalja i samim tim stabilnost po pitanu snabdevanja električnom energijom. Glavni razlog protivljenja, sa druge strane, jeste problem sa skladištenjem nuklearnog otpada, dok je mogućnost od nuklearne katastrofe na drugom mestu.

ZAMRZNUTI KONFLIKTI

ISTORIJSKI PRIKAZ PREGOVORA O ZAMRZNUTIM KONFLIKTIMA: KADA SU SE I POD KOJIM USLOVIMA ODMRZAVALI?

mr Gordana M. Kostić¹

Apstrakt: U ovom radu će se analizirati pojedini, poznati zamrznuti konflikti širom sveta, sa ciljem da se utvrdi specifičnost načina za njihovo rešavanje. Naglasak je na nedavnim sukobima u Nagorno-Karabahu, ali i postsovjetski prostor, Kosovo i Kipar, Kašmir i Dve Koreje, sukob Etiopije i Eritreje, kao i Zapadnozaharsko pitanje. Za definiciju zamrznutog sukoba presudan je nesklad između pravnog i faktičkog stanja u pogledu teritorijalnih procena koje su nastupile kao posledica oružanog sukoba. Analizom svakog od ovih sukoba izdvaja se posebna uloga SAD-a, Rusije, Kine, Pakistana i Indije kao ključnih faktora za njihovo rešavanje.

Ključne reči: zamrznuti sukob, „vruć“ sukob, Kosovo, Kipar, Zapadna Sahara, Etiopija i Eritreja, problem dve Koreje, Kašmir, postsovjestki prostor, Nagorno-Karabah

Uvod

Iako se zna da koncept zamrznutih sukoba (*frozen conflicts*) nije dovoljno objašnjen, ovaj termin se pominje u naučnim, stručnim i periodičkim člancima isključivo u kontekstu analize konkretnih primera sukoba. Dov Linč (Dov Lynch), najpoznatiji autor koji se bavi analizom zamrznutih konflikata, vezuje svoje određenje istih za obrazovanje *de facto* država, gde postoji nesklad između pravnog i empirijskog aspekta državnosti, te između unutrašnje i spoljne suverenosti (Lynch 2002, 834–835).

Zamrznuti konflikt se obično sažeto obrazlaže kao stanje sporazumno zaustavljenog oružanog sukoba (najčešće za neku spornu teritoriju), a da on nije razrešen mirovno-političkim ugovorom koji su dobrovoljno prihvatile neposredno umešane strane i relevantni spoljni faktori. Nije isključeno da se „zamrznuti konflikt“ uspostavlja kada situacija još nije „zrela“, te da iz nestabilnih prilika, posle izvesnog vremena, proistekne nastavak ratnih dejstava. Zamrznuti sukobi su „ratovi koji nisu rešeni putem mirovnih dogovora, već prostim zamrzavanjem položaja svake od strana.“ (John Peet 2008/09). Međutim, takva opcija ne podrazumeva pasivnost i bukvalno održavanje *status quo*-a, već aktivno delovanje na pripremi prilike za promenu. Postoji velika verovatnoća da „zamrznuti konflikt“ bude „odmrznut“, što može, ali ne mora da znači neizostavno rasplamsavanje oružanog sukoba, već pronalaženje političkog rešenja. I jedno i drugo se događa u slučaju da jedna od strana u sukobu u međuvremenu postigne znatnu nadmoć nad drugom i odluči da u svoju korist promeni postojeće stanje, te za to iskoristi povoljnije međunarodne okolnosti, tj. slabljenje i prepregnutost suparničkih „velikih igrača“, na jednoj strani, a naklonost i interes jedne ili više osnaženih sila-pokrovitelja, na drugoj strani (Stepić 2020, 25-26).

O zamrznutom sukobu možemo da govorimo ako mu je prethodio „vruć“ sukob; samo odsutstvo trajnog rešenja nije dovoljno. Tako na primer Zapadna i Istočna Nemačka u vreme Hladnog rata nisu bile u zamrznutom sukobu, jer međusobno nikad nisu vodile rat, ali Severna

¹ Doktorand na studijama iz istorije umetnosti, Odeljenje za istoriju umetnosti Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu, magistar istorije umetnosti i master istoričar.

i Južna Koreja jesu. „Relativno stabilan“ prekid vatre znači da većih neprijateljstva koja su karakterisala „vrući“ sukob u dužem vremenskom periodu nema, iako su sporadične čarke moguće. Obnova većih neprijateljstava značila bi da je sukob „odmrznut“, tj. da je došlo do obnove „vrućeg“ sukoba. Ovo je bio slučaj u Kašmiru 1999. godine i Gruziji 2008. godine, nakon čega su sukobi ponovo „zamrznuti“, ali ne i na Kosovu 2011. godine, jer do neprijateljstava većeg obima nije došlo (Trapara i Jončić 2012, 277).

Mogućnost da se sukob reši nekim vidom regionalne integracije koja bi obesmisnila teritorijalnu suštinu sukoba takođe je mala, jer su takvi oblici integracija (npr. EU, NATO, ZND, ODKV) po pravilu predvođeni silama koje su pristrasne u korist neke od strana u sukobu i zahtevaju postizanje pristrasnog rešenja kao uslov da bi uopšte primili u integraciju neko od područja zahvaćeno zamrznutim sukobom. Inače, sam pojam „zamrznutog sukoba“ ulazi u široku upotrebu početkom devedesetih, kako bi se označile „sporne teritorije“ nastale na postsovjetskom prostoru, najpre Nagorno-Karabah, potom Abhazija i Južna Osetija, zatim i Pridnjestrovje (Trapara i Jončić 2012, 283-284).

Aktuelni zamrznuti konflikti u svetu

Spor na Kipru (1974. godina)

Spor na Kipru je vekovima bio politička i vojna tema, kao i uzrok ratova između Grčke i Turske. Godine 1878. Velika Britanija je anektirala Kipar, koji je pod britanskom administaracijom ostao do 1960. godine. Treba spomenuti i Ugovor koji je potpisana u Lozani 1923. godine, kojim se Turska odrekla svih pretenzija prema Kipru. Međutim, tenzije na samom ostrvu su ostale, imajući u vidu da su Grci i Turci živeli u neposrednoj blizini. Kao rezultat toga, britanska administracija je ostala duže na Kipru nego u ostalim državama koje su bile kolonije. Godine 1955. osnovana je EOKA, sa idejom da se Kipar ujedini sa Grčkom. To je dovelo do turskog otpora, što je rezultiralo velikim borbama širom ostrva (Čolović 2014, 40-41).

Republika Kipar stiže nezavisnost 1960. godine, ali su i tada borbe između Grka i Turaka bile svakodnevna pojava, tako da je Velika Britanija pozvala Organizaciju Ujedinjenih nacija (UN) da održava mir na ostrvu. Godine 1974. grčka vojna junta podržala je organizaciju EOKA. Međutim, Turska je izvršila invaziju na ostrvo Kipar u julu iste godine, kao odgovor na grčki vojni udar. Puč je propao i došlo je do podele ostrva, gde su Turci kontrolisali 37 posto kopna. Kao rezultat podele, OUN su poslale mirovne snage u tampon zonu da kontrolišu situaciju, ali mir nije obnovljen.

Godine 2004. Republika Kipar je postala članica EU, dok severni deo Kipra nije prihvaćen. Godine 2008. ruši se zid koji je decenijama stajao između Kipra i „tampon“ zone, ali ne i tenzije između dve države. Za sada, samo Turska priznaje Republiku Severni Kipar i nema znakova smirivanju tenzija, već naprotiv, značajnijeg zaoštravanja sa pronalskom energetskih izvora u Istočnom Mediteranu i sporenja oko prava istraživanja i korišćenja tj. suvereniteta između više aktera. To je ponovo intenziviralo pokušaje da se pronađe mirovno rešenje za situaciju na ostrvu pri čemu Grčka i Kipar prihvataju samo one rešenje koje se postigne pod okriljem Ujedinjenih nacija ali koje, pre svega, podrazumeva suverenitet Kipra na celoj teritoriji ostrva po modelu federalizacije, čime se ne priznaje promena nastala turskom invazijom niti postojane Severnog Kipra kao posebne države. Sa druge strane, Turska i turski Kiprani ostaju zagovornici rešenja po modelu unije dve države, odnosno konfederacije (Reuters 2021).

Kosovo: smisao „zamrznutog konflikta“ (zamrznut od 1999. godine)

Na Kosovu i Metohiji već traje „zamrznuti konflikt“, ma koliko se izbegavalo da se stanje tako definiše. Kriza u kosovsko-metohijskom delu Srbije posle okončanja agresije NATO 1999. godine, a potom i proglašenja nezavisnosti koje su 2008. godine u Prištini učinili samoproglašeni lideri arbanaške nacionalne manjine, nastavlja se s promenljivim intenzitetom. Iako je razmeštanjem svoje vojne sile i sponzorisanjem secesionističkog pokreta Arbanasa, Zapad nastojaо da u razdoblju svoje neprikošnovene globalne nadmoći uspostavi novo faktičko stanje, nemoćnu Srbiju stavi pred svršen čin i od nje iznudi priznanje nezavisnosti otcepljenog dela teritorije, procesi nisu tekli po zamišljenom planu. Nije uspeo pokušaj da se nametne narativ o posebnom slučaju koji bi, tobože, važio „samo i jedino za Kosovo“ i stoga bio lakše prihvatljiv. Odmah se znalo, a vremenom postajalo sve jasnije, da se radi o „presedanu“ od koga strahuju sve zemlje koje se suočavaju sa aktivnim ili pritajenim separatizmima nacionalnih manjina ili centrifugalnim teritorijalnim tendencijama (Proroković 2018).

Više od dve decenije posle agresije NATO u cilju „amputacije“ Kosova i Metohije od Srbije, te 13 godina od proglašenja nezavisnosti, realnost je takva da postoji *de facto* arbanaška kontrola pokrajinskog prostora i da tzv. kosovsku nezavisnost priznaje polovina država sveta, tri stalne članice SB UN među kojima i SAD kao još uvek vodeća svetska sila, izrazita većina Zapadne „međunarodne zajednice“ (86% članica NATO i 81,5% članica EU), kao i nekoliko velikih, bogatih i uticajnih islamskih država (Stepić, 2018, 41-42). Međutim, takođe je realnost da Kosovo i Metohija *de iure*, prema Ustavu Srbije i Rezoluciji 1244 SB UN, pripadaju Srbiji u njenim međunarodno priznatim granicama, te da proizvod arbanaškog secesionizma ne postoji za dve stalne članice SB UN s pravom veta, za najbogatiju državu sveta – Rusiju, dve najmnogoljudnije zemlje sveta – Kinu i Indiju, nekoliko novih ekonomski najprosperitetnijih grupacija, mnoge islamske zemlje (među njima i za najmnogoljudniju Indoneziju), većinu država Azije, Afrike i Latinske Amerike, kao i za uticajni Vatikan. Sve ovo ukazuje da je (ne)priznavanje tzv. kosovske nezavisnosti postalo indikator neobipolarne podele sveta na proatlantistički i antiatlantistički (Stepić 2018, 42).

Kosovsko-metohijski deo Srbije ima vanredno važan geopolitički i geostrategijski položaj. Ta oblast predstavlja „srce Balkana“, a Balkan, kao evropsko-azijska karika, jedan je od najvažnijih regiona na globalnom planu. Zahvaljujući fizičkogeografskim predispozicijama, istorijskoj ulozi i kontinuiranom značaju u nadmetanjima za regionalnu prevlast, oblast Kosova i Metohije predstavlja teško osvoivu geopolitičku „makro-tvrđavu“ (Stepić 2001, 100). U Vašingtonu je 2020. godine potpisani takozvani „Vašingtonski sporazum“ sa ciljem ekomske normalizacije odnosa između Beograda i Prištine, koji je međutim doveden u pitanje sa promenom predsedničke administracije u SAD kao pokrovitelju tog sporazuma. Sa druge strane, zbog kontroverzi koje je „Vašingtonski sporazum“ izazvao u domaćoj ali i evropskoj javnosti pre svega zbog odredbi koje predviđa u pogledu otvaranja odnosno prmeštanja ambasada dve strane u Izraelu u Jerusalim tokom prve polovine 2021. godine kao i dugogodišnje uloge koju ima kao posrednik, Evropska unija je nastavila svoj rad na organizaciji sastanaka i dogovora Beograda i Prištine. Ipak, nakon izbora nove vlade na Kosovu ostaje upitno da li će i pod kojim uslovima nova prištinska vlada nastaviti učešće u dogоворима sa Beogradom.

Kašmir (više puta zamrzavan i odmrzavan)

Indija i Pakistan se spore oko područja Kašmira još od 1947. godine, odnosno od sticanja nezavisnosti ovih zemalja od Velike Britanije. Sukobi oko Kašmira izbijali su u više navrata, a danas Indija kontorliše oko 45 posto Kašmira, Pakistan oko 35 posto, a Kina 20 posto ove teritorije (u oblasti Aksai Čin). Zvanično, Indija nikad nije potvrdila podelu Kašmira, dok pakistanska strana priznaje Kašmir za spornu teritoriju.

Drugi indijsko – pakistanski rat ili Drugi Kašmirski rat bio je oružani sukob koji se vodio u leto 1965. godine. Uzrok je bio nerešen granični spor nastao tokom podele Indije, odnosno oko Kašmira, koji je 1947/48. bio predmet ranijeg rata. Povod za izbijanje sukoba bila je „Operacija Gibraltar“, odnosno slanje pakistanskih gerilaca u indijsku državu Džamu i Kašmir, s ciljem da među tamošnjim većinskim muslimanskim stanovništvom podignu ustank i pripoji tu državu Pakistanu. Nakon neuspeha gerilaca, Pakistan je u Kašmir poslao regularne snage koje su, nakon nekog vremena, počele da potiskuju Hinduse. To je indijsku vladu nateralo da otvori tzv. južni front, i otpočne ofanzivne operacije u Pendžabi na indijsko-pakistanskoj granici. To je dovelo do inteziviranja borbi u kojima su obe strane koristile ratno vazuhoplovstvo i oklopne jedinice. Nakon mesec dana su i Pakistan i Indija prodrele na teritoriju protivnika, ali i imale ogromne gubitke. Uz diplomatski pritisak SAD i SSSR, obe strane su prisiljene da pristanu na predlog o obustavi neprijateljstva i potpišu tzv. „Taškentsku deklaraciju“ kojom su pristali na *status quo ante bellum*. Treći indijsko-pakistanski rat 1971. godine bio je povezan sa Pakistanskim građanskim ratom, tokom koga je Bangladeš stekao nezavisnost. Završio se pakistanskim porazom iste godine (Schofield 2003, 104-105). On je rezultirao i stvaranjem takozvane Linije kontrola koja važi i do danas.

Središte sukoba između Indije i Pakistana, nakon više od 70 godina, doživelo je konstantne pobune i prekogranične paljbe, te smanjenje tenzija za njih ne znači predah. Dve zemlje su do sada vodile tri rata – 1947. 1965. i 1971. – i jedan manji kraći sukob 1999. godine zbog Kašmira, ocenjujući da je Indija iskazivala i spremnost da napadne Pakistan avionima bez obzira na nuklearno oružje svog suseda, dok je Pakistan pokazao spremnost da uzvrati, gađajući indijsku teritoriju. Dve zemlje ne rešavaju probleme koji izazivaju njihove sukobe – pakistanske džihadističke grupe koje Indija optužuje za terorističke napade, kao i nasilje indijskih vojnika nad muslimanskim stanovništvom u Kašmiru. Najgora situacija je u Srinageru, prestonici indijskog dela Kašmira. Teoretski, postoji sporazum o prekidu vatre, postignut 2003. godine, ali Linija kontrole je bila mirna samo prvih nekoliko godina. Jedno kršenje prekida vatre može uključivati višestruku razmenu vatre u određenom području u Kašmiru, a koristi se sve od vatre nog oružja. Komandanti na obe strane imaju autonomiju da odrede kako i kada da pucaju (Schofield 2003, 110-111).

Kašmir i Džama je uživao status ustanove autonomije, sve do 2019. godine, kada su indijske vlasti usvojile uredbu kojom se ukida specijalni status tog regiona, garantovan indijskim Ustavom. Indija je smatrala da će odluka o oduzimanju specijalnog ustanovnog statusa Kašmiru i Džami i njegovo premeštanje iz kategorije savezne države u teritoriju, osloboditi to područje od separatizma. Od tada ne prestaju tenzije između Pakistana i Indije, koje mogu lako da prerastu u oružane sukobe. Najnoviji primer eskalacije nasilja su oružani sukobi 2020. godine, pri čemu sa globalnom preraspodelom moći, poseban doprinos intenziviranju sukoba mogu dati i regionalni odnosi snaga posebno u trouglu Kina-Pakistan-Indija koje poseduju nuklearno naoružanje. Sporni region Kašmira i neutvrđena granica između Kine i Indije doveli su 2020. godine i do sukoba njihovih graničnih snaga „pesnicama, kamenjem i gvozdenim štapovima“ sa prvim smrtnim ishodom još od 1967. godine (ABC NET 2020).

Podela dve Koreje (zamrznut 1953. godine)

Korejski rat počeo je 1950. godine napadom Severne Koreje (Demokratska Narodna Republika Koreja) na Južnu Koreju (Republika Koreja). Korejski rat se ocenjuje kao jedan od prvih pokazatelja početka hladnog rata i načina na koji će biti vođen. Razlozi izbijanja konflikta, koji je i dalje prisutan na Korejskom poluostrvu su, pre svega, ideološki, politički, geopolitički i ekonomski (Šabanić 2014,125).

Navedena situacija eskalirala je u jedan od najkrvavijih događaja u južnokorejskoj istoriji. Građanski nemiri stvorili su velike probleme, a Republika Koreja je angažovala policiju

i vojsku u cilju suzbijanja širenja boljševizma. Jedan od najvećih zločina bio je pokolj na ostrvu Jeju. Ostrvo Jeju je specifičan – deo je Koreje, ali nije povezan sa Korejskim poluostrvom, pa su njegovi stanovnici imali osećaj veće autonomije. Pokolj je počeo tako što je skupina boljševičkih partizana napala policijsku stanicu i ubila popularnog političara. Vlada je reagovala nespretno i poslala malo policajaca da umiri situaciju, što je izazvalo još veći revolt. Ulagak vojske i gerilskih trupa doneo je strašan zločin. DNR Koreja je iskoristila ovu situaciju i objavila rat Republici Koreji pod izgovorom zaštite stanovništva i nezavisnosti Koreje od stranih napadača. Međutim, najveću odgovornost za stanje u Republici Koreji snosila je američka politika prema Republici Koreji, jer je njihov pristup bio izrazito blag. Pre svega, nisu se prihvatali uloge koje su imali, a nisu ni pretnju komunističkog bloka shvatili ozbiljno (Šabanić 2014, 136-137).

Od 1951. do 1953. godine Korejski rat je bio u stanju neprijateljstva i razmene vatre, ali napredak vojske ili neke ozbiljnije akcije nije se dogodila. Ugovor o prekidu vatre potpisane 1953. godine između Kine, UN i DNR Koreje, dok je 38. paralela postala granica, čime je zaključen Korejski rat. Ovaj je sukob napravio šablon za nove konflikte, jer nijedna strana nije dobila ono što je htela, a trajni mir između dve Koreje nikad nije postignut (Šabanić 2014).

Severnokorejski nuklearni program veliki je izazov za međunarodnu zajednicu, jer svaki put kada je potrebno olakšanje sankcija, ili pomoći u hrani, režim napravi nuklearni pokus. Predsednika Kim Jong Ila nasledio je njegov sin Kim Jong Un, koji ponovo kreće s ekstremnim ponašanjem i retorikom. Kako bi osigurao svoju vladavinu, Kim Jong Un je uklonio sve moguće neprijatelje i 2013. godine objavio da je DNR Koreja u stanju ratne pripravosti. S druge strane, Republika Koreja je demokratska država sa visokim životnim standardom i jakom ekonomijom. Međutim, zamrznut konflikt na 38. paraleli je i dalje na snazi (Šabanić, 2014).

Severna Koreja ima diplomatska predstavništva u mnogim državama i većina zemalja sveta je priznaje, izuzev Republike Koreje, Japana i SAD. Međutim, prilikom posete bivše američke državne sekretarke Medlin Olbrajt Pjongjangu 1999. godine izvršeno je i formalno priznavanje DNR Koreje od strane SAD, ali administracija Džordža Buša je to poništila. Američke interese u DNR Koreji zasupa ambasada Kraljevine Švedske, dok Severnokorejske u SAD njihovo predstavništvo pri UN (US Department of State, 2018). Ipak, i pored formalnog nepostojanja diplomatskih odnosa između SAD i S. Koreje intenzivna diplomatska inicijativa SAD oko severnokorejskog nuklearnog programa, od kojih je poslednja ona predsednika Trampa gde je bilo i čak direktnih susreta između Trampa i Una, ipak ukazuje na *de facto* priznanje Severne Koreje. Budućnost ovog konflikta će takođe, sa promenama u raspodeli moći zavisiti od odnosa u trouglu SAD-Kina-Rusija, pri čemu Rusija i Kina, kao i drugim slučajevi, predstavljaju protivnike nasilnog rušenja vlasti ili oružane intervencije usmerene ka promeni režima u S. Koreji.

Zamrznuti konflikt između Etiopije i Eritreje (zamrznut 2003. godine)

Do izbijanja sukoba 8. maja 1998. godine na granici, oko gradova Bademe i Zapambesa, odnos između Etiopije i Eritreje od kraja rata za nezavisnost bio je krajnje prijateljski. Do promene odnosa dolazi sredinom devedesetih, kada zemlje počinju da vode nekompatibilne ekonomske politike. Eritreja 1997. godine uvodi novu valutu, a Etiopija zahteva da se sve transakcije između ove dve zemlje obavljaju podsredstvom stabilne, zajedničke valute. Odnosi zahlađuju i Eritreja proteruje sve Etiopljane iz dve eritrejske luke. Luka Asab je bila i ostala od izvarednog značaja za Etiopiju, jer otcepljenjem Eritreje, nema izlaz na more. Unutar Etiopije postoji raspostranjeno mišljenje da je Etiopija u ratu trebalo da zauzme luku, za koju se smatra da joj po pravilu pripada (Kolarević 2011, 3). Danas, iako luke u Eritreji ostaju od uzetnog značaja za Etiopiju, ona je uspela da ostvari upotrebu i drugih luka na Rogu Afrike, pre svega u Džibutiju i Somaliji (USIP, 2019).

Problem koji je direktno doveo do sukoba je bila granica. Eskalacija graničnog spora u 1998. godini, pa i sam rat između Etiopije i Eritreje, bio je besmislen, užasan i potpuno neočekivan za većinu posmatrača. Dve zemlje imaju bliske i političke veze i njihov „razvod“ u periodu 1991-93. doveo je do stvaranja prve nove države u istoriji postkolonijalne Afrike. Pre izbijanja rata, i etiopski i eritrejski lideri bili su poštovani, imali su duboke političke i lične veze, pa čak i pohvaljeni od strane američkog predsednika Bila Klintona kao „afrički lideri novog stila“, posvećeni demokratizaciji i brzim investicijama, koje su vodile razvoju Afrike bez etničkog i plemenskog nasilja. Jedna od prvih indikacija dobrog odnosa je bila na konferenciji o miru i pomirenju održanoj u Adis Abebi u julu 1991. godine, gde se pristalo na priznavanje prava na samoopredeljenje Eritrejaca, ali i odložilo održavanje referendumu o nezavisnosti za dve godine kako bi omogućili Eritreji da sredi odnose sa svojim multietničkim grupama. Još jedan dokaz saradnje bio je sporazum koji je potpisana u januaru 1992. godine, koji je omogućavao pristup i korišćenje luke Asab. Godine 1993. kada je došlo do stvaranja nezavisne eritrejske države, suverenitet nad spornom teritorijom nije bio jasno definisan. Međutim, bili su potpisani drugi sporazumi, među kojima je jedan od najvažnijih bio sporazum o slobodnom prelazu Etiopljana i Eritrejaca preko njihovih nacionalnih granica (Kolarević 2011, 3-5)

Sukob počinje 6. maja 1998. godine, kada je etiopska policija ubila pripadnika eritrejske patrole blizu Badme. Eritreja je odgovorila pomeranjem trupa u tom području. Nakon toga je Etiopija objavila rat Eritreji, 13. maja 1998. godine. Posle graničnih sukoba došlo je do uzajamnog bombardovanja. Eritreja je bombardovala Mekele, glavni grad provincije Tigrinje, tri puta, gde je ubijen 51 civil i ranjeno više od 132 lica. U dva navrata Etiopija je bombardovala i eritrejske vojne instalacije, nedaleko od Asmare (Kolarević 2011, 6).

Mirovne pregovore je bilo veoma teško započeti, jer su obe strane kao uslov za pregovore zahtevale povlačenje sa teritorija koje su obe smatrali svojim. U aprilu 2000. godine počinju prvi razgovori u Alžiru, koji su ubrzo i propali zbog nepomirljivih stavova strana prema pitanju da li obustava vatreni treba da prethodi potpisivanju mirovnog spora ili obrnuto (USIP, 2019). Konačna odluka Komisije o demarkaciji je doneta 2002. godine. Po ranijem sporazumu obe države ona je bila, bez obzira na njen ishod, obavezujući za sve. Međutim, ispostavilo se da bi po tom rešenju mesto Badme pripalo Eritreji. Etiopija odbija ovu odluku i ceo proces ulazi u nov period krize, koji je obeležen sve češćim ukopavanjem stavova. Eritreja je potpuno nezadovoljna novonastalom situacijom, pre svega zbog produžavanja statusa Zone bezbednosti koja zauzima samo eritrejsku teritoriju. Sredinom 2003. godine još uvek su u toku neslaganja oko granice uprkos potpisanim sporazumu o miru iz 2000. godine (Kolarević 2011, 7).

Od sticanja nezavisnosti 1993. godine do danas na vlasti u Eritreji se nalazi autoritarni režim predsednika Isaije Afvekija (Isaiasa Afwerkie). Trenutno vlada Eritreje drži potpunu kontrolu nad političkim, društvenim i ekonomskim sistemom zemlje, a poštovanje ljudskih prava skoro da i ne postoji. Savet bezbednosti UN uveo je 2009. godine ekonomske i vojne sankcije Eritreji zbog njenog navodnog podržavanja radikalnog islamskičkog pokreta Al Šabab u Somaliji. Takođe, postoje sumnje da je Eritreja sponzorisala neuspeli bombaški napad na Samit unije u Adis Abebi (Etiopija), 2011. godine. Danas postoji uverenje da mirni odnosi postoje zahvaljujući dobrom odnosu dva predsednika ali da to neće biti dovoljno da u dugoročno periodu osigura mir i ne vrati dve zemlje u ponovno stanje „ni rata, ni mira“ (USIP 2019). Imajući u vidu znača luka na ovom prostoru za održavanje mira između Eritreje i Etiopije opet će uloga Kine biti od značaja imajući u vidu njen projekat „Pojas i put“ koji prolazi i duž Roga Afrike i napore zemalja tog regiona da privuku što više investicija za svoj razvoj.

Zapadnosaharsko pitanje (zamrznut od 1991. godine)

Ustanički pokret Polisario, koji je nastao 1973. godine, osnovan je kao pokret za oslobođenje Zapadne Sahare od španske okupacije. Cilj ovog pokreta je stvaranje nezavisne, nesvrstane, arapske države. Nakon napada Polisarija na nalazište fosfata u BuKri, međunarodna zajednica i Ujedinjene nacije šalju poseban tim da istraži sve okolnosti događaja i zaključuju da je Polisario oslobođilačka, a ne teroristička organizacija. Nakon Zelenog marša i ulaska oko 350.000 Marokanaca na teritoriju Zapadne Sahare, 1975. godine je došlo do španskog povlačenja sa ove teritorije i potpisivanja Madridskog sporazuma. U skladu sa odredbama međunarodnog prava i Povelje UN, ovaj sporazum je predviđao podelu teritorije Zapadne Sahare, tako da veći deo pripadne Maroku (Sagija el Harmo), a manji Mauritaniji (Rio de Oro). Takva odluka je izazvala žestoko negodovanje Polisarija, pa je 1976. godine proglašio Saharsku Arapsku Demokratsku Republiku (SADR) (Nikolić 2017, 73).

Nakon potpisivanja mirovnog sporazuma između Polisarija i Maroka 1991. godine, doneta je Rezolucija 690 Saveta Bezbednosti UN koja u sebi predviđa održavanje referendumu naredne godine. Do održavanja istog još uvek nije došlo zbog tvrdog stava Maroka da SADR prizna visok stepen autonomije, ali ne i nezavisnost. UN su zauzele stav da odluku o nezavisnosti ili priključenju moraju doneti stanovnici Zapadne Sahare (Sahrawiji). Problem je što se ni danas nisu stvorili uslovi za održavanje takvog referendumu (Nikolić 2017, 75).

Ovaj poveliki, nerazvijeni deo pustinje, iako retko naseljen, obiluje prirodnim bogastvima. Zapadna obala je prepuna nalazišta ribe, dok otovreni kop u području BuKra obiluje stenama koje su prepune fosfata. Saharska Arapska Demokratska Republika je kao država ostvarila diplomatske odnose sa 85 država sveta (84 predstavlja članice UN i Južna Osetija kao nezavisna država, međunarodno priznata). Od toga 45 priznaje SADR kao nazevisnu državu, a Vladu SADR kao jedinu legitimnu, dok je preostalo 40 zamrzlo ili povuklo priznanje. SADR je članica Afričke unije, što je rezultiralo povlačenjem Maroka iz iste 1984. godine. (Nikolić 2017, 75). Ipak, 2017. godine Maroko je ponovo primljen u Afričku uniju.

Godine 2020. predsednik Tramp je proklamacijom priznao suverenitet Maroka nad teritorijom Zapadne Sahare, jer je potpisani akt kojim SAD priznaju puni suverenitet Kraljevine Maroka nad spornom teritorijom Zapadne Sahare, još od povlačenja Španije 1975. godine. Iako Maroko kontroliše veliki deo ove teritorije, za legalnu i neospornu kontrolu mu nedostaje međunarodno priznanje suvereniteta. Do sada su takav potez učinile samo zemlje Arapske lige, dok je Organizacija afričkog jedinstva priznala Zapadnu Saharu za svoju članicu. Ovom odlukom američke administarcije je Maroko dobio vетar u leđa za možda i nešto agresivniji pristup prema spornoj teritoriji na kojoj je već dolazilo do ozbiljnijih čarki tokom novembra 2020. godine. Sa durge strane, SAD bi mogle da uđu u nepotrebne komplikacije oko pitanja koje za njih nema preterani značaj.

Istok Ukrajine: Donbas (zamrznut od 2014.)

Reka Dnjepar deli Ukrajinu na desnu i levu stranu, pa su se ustalili nazivi Pravoberežna (desnoobalna) i Livoberežna (levoobalna) Ukrajina. Desnoobalna Ukrajina, koja se proteže zapadno od Dnjepara, tokom istorije je imala velikih i značajnih kontakata sa Poljskom, Mađarskom i drugim zemljama, dok je na istoku komunikacijski prostor bio obeležen tatarskim, a zatim i moskovskim, odnosno ruskim etničkim skupinama, državnim tvorevinama i političkim formacijama. Sve do ruske agresije na ukrajinski jugoistok ova regija je predstavljala snažno državno i finansijsko središte Ukrajine, sa nekoliko stotina velikih državnih preduzeća. Propast sovjetskog režima, raspad SSSR-a, te proglašenje ukrajinske nezavisnosti obnovili su ideologizirane probleme nacionalne pripadnosti Donbasa. Regija je postala glavno područje koje su antiukrajinska politička središta iz obližnjeg susedstva iskorišćavala u korist separatističkih težnji za otcepljenjem (Paščenko 2019, 9).

Dugo pripremani plan odvajanja Donbasa od Ukrajne aktiviran je 2014. godine, kada je započela ruska vojna agresija u obliku takozvanog hibridnog rata, specifičnog oblika koji se vodi paravojnim ili vojnim formacijama uz korišćenje naoružanja, koja inicira zemlja agresor. Potom se poriče sudejanje u agresiji, sa ciljem da se zemlja protiv koje je agresija usmerena oslabi, da se u njoj izazove napeto stanje i unutrašnji konflikti, koji za cilj imaju osvajanje zemlje. Vojnom agresijom delovi regije, uključujući istočnoukrajinske gradove poput Donjecka i drugih, našli su se pod kontrolom ruskih naoružanih snaga separatista. Ukrainski parlament je te predele proglašio privremeno okupiranim područjem (Paščenko 2019, 9-10).

Oružani sukobi koji se u istočnim područjima Ukrajine od proleća 2014. godine vodi između ukrajinskih vojnih i paravojnih formacija na jednoj strani i pobunjenika samopoglašene Donjecke Narodne Republike i Luganske Narodne Republike na drugoj strani. Do sukoba je došlo nekoliko meseci nakon što je na takozvanim „evromajdanskim protestima“ svrgnut dotadašnji predsednik Viktor Janukovič i uspostavljena nova vlada, koja se u istočnim delovima Ukrajine smatrala „pučističkom“ i nelegitimnom. U Minsku je 5. septembra 2014. godine sklopljen sporazum o prekidu vatre koji su potpisali predstavnici ukrajinske i ruske vlade, OEBS-a, kao i Donjecke Narodne Republike i Luganske Narodne Republike. Sastoji se od 12 tačaka, a predviđa razmenu zarobljenika, povlačenje teškog naoružanja i uspostavljanja humanitarnih koridora. (Paščenko, 2019)

Novorusija kao Savez Narodnih Republika od 15. jula 2014. godine je zamrznut projekat konfederacije nepriznate Donjecke i Luganske Narodne Republike. Naziv novoosnovane međunarodno nepriznate države uzet je od bivše ruske Novorosijske gubernije, čije su granice zauzmale veći deo regije Donbas. Minsk 2 sporazum iz 2015. godine predviđa specijalni status za Donbas i Lugansk i povlačenje svih stranih snaga, ali do danas postoje značajni problemi u implementaciji Minsk sporazuma.

Zamrznuti sukob u Južnoj Osetiji i Abhaziji (zamrznut od 2008.)

Odnosi Gruzije i autonomne republike Abhazije, kao i autonomne oblasti Južne Osetije, koje se nalaze u njenom sastavu, pokazali su napetost još za vreme SSSR-a, kada je Parlament ove sovjetske republike proglašio gruzijski jedinim zvaničnim jezikom. Na loše odnose dodatno je uticalo što su Abhazija i Južna Osetija na referendumu marta 1991. opredelile za očuvanje SSSR-a, za razliku od Gruzije koja je bila protiv, i nakon mesec dana proglašila nezavisnost. Sukobi Osetije i Gruzije buknnuli su 1991. godine, a godinu dana kasnije u Sočiju postignut je sporazum o prekidu vatre i raspoređivanju mirovnih snaga ZND i posmatrača OEBS-a. Avgusta 1992. godine počeo je rat u Abhaziji, a sporazum o prekidu vatre postignut je maja 1994. Juna iste godine mirovne snage Rusije, pod mandatom ZND, razmeštene su duž linije razdvajanja Abhazije i ostalog dela Gruzije (Jović-Lazić i Lađevac 2013, 57).

Od sredine 2006. Gruzija je pokušavala da uspostavi vlast u Južnoj Osetiji, što je dovelo do novog zaoštravanja odnosa i povećanja napetosti. Tokom 2006. godine tenzije su porasle i u regionu kanjona Kodori. Ubrzo nakon što je februara 2008. godine Kosovo jednostrano proglašilo nezavisnost, Rusija je objavila da se povlači iz sankcija koje je ZND nametnula Abhaziji i Južnoj Osetiji sredinom devedesetih. Ruska Državna Duma je marta 2008. usvojila rezoluciju u kojoj se ruska izvršna vlast poziva da razmotri priznavanje nezavisnosti Abhazije i Južne Osetije, a kao razlog za to navode se zahtev Gruzije za članstvo u NATO i korišćenje sile protiv Abhazije i Južne Osetije (Jović-Lazić i Lađevac 2013, 58).

Tokom proleća i leta 2008. godine ponovo su porasle tenzije između Vlade u Tbilisiju i Abhazije i Južne Osetije, što je dovelo do petodnevног rata Gruzije i Rusije početkom avgusta iste godine. Gruzijske snage su artiljerijom i raketama napale Južnu Osetiju, uz obrazloženje da je to odgovor na granatiranja sela koja se u Južnoj Osetiji nalaze pod gruzijskom kontrolom. Rusija je na napad Gruzije odgovorila vojnom intervencijom, objašnjavajući to zaštitom svojih

građana u Južnoj Osetiji. EU, SAD i NATO optužili su Rusiju za primenu prekomerne sile radi sprečavanja pokušaja Gruzije da vojnim sredstvima uspostavi kontrolu nad Južnom Osetijom. Sukob sa Gruzijom dao je povod Rusiji da poveća vojno i ekonomsko prisustvo u Južnoj Osetiji i Abhaziji, dodatno ih veže za sebe i pooštiri podele između njih i Gruzije. Svaki pokušaj da se reši njihov status počinje u mnogo složenijim uslovima. Čak i privremeno prisustvo međunarodnih snaga u ovim regionima zahteva odobrenje Rusije (Jović-Lazić i Lađevac 2013, 58-60).

Iako je do sada u Ženevi održano više od dvadeset susreta, nemogućnost da se postigne obavezujući sporazum o nekorišćenju sile i dalje je osnovno pitanje koje sprečava da se prevaziđe zastoj u pregovorima. Rusija se zalaže za priznavanje Abhazije i Južne Osetije kao nezavisnih država i direktnih i jedinih strana u sukobu sa Gruzijom. U skladu sa tim je i stav Rusije da je apsolutni bezbednosni prioritet u regionu potpisivanje sporazuma o nekorišćenju sile između Gruzije i Abhazije i Gruzije i Južne Osetije. Međutim, Gruzija odbija da prizna separatistička rukovodstva kao subjekte pregovora i nastoji da pregovara isključivo sa Rusijom. Rusija ovaj zahtev odbacuje i kategorički osporava takvu procenu (Jović-Lazić i Lađevac, 2013, 62). Postojeći pregovarački mehanizam doprineo je trenutnom smirivanju situacije na terenu, ali još nije rešio problem zamrznutih sukoba u Abhaziji i Južnoj Osetiji. Samoproglašene države Abhazija i Južna Osetija su i dalje međunarodno nepriznate u svetu.

Nagoro-Karabah (poslednji put zamrznut 2020. godine)

Rizik od vojnog sukoba eskalirao je u Nagorno-Karabahu, pograničnom regionu za koji tvrde i Jermenija i Azerbejdžan da je njihovo. Krajem septembra 2020. godine izbile su teške borbe duž granice: najozbiljnija eskalacija od 2016. godine. Više od hiljadu vojnika i civila je ubijeno, a na stotine ranjeno sa obe strane. Jermenija i Azerbejdžan su u početku odbacile pritisak UN i zemalja poput SAD i Rusije da vode pregovore i okočale neprijateljstva, i umesto toga započeli sukobe. Tenzije su dalje eskalirale kada su obe strane sa prekograničnog granatiranja prešle na upotrebu artiljerije dužeg dometa i drugog teškog naoružanja. Početkom oktobra 2020. godine Rusija je pregovarala o prekidu vatre, koji se završio neslavno; dva dodatna primirja pregovarala je Francuska u koordinaciji sa Rusijom i SAD, a zatim i SAD direkno. Ovi prekidi vatre takođe su se srušili gotovo odmah dok su se borbe nastavljale uz prijavljena kršenja od strane Jermenije i Azerbejdžana.

Dvadesetih godina 20. veka sovjetska vlada je u okviru Azerbejdžana uspostavila Autonomnu oblast Nagorno-Karabah, gde 95 posto stanovništva čine etnički Jermenii. Pod boljevičkom vlašću, borbe između dve države bile su pod kontrolom, ali kako je Sovjetski Savez počeo da propada, tako je i njegov pritisak nad Jermenima i Azerima. Godine 1988. zakonodavni organ Nagorno-Karabah doneo je rezoluciju o pridruživanju Jermeniji, uprkos legalnom položaju regiona u granicama Azerbejdžana. Kako se Sovjetski Savez raspadao 1991. godine, autonomna oblast je zvanično proglašila nezavisnost. Između regija je izbio rat, ostavivši oko više desetine hiljada žrtava i stotine hiljada izbeglica. Do 1993. godine Jermenija je kontrolisala Nagorno-Karabah i zauzela 20 posto okolne azerbejdžanske teritorije. Rusija je 1994. posredovala u prekidu vatre koji je od tada ostao na snazi (Jović-Lazić 2011, 588).

Nagorno-Karabah je zamrznuti konflikt više od decenije, ali artiljerijsko granatiranje i manji okršaji između jermenskih i azerbejdžanskih trupa prouzrokovali su stotine smrtnih slučajeva. Početkom aprila 2016. godine bili smo svedoci najžešćih borbi od 1994. godine, usmrtivši na desetine i rezultirajući sa više od trista žrtava. Posle četvorodnevne borbe, dve strane su saopštile da su se dogovorile o novom prekidu vatre. Međutim, prekid razgovora praćen je ponovljenim kršenjem prekida vatre, a tensije su i dalje visoke. Pregovori i naporci za posredovanje, koje je prvenstveno vodila Minska grupa, stvorena 1994. godine, nisu uspeli da dovedu do trajnog rešenja sukoba (Jović-Lazić, 2011). U oktobru 2017. godine predsednici

Jermenije i Azerbejdžana sastali su se u Ženevi pod pokroviteljstvom Minske grupe, započinjući seriju razgovora o mogućem rešenju sukoba.

Bez uspešnih napora u posredovanju, kršenje prekida vatre i obnavljanje tenzija preti da ponovi vojni sukob između zemalja i destabilizuje region Južnog Kavkaza. Rusija je obećala da će da brani Jermeniju, ali ne i na prostoru Nagorno Karabaha, dok se Turska obavezala da će podržati Azerbejdžan, a Iran ima veliku azerbejdžansku manjinu, koja bi mogla eskalirati u dodatnu, šиру, kriju i dodatno zakomplikovati napore da se osigura mir u regionu.

Zaključak

Usitnjavanje bivših socijalističkih država (SSSR, SFRJ), uzrok je višedecenjskih „zamrznutih“ sukoba. Može se pretpostaviti da je razlog nerešenih sukoba nestanak bipolarnog svetskog poretki i ravnoteže snaga, kratka američka hegemonija tokom '90-tih, koja nije donela bolji rezultat, kao i rast broja nerešenih sukoba iz godine u godinu. Dok je na indijskom potkontinentu trajala britanska dominacija, konflikata nije bilo, a sukobi počinju stvaranjem nezavisnih država Indije, Pakistana i Burme. Slično je i na Bliskom Istoku i Africi. Velika Britanija, SAD i OUN formiraju jevrejsku državu Izrael, zbog čega nastaje najduži sukob između arapskog i jevrejskog naroda od II svetskog rata do danas i čiji se kraj ne nazire. Jačanjem Rusije, Kine, Indije, Brazila, naziru se obrisi multipolarnosti na globalnom nivou, ali bez efekata smanjenja brojnosti i rasprostanjenosti sukoba. Ono što danas karakteriše svetski poredak je podeljenost političkih i ekonomskih interesa geopolitičkim ambicijama manjih i većih svetskih sila, što ostavlja prostor za redefinisanje njihovih uloga u oružanim sukobima širom planete.

Na savremenoj političkoj karti „zamrznutih konflikti“ realnost su oni u Palestini, na Kipru, u Pridnjestrovju, Arcahu (Nagornom Karabahu), Južnoj Osetiji, Abhaziji, na Krimu, u Donjeckoj i Luganskoj oblasti, Puntlendu i Somalilendu, Kašmiru, Zapadnoj Sahari, Tajvanu. U relativno bliskoj prošlosti bilo je prve koji su na ovaj ili onaj način, privremeno ili (dugo)trajno rešeni (Krajina, Timor, Južni Sudan, Eritreja, Čečenija). S druge strane, ne može se isključiti da možda slična budućnost oružanog sukoba, pa „zamrznutog konflikti“ čeka brojna tinjajuća krizna žarišta (Katalonija, Baskija, Severna Irska, Južni Tirol, Kvebek, Sindang).

Bibliografija:

- ABC NET. 2020. “The dispute between India and China in Kashmir leads to the first deaths along their border in decades“. <https://www.abc.net.au/news/2020-06-17/what-is-behind-the-india-china-border-dispute-lac/12363348>
- Ciobanu, Ceslav. 2008. *Frozen and Forgotten Conflicts in the Post-Soviet States: Genesis*, Richmond, Political Economy and Prospects for Solution
- Zachariades M.A., *Transplanted populations and the problems caused: Cyprus*, http://aspects.duckdns.org/in_search_of_fi_lotimo/Zachariades_cyprus_analysed.htm
- Jeftić, Zoran; Mišev, Gordana; Obradović, Žarko; Stanojević, Petar. 2018. „Savremeni konflikt i njihove tedencije“, *Vojno delo* 7, Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja III: 23-40
- Jović-Lazić, Ana; Lađevac, Ivona. 2013. „Zamrznuti sukobi i pregovarački procesi u Regionu Južnog Kavkaza“, *Međunarodna politika*, vol 64, br.1152: 55-73
- Jović-Lazić, Ana. 2011. „Problem Nagorno-Karabaha“, *Međunarodna politika*, vol LXIII, br. 4: 583-612

- Kolarević, Jelena. 2011. *Sukob Etiopije i Eritreje*, Beograd, Fakultet političkih nauka
- Lynch, Dov. 2002. "Separatist States and Post-Soviet Conflicts", *International Affairs* (Royal Institute of International Affairs 1944–), Vol. 78, No. 4: 834–835
- Nikolić, Aleksa. 2017. „Zapadnosaharsko pitanje“, *Međunarodna politika*, vol. LXVIII, br.1165: 73–85
- Peet, John. 2008. "Frozen Conflicts – Europe's Unfinished Business", *Economist*, from The World in 2009 print edition, Internet: <http://www.economist.com/node/12494503> 6/6/2012
- Paščenko, Jevgenij. 2019. *Istočna Ukrajina – Donbas*, (prijevodi s ukrajinskoga), Zagreb, Katedra za ukrajinski jezik i književno Filozofskog fakulteta
- Proroković, Dušan /ed./. 2018. *Kosovo: sui generis or precedent in international relations*, Belgrade, Institute of international politics and economics
- Reuters. 2021. "Cyprus peace talks should stick to U.N. guidelines, Greece says". <https://www.reuters.com/article/cyprus-conflict-greece-int-idUSKBN2A81ED>
- Rodkiewicz, Witold (ed.). 2011. *Transnistrian Conflict after 20 Years: A Report by an International Expert Group*, Warsaw, Centre for Eastern Studies, Institute for Development and Social Initiatives "Viitorul"
- Степић, Миломир. 2018. „Косово и Метохија као индикатор новог биполаризма“, Београд, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, год. XXV, св. 61, бр. 3/2018: 27–49.
- Степић, Миломир. 2001. *У вртлогу балканализације*, Београд, ЈП Службени лист CPJ; Институт за геополитичке студије
- Степић, Миломир. 2020. „Косово и Метохија: геополитички аспекти брзог решења и замрзнутог конфликта“, *Национални интерес*, vol.38, бр.02/2020: 7 -30
- Schofield, Victoria, 2003. *Kashmir in Conflict: India, Pakistan and the Unending War*, Bloomsbury Academic
- Trapara V. i Jončić M. 2012. „Put za rešavanje zamrznutih sukoba na prostoru OEBS“, *Međunarodni problemi*, vol.LXIV, br.3: 275–302.
- Чоловић, Владимира. 2014. „Територијални спорови у земљама Европске уније,“ *Годишњак факултета правних наука*, Година 4, Број 4: 38-53
- Šabanić, Emir. 2014. „Korejski rat (1950-1953): sukob s dugoročnim posljedicama“, *Polemos* 17, 1-2:125-143
- US Department of State. 2018. "U.S. Relations With North Korea". <https://www.state.gov/u-s-relations-with-north-korea/>
- USIP. 2019. "A Year After the Ethiopia-Eritrea Peace Deal, What Is the Impact?". <https://www.usip.org/publications/2019/08/year-after-ethiopia-eritrea-peace-deal-what-impact>

HISTORICAL OVERVIEW OF NEGOTIATIONS ON FROZEN CONFLICTS: WHEN AND UNDER WHAT CONDITIONS WERE THEY DEFROSTED?

mr Gordana M. Kostić

Abstract: This paper analyzes several individual frozen conflicts around the world, in order to determine the specifics of how to resolve them. The emphasis is on the recent conflicts in Nagorno-Karabakh, but also the post-Soviet space, Kosovo and Cyprus, Kashmir and the two Koreas, the conflict between Ethiopia and Eritrea, as well as the West Saharan issue. The discrepancy between the legal and factual situation regarding the territorial assessments that occurred as a result of the armed conflict is crucial for the definition of a frozen conflict. The

analysis of each of these conflicts highlights the special role of the United States, Russia, China, Pakistan and India as key factors that influence the dynamics of the conflict and/or their peaceful resolution.

Keywords: frozen conflict, "hot" conflict, Kosovo, Cyprus, Western Sahara, Ethiopia and Eritrea, the problem of two Koreas, Kashmir, post-Soviet space, Nagorno-Karabakh

THE NATURE OF THE EUROPEAN UNION'S POLICY TOWARD FROZEN CONFLICTS IN ITS NEIGHBOURHOOD

Aleksandar Z. Stefanović¹

Abstract: *The text analyses how the European Union has so far participated in resolving frozen conflicts in its neighbourhood. It specifically refers to the conflicts in Nagorno-Karabakh, Kosovo and Metohija, as well as the reaction of the European Union to the secession of Crimea from Ukraine and its annexation by the Russian Federation. I will also try to compare the reaction of the European Union in the situation when the Albanians in Kosovo and Metohija unilaterally declared independence with the situation when the Russians did the same on the territory of Crimea, as well as further action towards these two current problems. The methods I will use are comparative method and analysis of the European Union's foreign policy and its behaviour as a mediator in frozen conflicts.*

Keywords: European Union, frozen conflicts, Nagorno-Karabakh, Crimea, Kosovo and Metohija, NATO, Russian Federation, mediation.

The European Union and its expansion to the East

The European Union is a community of 27 European countries and it represents a supranational community that long ago ceased to be just an economic union.² Today, the EU is both a political and economic union, and for a couple of years now there have been talks about the creation of a European army that would aim to strengthen the European defence system and enable Europe to protect itself, without having to rely too much on the United States and NATO. Still, in its action and endeavours to emerge as a single political force EU is limited for two reasons. First, the United States of America continue to pursue its political agenda through NATO and seek EU to remain European pillar of common transatlantic security, and the second reason is related to the internal organization of the European Union.

After the unification of East and West Germany, the fall of the Eastern Bloc, and the collapse of the Soviet Union, the European Union began its penetration to the East. The largest enlargement took place in 2004 when the Union included ten states, most of which were previously part of the Soviet Union's sphere of influence.³ This enlargement also brought the European Union to the borders of the Russian Federation, the successor to the Soviet Union and the biggest threat to the EU as perceived by Brussels, especially after 2014. The 2007 EU expansion to Bulgaria and Romania brought it to the Black Sea and further extended the interests of the Union to the East. The last country to become a member of the European Union was Croatia, which joined in 2013. In the process of possible further integration of the remaining Balkan countries and possibly Eastern Partnership countries into the EU, one of the biggest obstacles are frozen conflicts and unresolved territorial integrity problems of candidate, possible candidate and partnership countries. After Cyprus joined the Union in 2004, the EU was faced with the issue of unregulated status of northern Cyprus and adopted the position that it would not again admit into the membership territory that has disputes over the sovereignty

¹ The author is student of International relations at the Faculty of political science, University of Belgrade.

² The United Kingdom left the European Union on 31 January 2020.

³ The ten countries that joined the European Union in 2004 are: Malta, Cyprus, Poland, the Czech Republic, Slovenia, Slovakia, Hungary, Estonia, Latvia and Lithuania.

and territorial integrity.⁴ Admission into the EU would be possible only after the candidate countries between themselves resolve the issues of territorial, ethnic, or border disputes (Костић 2014, 230). In this endeavour, candidate countries are helped by the active role of the EU, primary as mediator or facilitator. This is done through the EU institutions dealing with external action such as European External Action Service and its Head, and appointed special representatives that play certain role in intensification of efforts of the interested parties to resolve the disputed issues. Also, the EU has military and civilian operations and missions in the conflict-prone areas which tend to prevent the escalation of conflicts and act as peacekeeping force (European External Action Service 2021). Also, in case of violation of citizens' rights and democratic principles, the EU tends to respond with economic and diplomatic sanctions (European External Action Service 2021). The aim of this paper is to give a closer look at the attitude and the role of the EU in the current frozen conflicts in Nagorno-Karabakh, Kosovo and Metohija and Crimea, and drove a conclusion on the effectiveness and principleness of its engagement.

The European Union and the framework of its activities in Nagorno-Karabakh

The breakup of Soviet Union revived many major problems regarding the territorial integrity of what were its constitutive republics. Under the Soviet Union there were cases where parts of some republics were put under the control of other republics, which led to the creation of several frozen conflicts in the post-Soviet space. One such conflict is taking place in the South Caucasus. There is no final winner in the long conflict between the Armenians and the Azeris, and the occasional revival of the hostilities have always attracted the attention of the USA, Russia and the European Union. The entire South Caucasus is an important strategic territory, and the Caucasus itself is one of the main transit routes for energy products as well as a terrain for frequent demonstrations of Russian, Turkish, and Iranian power. Historically, this important strategic region has always been the territory of Russian and the Ottoman Empire clashes for the establishment of the absolute supremacy over it. Today, the Russian Federation considers this region as its zone of special interest and uses its proximity, economic, political, and military power to achieve its goals in the region. The other two regional players, Turkey and Iran, pursue their interests mostly through Azerbaijan. While Turkey has excellent relations with Azerbaijan, Iran often has disagreements due to the large number of Azeris living in northern Iran who often call for the unification with Azerbaijan. Among these "old players" in the South Caucasus, the European Union is emerging as a relatively new actor. The EU has also appointed the European Union Special Representative for the South Caucasus in 2003, and an Action plan with Armenia was signed in 2006, mentioning the Nagorno-Karabakh conflict only in the context of the Union's firm determination to resolve the conflict as soon as possible, but without concrete ideas on how to do it. Since the very essence of the European Neighbourhood Policy is contained in solving economic and other problems related to the democratization of society, it is understandable that the Action plan was not focused on the conflict itself (Wolff 2007).

The thawing and resumption of the conflict between Armenia and Azerbaijan in 2020 sent a clear signal to the whole world that it is necessary to respond more strongly to the frozen conflicts in order to avoid the escalation of the conflicts in other contested areas. Negotiations on the overall resolution of the Nagorno-Karabakh issue are being led by the OSCE Minsk Group, which is jointly chaired by the Russian Federation, the United States, and France. The EU capacities in these negotiations are thus reduced to the role of France in resolving this issue.

⁴ The territory of northern Cyprus is under Turkish control.

The European Union, primarily because of its own security, but also political and economic interests, seeks to resolve the frozen conflict in Nagorno-Karabakh as soon as possible. The main problem that the EU is facing here is the conflicting interests with the Russian Federation, which is not willing to give up its exclusive interests in the region. But the EU, at least for now, does not have the capacity to match the Russian influence there. The very escalation of the conflict in 2020 has also showed that of all great powers, only Russia is able to deploy its troops in the region in a short period of time and benefits from the conflict. The way the conflict was put under control further disabled the European Union's efforts to get involved in resolving it while strengthening the Russia's influence in the South Caucasus to the highest possible level since the collapse of the Soviet Union.

The issue of Crimea and the relations between the European Union and the Russian Federation

The European Union constantly insists on the respect of international law and presents itself as a normative power. This is true in regards the case of the Israeli-Palestinian conflict, where the EU loudly condemned the pressure exerted by the US President Donald Trump's administration on the smaller countries to move their embassies from Tel Aviv to Jerusalem. But, regarding the Crimea's declaration of independence and its subsequent annexation by Russia in 2014 the difference appeared on how the majority of the European Union states reacted in this occasion, in contrast to the reactions to the 2008 Declaration of independence of Kosovo, although these two cases have similarities regarding the (dis)respect of the sovereignty and territorial integrity of the countries they are/were part of.

During the 1990s, at the time of the disintegration of the Soviet Union and the SFRY, the European Union insisted on the respect of the right of self-determination of the constitutive parts (republics) instead of people. In the XX century, the idea of self-determination of peoples appeared in the US President Woodrow Wilson's 14 points, which opened the way for the disintegration of Austria-Hungary and the creation of states such as Yugoslavia, Poland, and Czechoslovakia. In addition, the Charter of the United Nations in Article 1 and Article 55 recognizes the respect of principles of equal rights and self-determination of peoples as cornerstone of peaceful and friendly relations among nations (U.N. Charter 1945). Regarding the dissolution of countries after the Cold War EU adopted the principle of *uti possidetis* on which decolonization was conducted. This new rule in international law is exactly what makes the declaration of Crimea's independence "illegal", which gives EU member states the right not to recognize such secession. However, this principle was not equally implemented since the declaration of independence of Kosovo was acceptable for the majority of the EU states which also recognized Kosovo as an independent state. Is then the case of Kosovo really an exceptional case and should it be exception from the rule?

Immediately after the declaration of independence in 2014, Crimea requested to become part of Russian Federation. But, acceptance of Crimea into the Russian Federation, breached at least three international agreements. First, the 1994 Budapest Memorandum was undermined since the Ukraine, Russia, Great Britain, and the United States signed it in order to regulate the issue of Soviet nuclear missiles that remained on the territory of Ukraine, and guarantee the territorial integrity of Ukraine. In addition, two more agreements were signed: the first in 1997 in Kyiv and the next in 2003, according to which Russia explicitly guaranteed the preservation of Crimea as part of Ukraine (Dolya 2016, 4). The EU responded to these violations by imposition of economic and political pressure on Russia, but still, the entire process of introducing European sanctions remained in the shadow of the US foreign policy. Due to the EU sanctions, Russia turned to alternative routes, and became even more economically attached

to the People's Republic of China and the countries of Central and Far East Asia. The probability that Crimea will return to the Ukraine is almost nil, partly due to the Russian propaganda activity on the territory of Crimea and in Russia itself. That is why today, according to the understanding of the average Russian citizen, Crimea is part of the Russian Federation state.

Kosovo and Metohija, international law or political interests?

While the European Union, as a mediator in Belgrade-Pristina dialogue, is trying to present itself as an objective party that respects the provisions of international law, this objectivity may be questionable. After the Kosovo war and the NATO aggression in 1999, a military-technical agreement was signed in Kumanovo. The agreement stated that the military forces of the Federal Republic of Yugoslavia, together with the members of the Ministry of Internal Affairs, would withdraw from the territory of the southern Serbian province, and the entire province would be placed under international control, followed by the adoption of a resolution on further governance. Later that year, the United Nations Security Council Resolution 1244 was adopted, with all members voting in favour of the resolution except the People's Republic of China, which abstained.⁵ Today's position of Serbia in the Kosovo issue is based on this resolution, whose point 10 clearly states that the UN: "Authorizes the Secretary-General, with the assistance of relevant international organizations, to establish an international civil presence in Kosovo in order to provide an interim administration for Kosovo under which the people of Kosovo can enjoy substantial autonomy within the Federal Republic of Yugoslavia, and which will provide transitional administration while establishing and overseeing the development of provisional democratic self-governing institutions to ensure conditions for a peaceful and normal life for all inhabitants of Kosovo" (UNSC Res. 1244).

Badinter's Arbitration Commission of the Peace Conference on Yugoslavia considered that further fragmentation of states should be avoided. The right to self-determination must not involve a change in the existing borders between the republics that were in force at the time of gaining the independence. In Opinion 2, the Commission stated that the Serb minority in Croatia and Bosnia and Herzegovina must have minority rights and that it is the obligations of the newly independent countries to fulfil that rights. It made clear that there would be no further fragmentation of states, which referred also to the Serbia, as the constituent republic of the Yugoslavia, and eliminated the possibility of further disintegration of Serbia. The border between Serbia and Kosovo and Metohija did not exist, and this territory was part of Serbia as an autonomous province, although it had some special rights inside the Federation. The separation of Kosovo and Metohija would also violate the third opinion of the Badinter Commission, which clearly stated that the external borders of the republics must be respected and that change can occur only in the case of an agreement between the states participating in the dialogue (Pellet 1992).

Five years later, in 2004, a pogrom took place during which Kosovo Albanians attacked Serbs and their property, as well as the property of the Serbian Orthodox Church in the territory of Kosovo and Metohija.⁶ The poor performance of the international forces on the ground and the United Nations during these attacks caused great anger in Serbia. Another diplomatic shock followed when Kosovo Albanians unilaterally declared independence in 2008, and the key EU countries very quickly to support secessionists. By recognising Kosovo's independence these EU countries accepted the desire of Albanians for self-determination, but not of the Russians

⁵ The People's Republic of China abstained because it considered the problem of Kosovo and Metohija to be an internal issue of Yugoslavia, in which other countries should not interfere.

⁶ Twenty seven people lost their lives in March 2004 pogrom. During the pogrom done by Kosovo Albanians, 935 houses and 35 churches of the Serbian Orthodox Church were damaged or destroyed.

from Crimea. This is why the Russian President Vladimir Putin insisted that the Kosovo and Metohija is not a special case (*sui generis*), but a precedent set by the “Western partners” themselves (Balkan Insight 2021). The European Union soon became involved in the dialogue on resolving the Kosovo issue as a mediator.

After Kosovo declared independence, a real diplomatic “blitzkrieg” followed in which a huge number of countries supported the declaration of independence. In order to prevent this, Serbia turned to the UN. The General Assembly decided to ask the International Court of Justice to render an advisory opinion on the following question: “Is the unilateral declaration of independence by the Provisional Institutions of Self-Government of Kosovo in accordance with international law?” Advisory Opinion delivered on 22 July 2010, stated that “the declaration of independence of Kosovo adopted on 17 February 2008 did not violate international law” (ICJ Advisory Opinion 2010). With such an answer, the international court of justice did not answer the original question and said that the declaration of independence *was in accordance* with international law, but only stated the opinion that the Declaration *is not violating* the international law since it was adopted outside of any legal framework and has political consequences. As for the question of who brought the Declaration of independence, the Court said that it was not done by the representatives of the Provisional Institutions of Kosovo, but by a group of people who considered themselves the representatives of the people of Kosovo (International Court of Justice 2021). The claim that they are democratic representatives of the inhabitants of Kosovo and Metohija is not supported by any evidence. There was no referendum in Kosovo and Metohija, and that is why we cannot talk about the desire of the people for Kosovo to gain independence. The Republic of Serbia sent its written report to the International Court of Justice, in which it presented data on the legal status of Kosovo and Metohija through history up until the issue of the independence of the autonomous province was raised. In the part of the ICJ Advisory opinion that talks about the participation of Kosovo Albanians in international negotiations during the 1990s, Serbia spoke about the London Conference from August 1992 at which the issue of Yugoslavia was discussed. The Conference itself was attended by representatives of all six Yugoslav republics. What is important to note is that the representatives of Kosovo and Metohija were not invited (Written statement of the Government of the Republic of Serbia 2009). This confirms that Kosovo and Metohija were viewed in the same way as Vojvodina, as two autonomous provinces of the Republic of Serbia and that the territorial integrity of Serbia was guaranteed. Albanians, as well as Hungarians, Romanians, Bulgarians, and other nations living on the territory of Serbia, were considered as minorities.

Still, some key members of the EU, especially Germany, wants to see Kosovo as part of the UN. But, in order for Kosovo to become a member of the United Nations, in addition to Serbia's consent, it is necessary for five permanent member states of the UN Security Council to vote for their entry, and the People's Republic of China and the Russian Federation have repeated countless times that they will always veto such an initiative. The European Union is acting here with the aim of resolving the issue of Kosovo and Metohija in the interest of the stabilization of the region. For the EU this problem can only be resolved by the “comprehensive legally binding agreement” that would establish “normalization of relations.” (N1 2021). While the majority of the EU recognizes Kosovo and Metohija as an independent country, other countries such as Spain, Romania, Slovakia, Greece, and Cyprus show no interest in taking this step, but urge parties to resolve the conflict. This means that the European Union does not have a consensus on the issue of the independence of Kosovo and Metohija, but wants to find acceptable solution. In its efforts to resolve the issue as soon as possible the EU is increasingly using “threats” that Serbia will not become a member of the EU without resolving this problem. In addition, with its good foreign policy, Serbia has influenced 18 countries to withdraw their recognition of independence in the last few years (Ministarstvo spoljnih poslova Republike Srbije 2021).

By recognizing Kosovo and Metohija as a country, Serbia would experience a total debacle and diplomatic defeat. On the other side, the current EU policy of strict conditionality regarding Kosovo is counterproductive. In accordance with the polls conducted during 2020, there is a noticeable decline in interest in membership in the Union among the Serbian population. Surveys show that the number of people who want Serbia to become a member of the European Union is about 50% of respondents, the percentage of people who are against is 36%, and people who would not go to the referendum make up 14% of respondents (European Western Balkans 2021). What is noticeable is the fact that an increasing number of young people oppose Serbia's entry into the European Union (Danas 2021).⁷

The capacities of the European Union when it comes to the Kosovo frozen conflict are huge, the Union's financial investments in the region and the desire of the Western Balkan countries to continue their European integration are the main basis used by the EU to put pressure on Belgrade and Pristina to continue their dialogue. At the initiative of the European Union, the two sides signed the Brussels Agreement in 2013 and agreed on the stabilization of relations between Belgrade and Pristina. The main obligation of the Albanian side is to enable the creation of an Association/Community of Serb majority municipalities on the territory of Kosovo and Metohija, and Serbia, in turn, enabled the regulation of Kosovo police and promised that ethnic Serbs are going to participate in the upcoming elections. This agreement also opened the dialogue on the issue of telecommunications and energy supply (Brussels Agreement 2013). The problem that followed comes down to the fact that the Serbian side has fulfilled its obligations while the Albanians have not even started the process of creating a community of Serbian municipalities. Besides this problem of uneven implementation, another type of negative approach of the European Union to the dialogue comes down to condemning any activity of the Serbian side that does not correspond to the signed agreements, while in a situation when Albanians do the same, the EU response is a warning that both sides must cooperate. The Albanian obstruction of the dialogue and the silence of the European Union on all of that again sends a negative message to the Serbs. When the representatives of the illegal government of Kosovo introduced a 100% customs duty on goods coming from Serbia and Bosnia and Herzegovina in 2018, the EU responded by warning that this measure must be abolished immediately, but the concrete measures that would lead to this immediate abolition were absent. It is important to note that despite the on-going dialogue, the European Union has a Special Representative for Kosovo. From 1 September 2020 Tomáš Szunyog is in that position with a mandate that lasts until 31 August 2021 (European Council 2021) and Slovak diplomat Miroslav Lajčák is Special Representative for the Belgrade-Pristina Dialogue. It seems that the only way for the European Union to really solve the problem of Kosovo and Metohija as a mediator is to act without bias and with absolute respect for international acts such as Resolution 1244, for which three countries that were members of the European Union voted in 1999: Great Britain, France, and the Netherlands. Without a fairer approach, which is not based on the selfish political interests of the member states, the capacities of the EU to resolve the Kosovo issue remain limited.

Conclusion

The European Union, which is committed to the democratization of Eastern Europe, the free movement of citizens, and free trade, is a pillar of security and safety throughout Europe. Through their actions they help the economic progress of countries that have been completely economically weakened by the transition from socialism to capitalism, and for the countries of

⁷ The survey was conducted by the organization called "Krovna organizacija mladih Srbije". It is an organization that deals with improving the position of young people in the Republic of Serbia.

the Western Balkans and Eastern Europe, they represent an entity to be emulated. The EU can and should use its influence and political and economic power to calm tensions and resolve conflicts peacefully because that is the only way to avoid human tragedies, destruction, and the great migration of the population that hit Europe during the world wars, the war in Yugoslavia, and crises in the Middle East and North Africa. The Union has the capacity to influence the resolution of frozen conflicts in its neighbourhood, which would bring stability of the Europe, safe ground for enlargement and investment for the Union, only if it keeps its credibility. The main problems facing the European Union are strained relations with the Russian Federation, the need for further EU reforms, and in addition, the growing problem will be the United States, which will try to leave the European Union in its shadow. It is necessary for the EU to find a way out of the US shadow without worsening relations with its Western ally. In addition, it is necessary to formulate the attitudes of the European Union towards individually frozen conflicts in accordance with international law and not to set precedents in individual cases in the same way as it was done by the majority of the EU countries in the case of Kosovo and Metohija. It is also necessary for the European Union to have a mechanism to punish a party that does not respect the signed agreements. A strong and stable European Union is more important today than ever before, and comprehensive reforms are needed before any kind of further enlargement of the Union takes place. Only a credible, strong and influential European Union can guarantee equality, respect for the rights of citizens as well as the freedom of all European nations on equal basis.

Bibliography

- Balkan Insight. 2021. "Putin Says Kosovo Precedent Justifies Crimea Secession", Accessed 28 January 2021, <https://balkaninsight.com/2014/03/18/crimea-secession-just-like-kosovo-putin/>
- Danas. 2021. "Čak 41 odsto mladih u Srbiji ima negativnu reakciju na pomen EU", Accessed 28 January 2021, <https://www.danas.rs/drustvo/sve-vise-mladih-protiv-ulaska-srbije-u-eu/>
- Dolya, Anna. "The annexation of Crimea: Lessons for European security." Policy Paper 382 (2016).
- European Commission. 2021. "European Neighbourhood Policy", Accessed 28 January 2021, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/neighbourhood/european-neighbourhood-policy_en
- European Council. 2021. "Kosovo: Tomáš Szunyog appointed as new EU Special Representative", Accessed 28 January 2021, <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2020/07/30/kosovo-tomas-szunyog-appointed-as-new-eu-special-representative/#:~:text=The%20Council%20today%20appointed%20Tom%C3%A1%C5%A1,C5%A1,position%20since%202020%20July%202016.>
- European External Action Service. 2021. "Common Foreign and Security Policy (CFSP)", Accessed 28 January 2021, https://eeas.europa.eu/topics/common-foreign-security-policy-cfsp/420/common-foreign-and-security-policy-cfsp_en
- European External Action Service. 2021. "Common Security and Defence Policy (CSDP)", Accessed 28 January 2021, https://eeas.europa.eu/topics/common-security-and-defence-policy-csdp/431/common-security-and-defence-policy-csdp_en
- European Western Balkans. 2021. "Survey: 80% of Serbian citizens against NATO membership, but only 33% against cooperation", Accessed 28 January 2021,

<https://europeanwesternbalkans.com/2020/11/17/survey-80-of-serbian-citizens-against-nato-membership-but-only-33-against-cooperation/>

“First Agreement of Principles Governing the Normalisation of Relations”, 19 April 2013, <https://www.rts.rs/upload/storyBoxFileData/2013/04/20/3224318/Originalni%20tekst%20Predloga%20sporazuma.pdf>

Pellet, Alain. "The opinions of the Badinter Arbitration Committee a second breath for the self-determination of peoples." Eur. J. Int'l L. 3 (1992): 178.

Костић, Марина Т. "Политика проширења Европске уније: концепт, научене лекције и случај Србије." *Српска политичка мисао*, 3 (2014): 219- 233.

“International Court of Justice. Accordance with the International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo”, Advisory Opinion, 22 July 2010, <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/141/141-20100722-ADV-01-00-EN.pdf>

International Court of Justice. 2021. “Accordance with international law of the unilateral declaration of independence in respect of Kosovo”, Overview of the case, Accessed 28 January 2021, <https://www.icj-cij.org/en/case/141>

Ministarstvo spoljnih poslova. 2021. “Dačić: „Sijera Leone 18. država koja je povukla priznanje tzv. Kosova”, Accessed 28 January 2021, <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/pres-servis/saopstenja/22340--18-k-sl03032020?lang=lat>

N1. 2021. “EU: Comprehensive legally binding agreement key for Kosovo, Serbia EU future, Accessed 28 January 2021, <https://rs.n1info.com/english/news/a678308-eu-comprehensive-legally-binding-agreement-key-for-kosovo-serbia-eu-future/>

“United Nations, Charter of the United Nations”, 26 June 1945, <https://www.un.org/en/charter-united-nations/>

“UN Security Council. Resolution 1244”, 10 June 1999, [https://undocs.org/S/RES/1244\(1999\)](https://undocs.org/S/RES/1244(1999))

Wolff, Stefan. "The European Union and the Conflict over Nagorno-Karabakh Territory." Report prepared for the Committee on Member States' Obligations, Parliamentary Assembly of the Council of Europe, Berlin (2007).

“Written Statement of the Government of the Republic of Serbia”, 15 April 2009, <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/141/15642.pdf> 28 January

PRIRODA POLITIKE EVROPSKE UNIJE PREMA ZAMRZNUTIM KONFLIKTIMA U NJENOM SUSEDSTVU

Aleksandar Z. STEFANOVIĆ

Apstrakt: Tekst analizira kako je Evropska unija do sada učestvovala u rešavanju zamrznutih konflikata u svom susedstvu. Konkretno se odnosi na zamrznute konflikte u Nagorno Karabahu i na Kosovo i Metohiju, kao i na reakciju Evropske unije na secesiju Krima od Ukrajine i njegovu aneksiju od strane Ruske Federacije. Takođe će pokušati da uporedim reakciju Evropske unije u situaciji kada su Albanci na Kosovu i Metohiji jednostrano proglašili nezavisnost sa situacijom kada su Rusi učinili isto na teritoriji Krima, kao i njihovo dalje nastupanje u odnosu na ova dva slučaja. Metode kojima će se koristiti su komparativni metod i analiza spoljne politike Evropske unije i njene uloge posrednika u zamrznutim konfliktima.

Ključne reči: Evropska unija, zamrznuti konflikti, Nagorno Karabah, Krim, Kosovo i Metohija, NATO, Ruska Federacija, medijacija.

URAVNOTEŽIVANJE JAČE STRANE U ZAMRZNUTOM KONFLIKTU – LEKCIJE ZA SRBIJU

Stefan Jović¹

Apstrakt: *Imajući u vidu mogućnost ponovnog aktiviranja sukoba, kao i potencijal da se preko njih prelamaju suprotstavljene geopolitičke koncepcije velikih sila, zamrznuti konflikti danas predstavljaju jedan od velikih izazova po evropsku bezbednost. U najkraćem, zamrznuti konflikt se može odrediti kao posleratni proces, gde nakon okončanja sukoba nije došlo do uspostave stabilnog mira i gde nerešeni problemi nastavljaju da opterećuju odnose dve strane, preteći ponovnim rasplamsavanjem nasilja (Smetana and Ludvik 2019, 4). Ova vrsta sukoba u Evropi mahom predstavlja nasleđe raspada bivših socijalističkih federacija i, kao po pravilu, podrazumeva asimetriju moći između glavnih učesnika, koju je slabija strana nastojala da uravnoteži osloncem na nekog drugog spoljnog aktera. U daljem tekstu biće predstavljeni neki od pokušaja uravnoteživanja jače strane u zamrznutom konfliktu, sa zaključnim osvrtom na borbu Srbije za očuvanje Kosova i Metohije. Kako se radi o unutardržavnim sukobima između nacionalnih država i secesionista, moglo bi se govoriti i o uravnoteživanju koje separatisti vrše spram centralne vlasti. Međutim, u svim obrađenim slučajevima, dezintegracione snage su, u najvećoj mogućoj meri, bile pomognute i poistovećene sa nekim od svetskih centara moći. Sledstveno, tema ovog rada biće način na koji vlade država suočenih sa separatizmom uravnotežuju moć spoljnih aktera.*

Ključne reči: *uravnoteživanje, zamrznuti konflikt, Kosovo i Metohija, Srbija*

Uravnoteživanje u međunarodnim odnosima

Kada se radi o suočavanju sa jačom silom u neposrednom okruženju, manje države na raspolaganju imaju više strategija koje se kreću na prostoru između dve krajnosti šlepovanja (bandwagoning) i uravnoteživanja (balancing). Logika ovakvog postupanja je znatno šira od problematike asimetričnog odnosa male i velike države, i važi za mnoge druge situacije, poput reakcije drugih na pojavu sile sa otvoreno revizionističkim pretenzijama prema međunarodnom poretku. Šlepovanje, prvi među dva ekstrema koja su dominirala istraživanjem politike svrstavanja tokom Hladnog rata, u našem slučaju bi podrazumevalo priklanjanje manje države sili čija je moć zabrinjava.² Prihvatanjem autoriteta jače strane, države žrtvuju deo svoje autonomije u nadi da će uz jačeg dobiti deo kolača ili sačuvati svoju bezbednost, ukoliko se radi o proceni da joj od baš te države može zapretiti opasnost.

Na drugom kraju spektra se nalazi uravnoteživanje, gde država uvećanjem svojih sposobnosti (unutrašnje uravnoteživanje) ili stvaranjem saveza sa trećom stranom (spoljašnje uravnoteživanje) nastoji da neutrališe superiornost i dominaciju jače države (Walt 1985; Pape 2005). U našem slučaju, slabija strana u zamrznutom konfliktu bi, sa ciljem uravnoteživanja jače strane, u periodu mira pokušala da uspostavi saradnju sa nekim zainteresovanim spoljnjim akterom. Popuštanjem ideoloških stega i smanjenjem potrebe za rigidnim svrstavanjem krajem

¹ Doktorand na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Beogradu.

² U širem smislu, šlepovanje podrazumeva i svrstavanje motivisano postojanjem zajedničkih interesa, poput svrstavanja manjih revizionističkih država uz veću. Više u: Trapara 2017, 234 – 235. Tipičan primer za takvu situaciju predstavlja šlepovanje Mađarske, Bugarske i drugih zemalja nezadovoljnih ishodom Prvog svetskog rata uz nacističku Nemačku.

Hladnog rata, te postepenim rađanjem multipolarnog poretku, raslo je interesovanje istraživača međunarodnih odnosa za strategije srednjeg obima. Ove strategije, poput ograničenog šlepovanja ili mekog balansiranja, imaju neke elemente dva ekstrema politike svrstavanja, ali sa znatno nižim intenzitetom ispoljavanja.

Dosta pažnje autora privuklo je istraživanje hedž (hedge) strategija, koje su nakon Hladnog rata primenjivale manje zemlje, suočene sa potrebom da manevrišu između dve sile ili podstaknute namerom da u odnosima sa pretećom silom izvuku maksimum benefita, ublažavajući istovremeno rizike da potpadnu pod njenu dominaciju.³ U najkraćem, hedžing podrazumeva bezbednosnu strategiju koja istovremeno sadrži elemente saradnje i konfrontacije sa jačom stranom, odnosno, elemente prihvatanja njene moći (selektivno partnerstvo/popustljivost) i elemente odbacivanja (selektivni otpor/prkos) (Ciorciari and Haacke 2019, 367; Kuik 2016, 3). Ova osiguravajuća strategija podrazumeva upotrebu često kontradiktornih i suprotstavljenih mera, sa ciljem ostvarenja dobiti i očuvanja pozicija u slučaju negativnih promena. Naročito je popularna među istraživačima koji se bave usponom Kine i načinom na koji se države istočne i jugo-istočne Azije nose sa tim fenomenom.

Hedžing dosta toga zajedničkog ima sa multi-vektorskog spoljnog politikom, gde država, izbegavanjem da se osloni isključivo na jednu od sila koje se nadmeću, nastoji da ojača svoju poziciju i izvuče maksimum iz odnosa sa obe. Tipični primeri multi-vektorske spoljne politike su vođeni od strane pojedinih država bivšeg SSSR, poput Moldavije i nekada Ukrajine, koje su se u okolonostima geopolitičkog nadgornjavanja Rusije i Zapada našli u poziciji da balansiraju, pokušavajući istovremeno da maksimizuju dobit i sačuvaju autonomiju (Gnedina 2015, 1008-1009). Pokušavajući da se pozicioniraju kao dovoljno dobar partner za obe strane, države su često ostvarivale konkretne političke benefite, ali i propuštale da ostvare sve potencijale pune saradnje sa nekom od strana.

Nesrečni primeri uravnoteživanja – Gruzija i Ukrajina

Hronični osećaj nesigurnosti Moskve dodatno je produbljen po okončanju Hladnog rata, naročito širenjem zapadnih integracionih procesa prema istoku, pre svih Evropske unije i, što je još važnije, NATO saveza. Nakon NATO ekspanzije širom post-sovjetske srednje Evrope i kršenja obećanja o neširenju saveza datih tadašnjem predsedniku Sovjetskog Saveza Gorbačovu, obojene revolucije u ruskom neposrednom okruženju, kojim su na vlast došli pro-Zapadno nastrojeni političari, bile su povod za uzbunu u Kremlju (Mastaberidze 2015, 79-81). Zabrinutost Rusije je, možda na najbolji način, izrazio predsednik Putin na Bezbednosnoj konferenciji u Minhenu 2007. godine kada je rekao: „Ispostavlja se da je NATO rasporedio svoje frontovske snage na naše granice, a da mi (...) na te akcije uopšte ne reagujemo“ (Kremlin 2007). Sve glasnije negodovanje Kremlja i reaktivna susedska politika tokom prve decenije Putinove vladavine, posledica su otrežnjenja konzervativnih elita u Moskvi, nakon poniženja koja su doživeli devedesetih godina. Na drugoj strani, međutim, Rusija je u svom susedstvu imala znatno manje bivše sovjetske republike, čiji su asimetrični odnos i zavisnost od Moskve dodatno opterećeni postojanjem unutrašnjih ekonomskih i političkih neprilika. Videvši Moskvu kao bitnog činioca svoje unutrašnje nestabilnosti, pojedine države bivšeg Svojetskog Saveza su vodile spoljnu politiku motivisanu uravnotežujućim impulsima, često tražeći podršku Zapada za obuzdavanje uticaja Rusije (Gnedina 2015, 1011; Brzezinski 1998).

Gruzija

³ Termin hedge (ograđivanje) je preuzet iz ekonomije, gde opisuje osiguravanje investitora od mogućih negativnih promena na tržištu.

Problemi sa secesionizmom u Gruziji počinju već u prvim momentima procesa osamostaljivanja od Sovjetskog Saveza, kada su, od strane gruzijskih nacionalista, manjine proglašavane gostima i petom kolonom koja radi za interes Moskve. Prva se u separatizam odmetnula Južna Osetija, koja se u ratu između 1990-1992. godine izborila za *de facto* nezavisnost od Tbilisija. Sukob nižeg intenziteta je okončan posredstvom Rusije, čije su trupe u mešovitom trilateralnom sastavu sa gruzijskim i osetinskim snagama bile zadužene za očuvanje mira u godinama po završetku rata. Znatno krvaviju priču predstavlja rat za osamostaljenje Abhazije od 1992-1994. godine. Sukob, koji je odneo više od 10.000 života, završen je na sličan način kao i onaj u Južnoj Osetiji – prekidom vatre i mirovnim inicijativama sa Moskvom kao glavnim protagonistom. Neuspех u pokušajima da se za pregovaračkim stolom dođe do postizanja konačnog rešenja između Tbilisija i dve odmetnute pokrajine, praćen je sve većim približavanjem ovih kvazidržavnih entiteta Rusiji. Uticaj Moskve na društvena zbivanja u Južnoj Osetiji i Abhaziji se kretao od obezbeđivanja nekih od osnovnih usluga stanovnicima izolovanih regiona, poput isplate penzija i izdavanja pasoša, do otvorenog mešanja u unutrašnja politička zbivanja, kao što je bio slučaj mešanja u predsedničke izbore u Abhaziji 2004. godine (Popescu 2006).

Iako je nerado gledala na rusko vojno prisustvo i samu snagu Rusije, Gruzija isprva nije zauzimala neprijateljske stavove prema Moskvi. Fleksibilna pozicija i saradnja sa Rusijom, te ulazak u Zajednicu nezavisnih država 1993. godine, omogućili su Gruziji da stabilizuje prilike i zamrzne konflikte na oko 20% svoje teritorije. Kasnije, u duhu dobrosusedskih odnosa, ruski predsednik Jeljin je tokom devedesetih podržao sankcije protiv Abhazije, zagovarajući 1997. snažno njenu reintegraiciju sa Gruzijom (De Waal and Von Twickel 2020, 19-166). Izbegavanje većih zaoštravanja sa Rusijom je omogućilo da u jednom tranutku čak i potonji predsednik Putin pozove Abhaziju i Južnu Osetiju da se okanu separatističkih težnji i svoju budućnost potraže unutar Gruzije (Indans 2007, 135). Rusija je bila spremna na pogodažanje oko budućnosti pokrajina u zamenu za garancije Tbilisija da neće biti sledeća karika u lancu širenja NATO saveza na istok (De Waal and Von Twickel 2020, 45). U strahu da bi moglo da dođe do priznanja odmetnutih regiona od strane Rusije, odnosno, nadi da bi uz njeno posredstvo moglo da dođe do konačnog rešenja, Gruzija je u većoj ili manjoj meri sve do 2008. godine u svojoj spoljnopoličkoj kalkulaciji uzimala u obzir i faktor geopolitičkog raspoloženja Kremlja.

Iako su tekovine „Revolucije ruža“ i samo predsednikovanje pro-Zapadno orijentisanog Sakašvilija već dovoljno opterećivali odnose Gruzije i Rusije, kao prekretnica ka potpunom uravnoteživanju ruskog uticaja se uzima NATO samit iz aprila 2008, kada je Gruziji obećano članstvo. Do trzavica na relaciji Tbilisi-Moskva dolazi još ranije – prelaskom na anti-rusku retoriku gruzijskog rukovodstva, targetiranjem ruskih energetskih interesa na Kavkazu i približavanjem NATO savezu kroz reformu vojnih snaga i učestalo održavanje zajedničkih vežbi (Indans 2007). Do kulminacije dolazi u periodu oko NATO samita, kada ponajviše zbog snažnog protivljenja Nemačke nije došlo do usvajanja Akcionog plana za članstvo za Gruziju i Ukrajinu. Članstvo u perspektivi im je, ipak, obećano od strane američkog predsednika Buša, koji se u predvečerje samita istakao kao najveći zagovornik daljeg širenja saveza na ove bivše sovjetske republike.

Do odmrzavanja sukoba dolazi već u prvoj polovini avgusta 2008. godine, kada najpre dolazi do razmene vatre između gruzijskih i snaga Južne Osetije, na šta Tbilisi reaguje ofanzivom na položaje boraca odmetnute pokrajine. Ruske snage ubrzo intervenišu i menjaju odnos snaga u korist separatista, što je za nekoliko dana dovelo do poraza gruzijskih snaga, njihovog potpunog povlačenja iz Abhazije i Južne Osetije i priznanja dve *de facto* države od strane Moskve. Rusija je optužila NATO za izazivanje sukoba (France 24 2008), koji, zajedno sa nestabilnostima na Kavkazu u širem smislu, u očima posmatrača predstavlja odraz vojnog i ekonomskog nadmetanja Rusije i Sjedinjenih Država (Matsaberidze 2015, 82).

Primer Gruzije predstavlja nesrećan primer uravnoteživanja, koji je samo isprovocirao jaču stranu, propustivši istovremeno da obezbedi adekvatne bezbednosne garancije na drugoj strani, što je direktno rezultiralo odmrzavanjem i rešavanjem zamrznutog konflikta na njihovu štetu. Protokom vremena, otcepljeni regioni će se sve više udaljavati od Tbilisija, dok će njihova izolacija usloviti njihovu dalju integraciju sa Rusijom. S druge strane, uprkos sklapanju strateškog partnerstva sa SAD i daljim uveravanjima Vašingtona u izvesnost njene NATO budućnosti (Nichol 2009), Gruzija se rasplamsavanjem sukoba na svojoj teritoriji udaljila od krajnjeg cilja članstva u savezu i, tako, neophodnih bezbednosnih garancija, bez kojih politika uravnoteživanja nema pun smisao.

Ukrajina

Drugi primer neželjenih ishoda uravnoteživanja predstavlja pokušaj Ukrajine da uravnoteži Rusiju. Za razliku od gruzijskog scenarija, uravnoteživanje nije bilo deo strategije za okončanje zamrznutog konflikta, već faktor koji je doprineo rasplamsavanju sukoba, koji je, usled nemogućnosti njegovog okončanja vojnim sredstvima, potom zamrznut.

Iako je spoljna politika Ukrajine nakon osamostaljivanja u velikoj meri bila obeležena uravnotežujućim impulsima prema Rusiji, sa izuzecima povremenih izleta anti-ruske retorike od strane nacionalističkih krugova, Kijev dugo vremena nije zauzimao otvoreno neprijateljske pozicije prema velikom susedu. Nasuprot tome, Ukrayinci su pokušavali da izvuku maksimum iz nužne saradnje sa Rusijom, istovremeno pokušavajući da, igranjem i na kartu Zapada, sačuvaju što je moguće veći stepen autonomije u odnosu na Moskvu, baš onako kako je predviđeno hedžing strategijom. Ovo je naročito postalo očigledno u pokušajima Kijeva da, osloncem na Evropsku uniju, isposluje povoljniji gasni aranžman sa Rusijom. Rečima Leonida Kučme, bivšeg predsednika Ukrajine, ukrajinska spoljna politika tih godina nije smela da govori ni da, ni ne (Ukrainskaya Pravda 2000). Sa izuzetkom perioda nakon Narandžaste revolucije, kada su u nekoliko intervala najglasniji u Kijevu postajali pobornici integracije sa Zapadom, Ukrajina je tokom 2000-tih sprovodila multi-vektorsku spoljnu politiku (Gnedina 2015). Takva politika je ujedno bila i najbolji odgovor na unutrašnju situaciju u zemlji, imajući u vidu tradicionalnu podeljenost na (severo-) zapadni i (jugo-) istočni deo zemlje.

Jedan od onih koji su u manevriranju između dve strane videli najbolji put za Ukrajinu bio je i bivši predsednik Janukovič, koji je po dolasku na vlast 2010. godine najavio da će graditi most između Istoka i Zapada, a ne "jednosmernu ulicu u nekom od pravaca" (Yanukovich 2010). Njegovo odbijanje da krajem 2013. godine potpiše Sporazum o pristupanju sa EU bilo je povod za demonstracije i nasilan prevrat od strane pro-Zapadnih i nacionalističkih krugova u Kijevu. Ignorisanje zahteva istočnih regionala i represija prema ruskom jeziku koja je usledila, podstakli su secesiju pojedinih oblasti sa ruskom govornom većinom, svesrdno podržanu iz Moskve. Najpre je, odlučnom akcijom Kremlja u martu 2013. godine, poluostrvo Krim pripojeno Rusiji, da bi u aprilu došlo do rasplamsavanja oružanog sukoba između ukrajinskih snaga bezbednosti i separatista u Donbasu.

Kako Kijev nije uspeo da vojnom silom slomi otpor pobunjenika, oružje je ustupilo mesto diplomatiјi u pokušajima da se dođe do konačnog rešenja sukoba, ali se za pregovaračkim stolom suštinski nije doguralo dalje od prekida vatre. Održavanjem *statusa quo* tokom proteklih godina sukob je zamrznut, a Ukrajina se našla u pat poziciji – rastrzana između potrebe da uspostavi teritorijalnu celovitost i odlučnosti da izbegne federalizaciju zemlje. Neučinkovitost, pa čak i absurdnost, ovog nesrećnog primera uravnoteživanja ogleda se u činjenici da je, postojanjem jednog ovakvog sukoba na svojoj teritoriji, Ukrajina udaljenija od krajnjeg i prvobitnog cilja – pristupanja EU i NATO savezu. Upravo suprotno, Ukrajina se na prelazu 2013. i 2014. godine našla na udaru oba aktera ovog uravnoteživanja – najpre su SAD, otvorenim mešanjem u unutrašnja pitanja Ukrajine i podrškom pučistima, pogazile političku

nezavisnost Kijeva, da bi Rusija potom direktno ugrozila ukrajinski teritorijalni integritet. Da nesreća po Ukrajince bude veća, upravo su se SAD i Rusija obavezale na garantovanje ukrajinske bezbednosti i teritorijalnog integriteta prilikom pregovora o odustajanju od nuklearnog oružja Kijeva.

Primer uspešnog uravnoteživanja – Moldavija

Kao i Gruziju, ni bivšu Sovjetsku Socijalističku Republiku Moldaviju u procesu osamostaljivanja nisu zaobišle brige oko teritorijalne celovitosti, budući da je multietnički region Pridnjestrovlje (Transnistria) izrazio nespremnost da živi u nacionalnoj državi Moldavaca. Iako nije jedini primer separatizma u Moldaviji devedesetih, slučaj Pridnjestrovlja je predstavljao najveći izazov po teritorijalnu celovitost zemlje. Na uzanom prostoru između reke Dnjestar i ukrajinske granice, naseljenim mešanim slovenskim i romanskim stanovništvom, koncentrisani su važni urbani i industrijski centri. Ujedno, na istom prostoru bili su stacionirani ostaci sovjetske armije, koji su u ključnim momentima na proleće 1992. godine intervenisali na strani separatista i odbacili svake dalje pokušaje Kišinjeva da regionom ovlađa vojnim putem (Popescu 2006, 2). Usledile su godine pregovora oko budućnosti regiona, sa Rusijom kao glavnim spoljnim posrednikom, uz povremeno uključivanje evropskih organizacija. Otežavajuća okolnost za Moldavce je bila da je upravo Moskva bila ta koja je omogućila secesiju i dalji opstanak regiona, čije rukovodstvo u kontinuitetu ističe da je integracija sa Rusijom njihov krajnji cilj.

Iako su porivi za uravnoteživanjem Rusije bili jaki, Moldavci su ga sprovodili na oprezan način, izbegavajući otvorenu konfrontaciju i održavajući korektne (često prijateljske) odnose sa Rusijom tokom najvećeg dela perioda od poslednjih 30 godina. U zavisnosti od vladajuće garniture, Kišinjev je u manjoj ili većoj meri izražavao želju za integracijom u EU, ali u periodu od osamostaljenja nisu pokazivali spremnost za svrstavanjem uz neku od vojnih alijansi, a u Ustav Republike Moldavije je ugrađena odredba o trajnoj neutralnosti. Održavanje korektnih odnosa sa Rusijom, omogućilo je da scenario priznanja nezavisnosti Pridnjestrovlja ili njegovog prisajedinjenja Rusiji ne bude među opcijama stratega u Moskvi.⁴ Štaviše, Kišinjev je pregovorima uspeo da izdejstvuje postepeno povlačenje ruskih mirovnih trupa, pa čak i ograničavanje podrške regionu koji bi kolabirao bez ruske podrške u vidu besplatnog gasa.⁵

Negativni aspekt ruskog posredovanja koji je trebalo uravnotežiti bio je insistiranje donosioca odluka u Moskvi na federalnom rešenju pitanja Pridnjestrovlja, sa specijalnim statusom regiona i njegovim konstitutivnim uticajem na ključna pitanja unutrašnje i spoljne politike Moldavije. Najdalekosežniji pokušaj okončanja ovog pitanja predstavlja „Kozakov memorandum“, nazvan po Dmitriju Kozaku, Putinovom bliskom saradniku, u kome su predloženi principi za buduće ustavno uređenje ujedinjene Moldavije. Principi, koji su se odnosili na federalizaciju zemlje i podelu vlasti između budućih federalnih jedinica, kroz dvodomni parlament i podelu moći u Ustavnom sudu, praktično su predviđali moć veta za Pridnjestrovlje (Kozakov memorandum 2003). Na taj način, jedan izrazito pro-ruski entitet bi imao nezaobilaznu ulogu u formulisanju spoljne politike Moldavije i moć da blokira evropske integracije zemlje. Memorandum je najpre prihvaćen u Kišinjevu, da bi nakon negativnih reakcija Brisela i Vašingtona predsednik Voronjin odbacio ruski predlog, sa obrazloženjem da nije usaglašen sa evropskim organizacijama (Vahl and Emerson 2004, 14-17; Popescu 2006).

⁴ Svi pregovori i dogovori sa ruskom stranom oko Pridnjestrovlja bili su zasnovani na poštovanju suvereniteta i teritorijalnog integriteta Moldavije kao elementarnim principima za konačno rešenje sudbine ovog regiona (Vahl and Emerson 2004).

⁵ Ukupno dugovanje Pridnjestrovlja Gaspromu iznosi preko četiri milijarde dolara, više od 400% godišnjeg BDP ovog regiona (Dembinska and Merand 2019, 20 -21; Popescu 2006; Vahl and Emerson 2004).

Uravnotežujuća moć Evrope, bilo da je predstavljala rezultat pritisaka, taktiziranja ili naknadne pameti Voronjina, ispostavila se kao ključna u odluci Kišinjeva da u ime teritorijalnog integriteta ne izgubi suverenitet i političku nezavisnost.

Neutralnost Moldavaca i pokušaj da se drže van geopolitičkog nadmetanja Zapada i Istoka, omogućili su im da se, u pokušaju da reše unutrašnji sukob, oslove na prednosti koje pruža saradnja sa obe strane. U tom smislu, pritisci koji po Pridnjestrovlje proističu iz saradnje Moldavije i EU su imali velikog uticaja na približavanje Kišinjeva i Tiraspolja. Kako bi izbegli trgovinsku blokadu i devastaciju ekonomije, koja znatan deo svojih proizvoda izvozi na tržište Evrope, elite u Pridnjestrovlju su, nakon sklapanja aranžmana o slobodnoj trgovini između Moldavije i EU, morale da pristanu na carinsku saradnju i usaglašavanje standarda sa Kišinjevom (Dembinska and Merand 2019, 16-23). Takođe, veliki deo stanovnika Pridnjestrovlja je posegao za moldavskim pasošem nakon liberalizacije viznog režima Moldavije i EU (De Waal and Von Twickel 2020, 145). Kroz evrointegracije Moldavije, Pridnjestrovlje se tokom 2000-tih približilo centralnoj vlasti, kojoj je data nova poluga moći nad odmetnutom pokrajinom. Kao dodatni pritisak na pokrajinu se može pojaviti i činjenica da se, sa približavanjem Moldavije Evropskoj uniji, sve češće postavlja pitanje negativnog uticaja transnacionalnog kriminala koji dolazi iz Pridnjestrovlja na bezbednost same EU (Vahl and Emerson 2004, 20). Najsvežiji integracioni poduhvat, potpomognut evropskim organizacijama, predstavlja paket osam mera za izgradnju poverenja i integraciju, koji je 2016. godine dogovoren posredstvom OEBS-a. Neke od odredbi dogovorenih između Pridnjestrovlja i centralne vlasti u Kišinjevu se tiču regulisanja saobraćajnih pitanja, slobode kretanja i upotrebe latiničnog pisma prilikom učenja moldavskog jezika u školama u pokrajini (De Waal and Von Twickel 2020, 136-146).

I sam Voronjin, koji je važio za pro-ruskog političara, bio je svestan uravnotežujućeg i transformišućeg značaja Evropske unije. Prilikom inicijativa za zajedničku izradu novog ustava Moldavije 2003. godine, tadašnje rukovodstvo u Kišinjevu je pozvalo Evropsku uniju da, pored Rusije, kao posmatrač učestvuje u procesu (The Venice Commission 2003). Strateško razmišljanje Moldavaca, koje u velikoj meri važi i danas, možda je najbolje sažeо tadašnji predsednik Voronjin u obraćanju pred Parlamentarnom skupštinom Saveta Evrope, kada je istakao da su evrointegracije metod za ujedinjenje zemlje i rešavanje pitanja Pridnjestrovlja (Vahl and Emerson 2004, 24). U Kišinjevu su svesni da vreme radi za njih i da bi cena reintegracije odmetnute regije mogla da bude niža. Dok se snaga pregovaračkih pozicija menja u korist Kišinjeva, razvodnjavanje centralne vlasti će sa približavanjem Evropskoj unije sve manje biti opcija.

U ovom trenutku, kao ključni izazov za očuvanje postojećih pozicija, može se uzeti potencijalno urušavanje multi-vektorske spoljne politike koja se od skora dovedene u pitanje. Zaoštravanje retorike na relaciji Kišinjev-Moskva nakon pobeđe pro-Zapadnog kandidata na predsedničkim izborima krajem 2020. godine najbolje se da sagledati iz bure koja se digla nakon izjave nove predsednice, Maje Sandu, u kojoj je navela da je Krim sastavni deo Ukrajine. Izjava, koju su u Moskvi okarakterisali kao najnoviji primer podilaženja Zapadu (Sputniknews 2020), nagoveštaj je mogućeg zaoštravanja u slučaju pobeđe opozicionih snaga na prevremenim parlamentarnim izborima, koji se očekuju tokom 2021. godine. Potpuni zaokret Moldavije ka uravnoteživanju Rusije i eventualna represija nad pravima Rusa u Moldaviji, kakva bi bila restrikcija na upotrebu jezika, rizikovali bi odmrzavanje konflika ili njegovo okončanja na štetu Moldavije. Takav rasplet bi ugrozio i dalje integracije Moldavije na Zapad, ostavljajući Kišinjev bez suštinskog uporišta ni na jednoj strani.

Umesto zaključka – gde je tu Srbija?

Pokušaj Srbije da uravnoteži suparnika u problemu sa secesijom Kosova i Metohija ima dosta toga zajedničkog sa obrađenim primerima. Kao i u navedenim slučajevima, i Srbija se suočava sa podsticajima za uravnoteživanje druge strane, ali ne primarno secesionističkog regiona, već njihovih pokrovitelja. Slično moldavskom i gruzijskom doživljjavaju separatista kao produžene ruke Moskve, i srpski diskurs o secesiji je u velikoj meri obeležen doživljajem Zapadnih centara moći kao glavnih protagonisti kosovske nezavisnosti. Sam predsednik Vučić je u više navrata isticao kako Srbija u Briselu ne pregovara samo sa Prištinom, već sa čitavom zapadnom mašinerijom koja je uključena u medijaciju i koja nedvosmisleno podupire pozicije kosovskih Albanaca.

Pristup Srbije najviše zajedničkog ima sa moldavskim, i najpre se može opisati kao hedžing, s razlikom što su uloge spoljnih aktera u našem slučaju obratne. Angažujući rusku kartu u pokušaju da uravnoteži negativan uticaj Zapada na rešavanje kosovskog problema, ali i istovremenim pristajanjem na pregovore pod pokroviteljstvom Zapada, Srbija nastoji da se osigura od negativnih aspekata njihove politike, pokušavajući istovremeno da ostvari konkretni benefit, odnosno, izbegne plaćanje cene definitivnog odbacivanja zapadnih diplomatskih inicijativa. Iako su akteri sa Zapada direktno doveli do secesije Kosova i Metohije 1999. godine i, daljom podrškom kosovskoj nezavisnosti, nastavljaju da stvaraju bezbednosne izazove po Srbiju, oni su istovremeno i nezaobilazan činilac u nastojanjima Beograda da zadovolji određene interese u vezi sa kosovskim problemom. Najpre, derivati snaga koje su izvršile agresiju na SR Jugoslaviju su danas bezmalо jedina bezbednosna struktura koja bi mogla da obezbedi sigurnost preostalim Srbima u pokrajini. Dodatno, Zapadne platforme ostaju jedina adresa kojoj bi Srbija mogla da se obrati za efektivnu pomoć u slučaju da dođe do ozbiljnijeg kulturnog i identitetskog nasilja, kakvo bi bilo atakovanje kosovskih Albanaca na srpsku kulturnu baštinu. Takođe, s obzirom da predstavljaju ključni činilac pregovaračke snage Prištine, Zapadni centri moći, pre svih Vašington, jedina su adresa koja bi kosovske Albance mogla da privoli na kompromis. Ujedno, samo Zapad može pritisnuti Albance da ostvare preuzete obaveze i realizuju dogovorenog – poput Zajednice srpskih opština. Potpunim uravnoteživanjem zapadnog uticaja, kakvo bi bilo napuštanje i ignorisanje zapadnih diplomatskih inicijativa, Srbija bi rizikovala gubitak (nekih od) navedenih instrumenata za uticaj na situaciju u pokrajini. U takvim okolnostima, ne bi se u potpunosti mogla isključiti ni odmazda Albanaca – u vidu represije prema srpskim sredinama, nasilnog zauzimanja severa pokrajine ili prisajedinjenja Albaniji i, tako, stavljanja Srbije pred svršen čin. Zbog svega navedenog, iako primenjuje sličnu strategiju kao Moldavija, Srbija bi morala da plati mnogo veću cenu u slučaju potpunog zaokreta od jače strane, tim pre što su integracije u EU naše strateško opredeljenje, dok Moldaviji integracija sa Rusijom to nije.

Navedeni primeri odmazde su, naravno, mogući i bez zauzimanja nekog izrazito neprijateljkog stava prema Zapadu, kao što bi to bilo u slučaju pritiska na Srbiju usled upornog odbijanja da prizna nezavisnost Kosmeta. Zbog potrebe za podškom nekog od centara moći u svetu, ali i s obzirom na značaj koji oslonac na Moskvu ima za poziciju Beograda u pregovorima i sveukupna nastojanja da sačuva teritorijalnu celovitost, okretanje od Rusije bi bilo barem podjednako nesrećna opcija kao i agresivno uravnoteživanje Zapada. Čak i kada bi evropska budućnost Srbije bila izvesna, odnosno, čak i kada bi se Beograd mogao pouzdati u konkretnu nagradu za ustupke koje čini, okretanje leđa Rusiji bi proizvelo katastrofalne posledice po nastojanja Srbije da kosovsko pitanje reši u svoju korist. Podrška Rusije, zajedno sa kineskom, ključni je činilac srpskih napora da zaustavi Albance na putu ka punom međunarodnom priznanju i članstvu u UN i centralna komponenta sposobnosti Beograda da konflikt održava zamrznutim. Upravo je održavanje *statusa quo* jedino dostupno sredstvo Srbije za pritisak na drugu stranu u pravcu kompromisnog rešenja. U tom svetlu treba tumačiti i skorašnje

podsećanje Moskve na privrženost Rezoluciji 1244, i to baš u trenucima kada je rukovodstvo Srbije pokušavalo da postigne kompromis koji bi mimošao rezoluciju. Umesto pecke Beogradu, kako je to tumačeno u pojedinim krugovima kritički nastrojenim prema vladajućoj garnituri, rusko podsećanje na podršku teritorijalnom integritetu Srbije stavilo je drugoj strani u izgled da Srbija ima alternativu u održavanju *statusa quo*. Uskraćivanje ruske podrške bi nanelo veliki udarac spoljnopoličkoj poziciji Srbije, ne samo gubitkom poluga Beograda da utiče na rešavanje kosovskog problema, već i urušavanjem sveukupnih kapaciteta Srbije da u budućnosti uravnoteži uticaj Zapada. A potreba za većom podrškom Moskve mogla bi da se javi već prilikom neke sledeće britanske rezolucije u UN ili u slučaju očekivanih pritisaka na Republiku Srpsku. Zbog toga, ali i zbog sve manje spremnosti Brisela, Pariza i Berlina da u dogledno vreme integriru Zapadni Balkan, nije za očekivati da Srbija odustane od oslonca na Kremlj, čak i ako dođe do definitivnog okončavanja kosovskog pitanja, kako to neki očekuju.

Održavanje sukoba zamrznutim, se za sada čini kao najpovoljnija opcija za nastojanja Beograda, barem dok se ne promeni ravnoteža snaga na Zapadu u korist onih koji bi bili spremni na trgovinu. Sa smenom politike u Vašingtonu, ovo danas predstavlja veći izazov nego ikad. Održanje *statusa quo* u našem slučaju, ipak, nije tako delotvorno kao u moldavskom. Veće mogućnosti suparničke strane su više nego očigledne u slučaju Srbije. Sposobnost Zapada da izoluje Pridnjestrovje prevazilazi sposobnost "srpske polovine sveta" da izoluje Kosovo i, samim tim, oslonac Beograda na Istok nema integraciono dejstvo na Prištinu kako to moldavske evrointegracije imaju na Pridnjestrovje. Mogućnosti Zapada da Albancima pruži alternativu za to što su im uskraćeni politički i ekonomski odnosi sa Indijom ili Kinom, daleko prevazilazi mogućnost Rusije da takvu alternativu ponudi Pridnjestrovju, koje ne priznaje niko. Iako vreme ne radi na isti način za Srbiju i Moldaviju, ono, sa strpljenjem, ostaje najveći saveznik Beograda u borbi za očuvanje teritorijalnog integriteta.

Za razliku od ostalih obrađenih slučajeva uravnoteživanja, Srbija se nije suočavala sa šlepovanjem kao mogućom opcijom za okončanje zamrznutog konflikta. Dok je, u zamenu za šlepovanje uz Rusiju, Gruzinima, Ukrajincima i Moldavcima ponuđeno rešavanje (neizazivanje) sukoba, potpuno okretanje Srbije Zapadu nikada nije bila opcija za rešavanje kosovskog problema u njenom interesu. Štaviše, imajući u vidu da je dovršetak procesa evrointegracija Srbije uslovljen konačnim rešenjem pitanja Kosova (poglavlje 35), čini se da je sama mogućnost šlepovanja uslovljena okončavanjem secesije na našu štetu. Iako izostaje podrška Zapada, Srbija nema taj luksuz da u potpunosti može da napusti njihove inicijative, na sličan način kao što nema ni alternativu odustajanju od tvrde pozicije da bez kompromisa nema konačnog rešenja. S obzirom da u nagradu Zapada za priznanje Kosova, u vidu ozbiljnijeg iskoraka u evrointegracijama, više niko ne veruje, Beogradu ne preostaje ništa do da veštim manevrima izbegava kaznu za nepostupanje prema njihovim interesima. Odugovlačenje sa pregovorima je, sasvim izvesno, najprikladnija strategija u ovom trenutku. A ono je jedino moguće osloncem na multi-vektorsku politiku saradnje sa obe i nesvrstavanja ni uz jednu stranu.

Bibliografija

- Brzezinski, Zbigniew. 1998. "Ukraine's Critical Role in the Post-Soviet Space". In: *Ukraine in the World*, edited by L. Hajda, 3-8, Cambridge: Harvard University Press.
- Ciorciari, John D. and Jurgen Haacke. 2019. "Hedging in international relations: an introduction". *International Relations of the Asia-Pacific* 19: 367-374.
- De Waal, Thomas, and Nikolaus Von Twickel. 2020. *Beyond Frozen Conflict: Scenarios for the Separatist Disputes of Eastern Europe*. Brussels: Centre for European Policy Studies.

- Dembinska, Magdalena, and Frederic Merand. 2019. "The role of international brokers in frozen conflicts: the case of Transnistria". *Asia Europe Journal* 17: 15-30.
- France 24. 2008. "Medvedev says NATO provoked Georgia conflict". *France 24*, September 20, 2008. <https://www.france24.com/en/20080920-medvedev-says-nato-provoked-georgia-conflict-russia-nato>.
- Gnedina, Elena. 2015. "'Multi-Vector' Foreign Policy in Europe: Balancing, Bandwagoning or Bargaining?" *Europe-Asia Studies* 67 (7): 1007-1029.
- Indans, Ivars. 2007. "Relations of Russia and Georgia: Developments and Future Prospects". *Baltic Security & Defence Review* 9: 131-149.
- Kozakov memorandum. 2003. "Russian Draft Memorandum on the basic principles of the state structure of a united state in Moldova". November 17, 2003. <https://www.stefanwolff.com/files/Kozak-Memorandum.pdf>.
- Kremlin. 2007. "Speech and the Following Discussion at the Munich Conference on Security Policy". *Kremlin*, February 10, 2007. <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/24034>.
- Kuik, Cheng-Chwee. 2016. "How Do Weaker States Hedge? Unpacking ASEAN states' alignment behavior towards China". *Journal of Contemporary China* 25 (100).
- Mastaberidze, David. 2015. "Russia vs. EU/US through Georgia and Ukraine". *Connections* 14 (2): 77-86.
- Nichol, Jim. 2009. "Russia-Georgia Conflict in August 2008: Context and Implications for U.S. Interests". *CRS Report*.
- Pape, Robert Anthony. 2005. "Soft Balancing against the United States". *International Security* 30 (1): 7-45.
- Popescu, Nicu. 2006. "'Outsourcing' *de facto* Statehood: Russia and the Secessionist Entities in Georgia and Moldova". *CEPS Policy brief* No. 109, 1-8.
- Smetana, Michael and Jan Ledvika. 2019. "Between war and peace: A dynamic reconceptualization of 'frozen conflict'". *Asia Europe Journal* 17 (1): 1-14.
- Sputniknews. 2020. "Ruski političari predsednici Moldavije: Takve smo viđali i ranije, a nekima smo očitali lekciju". *Sputniknews*, November 20, 2020. <https://rs-lat.sputniknews.com/rusija/202011201123916686-ruski-politicari-predsednici-moldavije-takve-smo-vidjali-i-ranije-a-nekima-smo-ocitali-lekciju/>.
- The Venice Commission. 2003. "The Venice Commission in 2003: Annual Report of Activities". March 13, 2004. [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-RA\(2003\)001-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-RA(2003)001-e).
- Trapara, Vladimir. 2017. "Neoklasični realizam – realizam za 21. Vek." *Međunarodni problemi* 69 (2-3): 227-246.
- Ukrainskaya Pravda. 2000. September 30.
- Vahl, Marius, and Michael Emereson. 2004. "Moldova and the Transnistrian conflict". *Journal of ethnopolitics and minority issues in Europe* 1: 1-29.
- Walt, Stephen M. 1985. "Aliance Formation and the Balance of World Power". *International Security* 9 (4): 3-43.
- Yanukovich, Victor. 2010. "Ukraine Will be a Bridge between East and West". *Wall Street Journal*, February 17. <https://www.wsj.com/articles/SB10001424052748704804204575069251843839386>.

BALANCING OF THE MORE POWERFUL PARTY IN THE FROZEN CONFLICT - LESSONS FOR SERBIA

Stefan Jović

Abstract: *Given the possibility of reactivation of conflicts, as well as the potential to break the opposing geopolitical conceptions of great powers through them, frozen conflicts today represent one of the great challenges to European security. In short, a frozen conflict can be defined as a post-war process, where a stable peace has not been established after the end of the conflict and where unresolved issues continue to burden relations between the two sides, threatening renewed violence (Smetana and Ludvik 2019, 4). This type of conflict in Europe typically represents the legacy of the disintegration of the former socialist federations and, as a rule, implies an asymmetry of power between the main participants. The weaker side in the conflict has usually tried to balance the stronger one and correct the asymmetry by relying on another external actor. In the following text, some of the attempts to balance the stronger side in the frozen conflict will be presented, with a concluding review of Serbia's struggle to preserve Kosovo and Metohija. As these are intra-state conflicts, between nation-states and secessionists, one could also talk about the balancing that the separatists are exerting against the central government. However, in all the cases dealt with, the disintegration forces were, to the greatest extent possible, assisted and identified with some of the world's centers of power. Consequently, the topic of this paper will be the way in which the governments of states facing separatism balance the power of stronger external actors.*

Keywords: *balancing, frozen conflict, Kosovo and Metohija, Serbia*

ORGANIZACIJA SISTEMA BEZBEDNOSTI REPUBLIKE SRBIJE U USLOVIMA POSTOJANJA ZAMRZNUTOG SUKOBA

Ljubomir Mitrović¹

Apstrakt: Zaštita i očuvanje bezbednosti države i društva predstavlja smisao i razlog postojanja i funkcionisanja sistema nacionalne bezbednosti. Međutim, na koji će način bezbednost biti ostvarivana zavisi od načina organizacije sistema bezbednosti koji je uslovjen aktuelnom bezbednosnom situacijom. S obzirom na to da stanje zamrznutog sukoba karakteriše jedinstvena priroda bezbednosnih izazova, rizika i pretnji, način organizacije i funkcionisanja sektora bezbednosti u uslovima postojanja zamrznutog sukoba se, u određenoj meri, razlikuje u odnosu na organizaciju bezbednosnog sistema u mirnodopskom, vanrednom i ratnom stanju. Kako sistem nacionalne bezbednosti teži konstantnom prilagođavanju promenama u bezbednosnom okruženju, radi što efikasnijeg odgovora na aktuelne i potencijalne bezbednosne izazove i pretnje, njegovo prilagođavanje u uslovima zamrznutog sukoba manifestuje se kroz jačanje odbrambenih kapaciteta države što posledično može dovesti do pokretanja pitanja bezbednosne dileme i remećenja bezbednosti u regionu. Povodom nedavne ponovne eskalacije nasilja između Jermenije i Azerbejdžana, a shodno aktuelnoj bezbednosnoj situaciji na prostoru Zapadnog Balkana, postavlja se pitanje da li je, i u kolikoj meri, opravdano jačanje odbrambenih potencijala sistema nacionalne bezbednosti i odbrane Republike Srbije u uslovima postojanja zamrznutog sukoba i kompleksnog bezbednosnog okruženja.

Ključne reči: sistem nacionalne bezbednosti, zamrznuti sukob, Republika Srbija, naoružavanje, bezbednosna dilema.

Uvod

Organizovanje i funkcionisanje sistema bezbednosti moderne države, kao instrumenta očuvanja nacionalne bezbednosti, počiva na pravnom okviru koji čine međunarodne i unutrašnje pravne osnove. Unutrašnji pravni okvir čine po hijerarhiji i stepenu opštosti Ustav, strategijsko-doktrinarna dokumenta, zakoni, i podzakonski propisi (Unijat 2009, 2), dok međunarodni pravni okvir čine ratifikovani multilateralni i bilateralni sporazumi. Kako je, po pravilu, težište bezbednosnog sektora na zaštiti vitalnih nacionalnih vrednosti i interesa proklamovanih Ustavom i strategijsko-doktrinarnim dokumentima, rešenje koje daje zakonodavacoličeno u istim, *de facto* predstavlja osnovnu direktivu za organizovanje, funkcionisanje i delovanje bezbednosnog sektora. Formiranu osnovu za organizovanje sistema bezbednosti detaljnije uređuju zakoni i podzakonski akti zasnovani na Ustavu i donetim strategijsko-doktrinarnim dokumentima koji stvaraju preduslove za sinhronizovano operativnotaktičko delovanje svih elemenata sektora bezbednosti u mirnodopskom, vanrednom, i ratnom stanju. Na osnovu usvojenih propisa, upravljački deo sistema bezbednosti (zakonodavna i izvršna vlast) u skladu s Ustavom, strategijsko-doktrinarnim dokumentima, pravilima međunarodnog prava i potpisanim međunarodnim ugovorima, zakonima i drugim propisima, organizuje i rukovodi izvršnim delom sistema bezbednosti (sistem odbrane, sistem unutrašnje bezbednosti, obaveštajno-bezbednosni sistem, i drugi subjekti od značaja za očuvanje bezbednosti države) koji se prilagođava prirodi bezbednosnih izazova, rizika i pretnji, odnosno

¹ Student multidisciplinarnih master akademskih studija Terorizam, organizovani kriminal i bezbednost na Univerzitetu u Beogradu.

aktuuelnoj bezbednosnoj situaciji čime obezbeđuje preduslove za ostvarivanje proklamovanih nacionalnih interesa, i zaštitu i očuvanje nacionalnih vrednosti.

Pravni osnov organizacije sistema bezbednosti Republike Srbije

Nakon istupanja Crne Gore iz Državne zajednice Srbija i Crna Gora 2006. godine, Republika Srbija je, donošnjem novog Ustava iste godine, prvi put nakon osamostaljenja nedvosmisleno identifikovala prioritetne nacionalne interese i vrednosti koje su potom potvrđene usvajanjem strategija nacionalne bezbednosti i odbrane 2009. godine, a nedavno i najnovijih strategija nacionalne bezbednosti i odbrane iz 2019. godine. Kao jedan od primarnih i neotuđivih nacionalnih interesa, Republika Srbija je, podstaknuta prethodnim događajima (oružanim sukobima na prostoru Kosova i Metohije tokom 1998. i 1999. godine; NATO agresijom „Saveznička sila“ na SR Jugoslaviju 1999. godine, martovskim pogromom 2004. godine na području Kosova i Metohije, i protivpravnog jednostranog proglašenja nezavisnosti Kosova i Metohije nakon oružane pobune 2008. godine), istakla kao prioritet zaštitu i očuvanje suvereniteta i teritorijalnog integriteta, i nacionalnog, kulturnog, verskog i istorijskog identiteta srpskog naroda i nacionalnih manjina (Strategija nacionalne bezbednosti 2009; 2019). S obzirom na to da je pitanje suvereniteta Kosova i Metohije, i teritorijalnog integriteta Republike Srbije i dalje nerešeno, može se konstatovati da sistem nacionalne bezbednosti Republike Srbije poslednje dve decenije *de facto* funkcioniše u uslovima postojanja zamrznutog sukoba pri čemu nastoji da zaštitи Ustavom i strategijama proklamovane nacionalne interese, težeći poštovanju propisa Kumanovskog vojno-tehničkog sporazuma i Rezolucije 1244 Saveta bezbednosti UN. Drugim rečima, način organizacije i funkcionisanja sektora bezbednosti Republike Srbije radi očuvanja Ustavom proklamovanih nacionalnih interesa i vrednosti u uslovima postojanja zamrznutog sukoba temelji se na Ustavu, strategijama nacionalne bezbednosti i odbrane Republike Srbije, i drugim nacionalnim propisima koji iz njih proističu, tzv. unutrašnji pravni okvir, i Rezoluciji 1244 Saveta bezbednosti UN i Kumanovskom sporazumu, tzv. međunarodni pravni okvir. U skladu sa usvojenim nacionalnih i međunarodnim propisima i normama, Narodna Skupština, Vlada, i Predsednik upravljuju izvršnim delom sistema bezbednosti Republike Srbije.

Politika naoružavanja i bezbednosna dilema

Shodno trenutnoj bezbednosnoj, kao i geopolitičkoj situaciji u regionu Zapadnog Balkana, Republika Srbija je, donošenjem novih strategija nacionalne bezbednosti i odbrane krajem 2019. godine, revidirala dotadašnji pristup zaštiti i očuvanju nacionalne bezbednosti. Značajnu izmenu u pogledu pristupa bezbednosti u odnosu na ranije formulisan pristup, predstavlja definisanje vojne neutralnosti kao nacionalnog odbrambenog interesa, a koja podrazumeva nepristupanje Republike Srbije vojno-političkim savezima, integralno angažovanje subjekata sistema odbrane i odbrambenih potencijala, i stvaranje uslova za odbranu osloncem na sopstvene snage i potencijale (Strategija odbrane 2019). U okvirima definisanih ciljeva ističe se da će posebna pažnja biti posvećena osposobljavanju stanovništva za odbranu, uz jačanje patriotizma i volnosti za odbranu i zaštitu Republike Srbije u miru, vanrednom i ratnom stanju. Pored toga, radiće se i na ekonomskom razvoju Republike Srbije kako bi se stvorili uslovi za značajnija finansijska ulaganje u razvoj odbrambene industrije i sistema odbrane, kao i modernizaciju Vojske Srbije i drugih snaga odbrane.

Shodno definisanoj politici odbrane, Republika Srbija intenzivno radi na modernizaciji i jačanju potencijala sistema odbrane kroz nabavku i integrisanje novih sistema naoružanja, prvenstveno iz unutrašnjih, ali i iz spoljašnjih izvora. Pored navedenog, razmatra se ponovno

uvodenje, odnosno odmrzavanje vojne obaveze koja je odlukom Narodne Skupštine obustavljena 2011. godine, kada je započet proces profesionalizacije oružanih snaga. S obzirom na to da su navedene aktivnosti u direktnoj zavisnosti od aktuelne bezbednosne situacije, postavlja se pitanje sa kakvim se to bezbednosnim izazovima, rizicima i pretnjama suočava Republika Srbija pa je realizacija navedenih odluka neophodna radi jačanja odbrambenih kapaciteta i unapređenja trenutnog stanja nacionalne bezbednosti.

Kada je reč o nabavci novih sistema naoružanja, ne mora značiti da su prepoznati bilo kakvi novi i/ili značajniji bezbednosni izazovi, rizici i pretnje, već da je modernizacija sistema odbrane opravdana protokom vremena i da je preko potrebna s obzirom na činjenicu da je većina naoružanja nasleđe jugoslovenskog vremena. Međutim, uporednom analizom izazova, rizika i pretnji bezbednosti obuhvaćenih Strategijama nacionalne bezbednosti i odbrane iz 2019. godine u odnosu na one obuhvaće Strategijama nacionalne bezbednosti i odbrane iz 2009. godine, mogu se uvideti određene razlike u pogledu izmene prirode bezbednosnih izazova, rizika i pretnji od značaja za odbranu i aktuelnu modernizaciju sistema odbrane u uslovima postojanja zamrznutog sukoba. Naime, analizirajući i dalje prioritetno bezbednosno pitanje protivpravne jednostrano proglašene nezavisnosti Kosova i Metohije, nova strategija odbrane za razliku od one iz 2009. godine, ukazuje na spektar pretnji koje su/mogu biti prouzrokovane kosovsko-metohijskim problemom. Uz konstataciju da je bezbednosna situacija na prostoru Autonomne pokrajine Kosova i Metohije pogoršana, Strategije odbrane iz 2019. godine kao jednu od bezbednosnih pretnji identificuje aktuelnu transformaciju tzv. „Kosovskih bezbednosnih snaga“ u oružane snage, te kao takva ima poseban značaj i uticaj na način organizacije sistema odbrane u uslovima postojanja zamrznutog sukoba. Drugim rečima, formiranje tzv. „Kosovske vojske“ koje je protivrečno Rezoluciji 1244 Saveta bezbednosti UN, predstavlja direktnu pretnju miru i stabilnosti Zapadnog Balkana, i nacionalnim i odbrambenim interesima Republike Srbije. Kao odgovor na identifikovane pretnje, Republika Srbija sprovodi modernizaciju sistema odbrane putem nabavke novih odbrambenih sistema. Međutim, sa druge strane, može se pokrenuti pitanje bezbednosne dileme koje ima potencijal da dodatno naruši stabilnost i bezbednost u regionu, i podstakne na eskalaciju nasilja, kao u slučaju sukoba Jermenije i Azerbejdžana. Naime, pre eskalacije jermensko-azerbejdžanskog sukoba, obe strane su intenzivno radile na poboljšanju materijalnih kapaciteta odbrane kroz nabavku i integraciju novih oružja i sistema naoružanja, pri čemu se strategija koju Azerbejdžan koristi kako bi modernizovao i poboljšao odbrambene potencijale pokazala uspešnjom na terenu. Za razliku od Jermenije, azerbejdžanska strategija naoružavanja podrazumeva veća ulaganja u cilju povećanja kapaciteta vlastite namenske industrije kao osnove modernizacije i opremanja sistema odbrane (Gurbanov 2019). U tom smislu, strategija naoružavanja Republike Azerbejdžan je veoma slična strategiji naoružavanja Republike Srbije. Ipak, u poređenju ova dva slučaja važno je naglasiti da se pozicija spoljnog faktora značajno razlikuje. U slučaju zamrznutog konflikta između Azerbejdžana i Jermenije, Rusija je odbacila mogućnost reagovanja osim ukoliko sama teritorija Jermenije ne bude ugrožena, što je i ohrabrilo Azerbejdžan da deluje ofanzivno. Međutim, u slučaju Kosova i Metohije, reakcija NATO snaga nije isključena.

Drugi deo jačanja odbrambenih potencijala predstavlja ulaganje u ljudske resurse u sektoru odbrane. S tim u vezi, posebno se ističe pitanje (reaktivacije) vojne obaveze. U tom kontekstu, kroz primere drugih država koje su vratile obavezu služenja vojnog roka može se zaključiti da su se one na takav korak odlučivale nakon procene da se suočavaju sa određenim spoljnim pretnjama (Ignjatijević 2018). Naime, nakon izbijanja konflikta u Ukrajini i aneksije Krima 2014. godine, došlo je do promene percepcije bezbednosnih izazova, rizika i pretnji na evropskom kontinentu i ponovnih rasprava o redovnom vojnem roku u mnogim evropskim zemljama. Shodno tome, reaktivacija vojne obaveze (kao u slučaju Ukrajine, Litvanije i Švedske) bila je u direktnoj vezi sa procenom pretnje koja dolazi spolja (blizina vojno

nadmoćne Rusije). Pored toga, pojedine države poput Turske, Grčke, Kipra, Jermenije i Azerbejdžana zbog tekućih, zamrznutih sukoba u svom okruženju zadržavaju redovnu vojnu obavezu. Izuzetak predstavlja Moldavija, čiji jednostrano odvojeni deo teritorije - Pridnjestrovlje, trenutno razmatra suspendovanje/ukidanje vojne obaveze. Pored Moldavije, sa druge strane, izuzetak predstavljaju i Ujedinjeni Arapski Emirati i Katar koji, po prvi put, uvode vojnu obavezu usled aktuelnih sukoba u svom okruženju. Takođe, raritet jesu i evropske države poput Švajcarske, Švedske i Austrije koje, i pored neporoznih državnih granica, stabilnijeg bezbednosnog okruženja, i proglašene vojne neutralnosti, sprovode opštu vojnu obavezu. S tim u vezi, austrijska politika vojne neutralnosti, iako proizvod drugačijih istorijskih okolnosti, je gotovo identična politici vojne neutralnosti Republike Srbije.

Zaključak

Analizirajući razloge za unapređenje efikasnosti sistema bezbednosti i odbrane (ne)evropskih država, može se uvideti da se strategija jačanja bezbednosnih i odbrambenih potencijala države (u uvidu reforme sektora bezbednosti, većih finansijskih izdvajanja za sektore odbrane i unutrašnje bezbednosti, nabavke i opremanja novim sistemima naoružanja, uvođenja vojne obaveze, profesionalizacije sastava oružanih snaga, planiranja i realizovanja vojnih vežbi i vežbi o upravljanju u vanrednim situacijama, i sl.) zasniva na težnji ka zaštiti i očuvanju nacionalnih interesa i vrednosti, a zavisi od bezbednosnog okruženja i pretnji koje iz istog proističu. Shodno tome, posmatrano iz ugla politike nacionalne bezbednosti i odbrane, i državnocentričnog pristupa bezbednosti koji podrazumeva sposobnost da se vojnim potencijalima odvratи oružana agresija ili da joj se uspešno odgovori radi očuvanja suvereniteta, nezavisnosti, i teritorijalne celovitosti države, osnaživanje kapaciteta sistema nacionalne bezbednosti i odbrane predstavlja opravdano rešenje u uslovima postojanja zamrznutog sukoba. Svako drugo rešenje je u opštoj suprotnosti s Ustavom proklamovanim najvišim nacionalnim interesima i vrednostima koje se njihovim ostvarenjem štite, i predstavlja izraz *ad hoc* (bezbednosne) politike.

S obzirom na navedeno, i činjenicu da zaštita nacionalnih interesa i vrednosti predstavlja opšti cilj i smisao postojanja i funkcionisanja sistema nacionalne bezbednosti (Strategija odbrane 2009), jačanje kapaciteta sistema bezbednosti i odbrane predstavlja garant zaštite i očuvanja suvereniteta i teritorijalnog integriteta Republike Srbije u uslovima postojanja zamrznutog sukoba i proglašene vojne neutralnosti, i stvara preduslove za uspostavljanje i očuvanje nacionalne bezbednosti.

Bibliografija:

- Gurbanov, Ilgar. 2019. „Military Procurements on Armenia's and Azerbaijan's Defense Agendas“, Pristupljeno 07. februara 2021. <https://caciyanalyst.org/publications/analytical-articles/item/13564-military-procurements-on-armenias-and-azerbaijans-defense-agendas.html>.
- Ignjatijević, Marija. 2018. „Vraćanje obaveznog vojnog roka - koliko košta i čemu služi“ Pristupljeno 09. februara 2021. <https://bezbednost.org/publikacija/vracanje-obaveznog-vojnog-roka-koliko-kosta-i-cemu-sluzi/>.
- Strategija odbrane Republike Srbije. 2019. Službeni glasnik, broj 94/2019-4;
- Strategija odbrane Republike Srbije. 2009. Službeni glasnik, broj 88/2009-60;
- Unijat, Jelena. 2009. „Piramida pravnih i političkih dokumenata u sektoru bezbednosti“, *Pojmovnik*, 1-4;

ORGANIZATION OF THE SECURITY SYSTEM OF THE REPUBLIC OF SERBIA IN THE CONDITIONS OF A FROZEN CONFLICT

Ljubomir Mitrović

Abstract: *Protection and preservation of the security of the state and society is the meaning and reason for the existence and functioning of the national security system. However, how security will be achieved depends on the way the security system is organized, which is conditioned by the current security situation. Given that the state of frozen conflict is characterized by the unique nature of security challenges, risks, and threats, the way of organizing and functioning of the security sector in the conditions of frozen conflict differs to some extent from the organization of security system in peacetime, time of emergency and wartime defined exclusively by national legislation. As the national security system strives to constantly adapt to the current security situation in order to respond more effectively to current and potential security challenges and threats, its adjustment in a frozen conflict is manifested through strengthening defense capabilities, which may lead to security dilemma problem and security disruptions in the region. Regarding the recently renewed escalation of violence between Armenia and Azerbaijan and following the current security situation in the Western Balkans, the question arises whether and to what extent the strengthening of the defense potentials of the national security and defense system of the Republic of Serbia is justified.*

Keywords: *national security system; frozen conflict; Republic of Serbia; armament; security dilemma.*

ILEGALNE MIGRACIJE

ILEGALNE MIGRACIJE I TRGOVINA LJUDIMA: PRAVNI OKVIR, IZAZOVI I MOGUĆA REŠENJA

Marija Ilić¹

Apstrakt: Evropske zemlje, a prvenstveno zemlje Evropske unije, poslednjih godina susreću se sa ogromnim prilivom migranata sa Bliskog Istoka i Severne Afrike. Razlozi pojačanog priliva jesu široko rasprostranjeni konflikti na ovim prostorima, koji su primorali građane ovih zemalja da potraže azil u demokratskim zemljama. Republika Srbija kao zemlja tranzita je takođe neposredno suočena sa novim bezbednosnim problemom, jer je od 2014. godine zabeležen rekordan prliv migranata prvenstveno iz Sirije i Avganistana. Razlog privila migranata u Republici Srbiji jeste u geostrateškom položaju Republike Srbije, koja je okružena zemljama iz Evropske unije i predstavlja tranzitnu rutu do članica EU.. Migraciona politika susednih država koje su izlazna tačka sa teritorije Srbije, prvenstveno Mađarske i Hrvatske, usmerena na onemogućavanje kretanja migranata ka teritoriji EU, dovele je do dužeg zadržavanja migranata na teritoriji Srbije mimo njihove volje. Kao i svaki istorijski bezbednosni problem tako i u ovom, lokalne organizovane kriminalne grupe su videle svoju šansu da profitiraju. Nastaju novi vidovi krivičnih dela kao što su krijumčarenje migranata i trgovina ljudima, kao jedan od najunosnijih šansi da zarade. Pred Republikom Srbijom jeste težak zadatak da obezbedi ljudska prava migranta, bori se protiv krijumčarenja i trgovine ljudima kao i ostvari objektivnu i subjektivnu bezbednosnu zaštitu svojih građana.

Ključne reči: krijumčarenje migranata, trgovina ljudima, pravni okviri migracija, moguća rešenja migrantske krize

Uvod

Nakon sloma komunizma dolaze nove bezbednosne pretnje, rizici i izazovi kako za zemlje stare demokratije, tako i za mlade. Za vreme Hladnog rata postojala su dva suprotstavljenia bloka, poznati neprijatelji čiju smo moć mogli da predvidimo, dok se sa krajem Hladog rata javlja globalizacija i otvorenost granica a samim tim i veća mogućnost mobilnosti ljudi. Sa novim međunarodnim okruženjem nastaju i novi rizici, izazovi i pretnje od strane subjekata koji nisu državni već nedržani. Međunarodni terorizam, organizovani kriminal, destruktivne sekte, trgovina ljudima samo su neki od izazova sa kojima se suočavaju države. Novi oblici i nosioci ugrožavanja nacionalnih država zahtevaju hitne odgovore i rešenja u vidu kako pravne regulative, tako i većih ovlašćenja službi bezbednosti. Naša zemlja svakako nije izolovan primer, čak štaviše kao jedna od tranzitnih zemalja, suočava se sa velikim prливом ilegalnih migranata i novim oblikom trgovine ljudima – krijumčarenjem migranata. Prema rečima većine stručnjaka danas trgovina ljudima predstavlja treći najveći nelegalni izvor zarade, nakon trgovine oružjem i drogom. Širenje ove pojave jeste rezultat socijalno-ekonomskih uslova kao što su nezaposlenost, siromaštvo i neobrazovanost. Trgovinu ljudima možemo posmatrati kao oblik organizovanog kriminaliteta. U daljem radu ćemo najpre definisati međunarodne i nacionalne pravne okvire borbe protiv trgovine ljudima, a zatim kroz konkretnе primere uočiti sa kakvim ozbiljnim izazovom se susreće sistem naše zemlje i predložiti moguća rešenja.

¹ Student master studija Nacionalna bezbednost na Pravnom fakultetu Univerziteta u Novom Sadu.

Međunarodni i nacionalni pravni okviri borbe protiv trgovine ljudima

Međunarodni pravni okvir borbe protiv trgovinje ljudima prvenstveno čine dva protokola: *Protokol za sprečavanje, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudima, posebno ženama i decom (Palermo Protokol)* i *Protokol protiv krijumčarenja migranata kopnenim, morskim i vazdušnim putem*.

Drugi najvažniji međunarodni pravni akt koji uređuje pitanje trgovine ljudima donet je 2005. godine, a u pitanju je *Konvencija Saveta Evrope o delovanju protiv trgovine ljudima*.

Svrha *Palermo Protokola* je:

(a) prevencija i borba protiv trgovine ljudskim bićima, uz poklanjanje posebne pažnje ženama i deci;

(b) zaštita i pomoć žrtvama takve trgovine, uz puno poštovanje njihovih ljudskih prava; i

(c) unapređivanje saradnje među državama potpisnicama kako bi se ostvarili ovi ciljevi. (Palermo Protokol 2000, član 2).

Ovaj dokument definiše trgovinu ljudima na sledeći način:

„Trgovina ljudima“ znači vrbovanje, prevoženje, prebacivanje, skrivanje i primanje lica, putem pretnje silom ili upotrebom sile ili drugih oblika prisile, otmice, prevare, obmane, zloupotrebe ovlašćenja ili teškog položaja ili davanja ili primanja novca ili koristi da bi se dobio pristanak lica koje ima kontrolu nad drugim licem, u cilju eksploracije. Eksploracija obuhvata, kao minimum, eksploraciju prostitucije drugih lica ili druge oblike seksualne eksploracije, prinudni rad ili službu, ropstvo ili odnos sličan ropstvu, servitut ili uklanjanje organa (Palermo Protokol 2000, član 3).

Od značaja jestе da prema *Palermo Protokolu* pristanak žrtve ne umanjuje odgovornost učinjoca trgovine ljudima pred zakonom na osnovu člana 3 (Arhin 2013, 1037).

U našem zakonodavstvu odredba koja reguliše krivično delo trgovine ljudima uneta je u članu 388 i 390. Trgovina ljudima je, prema sistematizaciji zakonodavca, svrstana u grupu krivičnih dela protiv čovečnosti i drugih dobara zaštićenih međunarodnim pravom.

Uključujući izmene koje su dodatno unešene 2009. godine, član 388 zabranjuje trgovinu ljudima u cilju seksualne i druge vrste eksploracije na sledeći način:

„1. Ko silom ili pretnjom, dovođenjem u zabludu ili održavanjem u zabludi, zloupotrebom ovlašćenja, poverenja, odnosa zavisnosti, teških prilika drugog, zadržavanjem ličnih isprava ili davanjem ili primanjem novca ili druge koristi, vrbuje, prevozi, prebacuje, predaje, prodaje, kupuje, posreduje u prodaji, sakriva ili drži drugo lice, a u cilju eksploracije njegovog rada, prinudnog rada, vršenja krivičnih dela, prostitucije ili druge vrste seksualne eksploracije

(1) Ko bez propisane dozvole pređe ili pokuša da pređe granicu Srbije, naoružan ili upotrebom nasilja, kazniće se zatvorom do jedne godine.

(2) Ko u nameri da sebi ili drugom pribavi kakvu korist, omogućava drugom nedozvoljeni prelaz granice Srbije ili nedozvoljeni boravak ili tranzit kroz Srbiju, kazniće se zatvorom od jedne do osam godina.“ (Krivični zakonik Republike Srbije 2005, član 388).

Član 390 definiše zasnivanje ropskog odnosa i prevoz lica u ropskom odnosu na sledeći način:

(1) Ko, kršeći pravila međunarodnog prava, stavi drugog u ropski ili njemu sličan odnos ili ga drži u takvom odnosu, kupi, proda, preda drugom licu ili posreduje u kupovini, prodaji ili predaji ovakvog lica ili podstiče drugog da proda svoju slobodu ili slobodu lica koje izdržava ili o kojem se stara, kazniće se zatvorom od jedne do deset godina.

(2) Ko prevozi lica koja se nalaze u ropskom ili njemu sličnom odnosu iz jedne zemlje u drugu, kazniće se zatvorom od šest meseci do pet godina.

(3) Ko delo iz st. 1. i 2. ovog člana učini prema maloletnom licu, kazniće se zatvorom od pet do petnaest godina. (Krivični zakonik Republike Srbije 2005, član 390)

Eksplotatorski odnos između trgovca ljudima i žrtve može da se nastavlja kako bi se ostvarila najveća moguća ekonomski i/ili druga dobit od eksplotacije. Komercijalni odnos između krijumčara i migranta se završava nakon što je migrant nezakonito prešao preko granice i platio naknadu.

„Krijumčarenje migranata” podrazumeva obezbeđivanje nelegalnog ulaska u državu članicu za neko lice koje nije državljanin i nema u njemu stalno prebivalište, a radi sticanja, direktno ili indirektno, finansijske ili druge materijalne koristi. Potrebno je, međutim, napomenuti da u praksi nije uvek moguće jasno uspostaviti i očuvati razliku između trgovine ljudima i krijumčarenja. Na primer, mnoga lica koja su predmet trgovine ljudima, kako muškarci tako i žene, svoje putovanje započinju kao krijumčareni migranti – nakon što su sklopili dogovor sa nekim pojedincem ili grupom da im pomogne da obave svoje ilegalno kretanje a za uzvrat dobiju neku finansijsku korist. U klasičnoj situaciji krijumčarenja migranata, odnos između migranta i krijumčara je dobrovoljni, kratkoročni odnos – koji se okončava dolaskom migranta u zemlju odredišta.

U tom cilju, član 350 Krivičnog zakonika Republike Srbije na sledeći način definiše krijumčarenje ljudima:

„(1) Ko bez propisane dozvole pređe ili pokuša da pređe granicu Srbije, naoružan ili upotrebom nasilja, kazniće se zatvorom do jedne godine

(2) Ko u nameri da sebi ili drugom pribavi kakvu korist, omogućava drugom nedozvoljeni prelaz granice Srbije ili nedozvoljeni boravak ili tranzit kroz Srbiju, kazniće se zatvorom od šest meseci do pet godina

(3) Ako je delo iz stava 2. ovog člana učinjeno od strane grupe, zloupotrebo službenog položaja, ili na način kojim se ugrožava život ili zdravlje lica čiji se nedozvoljeni prelaz granice Srbije, boravak ili tranzit omogućava, ili je krijumčaren veći broj lica, učinilac će se kazniti zatvorom od jedne do deset godina

(4) Ako je delo iz stava 2. ovog člana učinjeno od strane organizovane kriminalne grupe, učinilac će se kazniti zatvorom od tri do dvanaest godina

(5) Sredstva namenjena ili upotrebljena za izvršenje dela iz st. 1. do 3. ovog člana oduzeće se” (Krivični zakonik Republike Srbije 2005, član 350).

Međutim, neki krijumčareni migranti su primorani da nastave svoj odnos sa krijumčarem kako bi mogli da otplate visoke troškove transporta. Tek u ovoj kasnoj fazi postaju očite i krajnje namere da se ostvari tgovina ljudima (dužničko ropstvo, iznuda, primena sile, prisilni rad, prisilni kriminalitet, prisilna prostitucija).

Kako bismo jasnije uočili razliku između trgovine ljudima i krijumčarenja, neophodno je da navedemo koji su elementi trgovine ljudima koji moraju biti ispunjenjni da bismo krivično delo okvalifikovali kao takvo: čin (šta je urađeno) – otmica ili primena sile; sredstva (kako je uređeno) i namera eksplotacije.

Neophodno je da krivično delo sadrži jedan od sledećih elemenata: regrutovanje; transport; prebacivanje; smeštaj; ili prijem lica. Krivično delo takođe mora da obuhvata jednu od sledećih radnji: primena sile; pretnja korišćenja sile; iznuda; otmica; prevara; zastrašivanje; zloupotreba moći ili zloupotreba stanja ranjivosti; ili davanje ili primanje sredstava (koristi). Treći konstitutivni elemenat u slučaju tgovine ljudima, da je dotična osoba počinila materijalnu radnju (radnje) sa namerom da “eksploatiše” žrtvu (na način kako je to definisano u nacionalnom zakonodavstvu za borbu protiv tgovine ljudima) (UNODC 2010).

Član 3 *Palermo Protokola protiv tgovine ljudima* ne definiše eksplotaciju, ali daje spisak oblika eksplotacije, koji nije konačan: “Eksplotacija uključuje, najmanje, eksplotaciju prostitucije drugih ili ostale oblike seksualne eksplotacije, prinudnog rada i služenja, ropstva ili ropskog položaja, služenja ili uklanjanja telesnih organa” (UNODC 2010).

Za razliku od *Palermo Protkola*, *Konvencija Saveta Evrope o delovanju protiv trgovine ljudima* obrađuje pitanje zaštite ljudskih prava žrtava trgovine. Takođe, *Palermo Protokol* kažnjava samo prekograničnu trgovinu ljudima s elementom organizovanosti, dok *Konvencija* važi za sve oblike trgovine ljudima, bilo unutar granica država, bilo prekogranične (Ristivojević 2015).

Tranzit migranata i Srbije kao tranzitne zemlje

Republika Srbija je poslednjih godina primarno zemlja tranzita. To znači da se kroz Srbiju odvija tranzit migranata sa Bliskog Istoka: Avganistana, Irana, Iraka, Sirije u pravcu Mađarske ili Hrvatske ka zapadnoevropskim zemljama – Nemačka, Italija i Velika Britanija. Putevi transfera preko Srbije obavljaju se između granica Srbije i Bugarske (kod Zaječara) i Rumunije (kod Vršca, oko Velikog Gradišta i Bele Crkve), na ulazu. Iz Mađarske se to čini, kraćim zadržavanjem u Subotici iz Hrvatske u Šidu, na izlazu iz zemlje. Žrtve prelaze granicu na različite ilegalne načine: suvozemnim putem različitim prevoznim sredstvima ili pešice, ili rečnim putem - preko Dunava.

Razlozi migracije jesu različiti: ekonomski kriza, politička nestabilnosti, konflicti, građanski ratovi, etnička čišćenja, društvene nejednakosti, razvoj tržišne ekonomije, rodna diskriminacija, kao i širi procesi socijalne transformacije. Globalizacija kao jedan od pokretača doprinela je velikim migracionim kretanjima u svetu, kao i pojavi novih bezbednosnih izazova, rizika i pretnji. Zadatak je zadatak svim državama pre svega da usvoje normativni okvir ali i usklade operativno delovanje radi borbe protiv trgovine ljudima i krijumčarenja ljudi. Kako navodi Schloenhardt (2000, 203), „širom sveta su organizacije trgovaca naučile da iskoriste ovu strukturalnu nejednakost, kreirajući sofisticirane kanale ilegalne migracije, eksploratišući one koji su prinuđeni ili voljni da migriraju.“ Negativna posledica globalizacije i međupovezanosti država jeste savremeni način da se profitira na ilegalan način. To je navelo trgovce ljudima da ostvare visok profit uz nizak ili neznatan rizik, koristeći nespremnosti država da se nose sa novim izazovima, i već poznate rute puteva koje su prethodno korišćene za krijumčarenje cigareta, droge i oružja (Čopić 2008, 49-68).

Svakako istorija naše zemlje, posebno 90tih kada je bila pod ekonomskim sankcijama, izrodila je „stručnjake“ u ovom vidu ilegalnog transporta od strane organizovanih kriminalnih grupa. U nedostatku iskustva življenja u demokratijama, odnosno nedovoljno demokratske kulture kao i visokog stepena korupcije u svim sferama društvenih odnosa, zemlje Balkana jesu pogodno tlo za ovaj vid ilegalnih migracija. Slab pravno-politički sistem jeste jedan od preduslova za ovoliko rašireni trend trgovine ljudima. Prema saznanjima Europol-a tranzit žrtava trgovine ljudima kroz Evropu realizuje se preko Mađarske, Poljske, Rumunije, Austije, Nemačke kao i preko zemalja Balkana, posebno Srbije, Crne Gore, Bosne i Hercegovine i Hrvatske. Zemlje odredišta Zapadne Evrope su prvenstveno Italija, Holandija, Velika Britanija, Austrija, Belgija, Francuska, Nemačka (Čopić 2008, 49-68).

Sa migrantima se postupa kao sa robom, kao i sa drogom i vatrenim oružjem, tranzit se obavlja istim rutama, kršeći ljudska prava. Poslednjih godina je u Republici Srbiji došlo do znatnog porasta krijumčarenja migranata, kao i hapšenja zbog ovog krivičnog dela.

Da bismo shvatili zašto kriminalne grupe snose rizik najbolje je dati primer i na samom primeru videti koliko krivično delo trgovina ljudima, odnosno krijumčarenje migranata donosi prinose za kriminalne grupe:

Prema istraivačkom radu KRIK-a Tužilaštvo za organizovani kriminal je 01.10.2020. uhapsilo 11 osoba zbog krijumčarenja ljudi. Nakon višemesecnog predistražnog postupka, pripadnici Ministarstva unutrašnjih poslova Srbije, Odeljenja za suzbijanje trgovine ljudima i krijumčarenja ljudi lišili su slobode 11 lica i to zbog postojanja osnova sumnje da su izvršili krivično delo nedozvoljen prelazak državne granice i krijumčarenje ljudi. Članovi organizovane

kriminalne grupe su u periodu od 22. februara do 03. jula ove godine, organizovali nedozvoljen prelazak preko državne granice Republike Srbije u cilju daljeg nedozvoljenog tranzita preko Republike Mađarske ka zemljama Evropske unije, 18 migranata neutvrđenog državljanstva, navodi se u saopštenju Tužilaštva. Kriminalnu grupu je predvodio Z.V., koji je radi sticanja neposredne finansijske koristi sačinio plan delovanja organizovane kriminalne grupe za finansijsku korist koja se kretala po jednom stranom državljinu – iregularnom migrantu od 800 do 2.400 eura (KRIK 2020).

Motiv krijumčarenja ljudi i trgovine ljudima jeste sticanje zarade, međutim razlika u odnosu na krijumčarenja jeste ta da se kod trgovine ljudima cilj zarade ostvaruje kroz eksploraciju žrtve koja može biti na primer prodana prekogranično ili unutar granica. Zbog visokih troškova na koje migranti dobrovoljno pristaju, ovaj odnos se često ne završava samim prevozom i dolaskom na željeno odredište migranta, već se dešava da dužnički odnos migranta nastavlja i kasnije, odnosno otplaćivanjem duga kriminalnoj organizaciji. Tada migranti imaju status sličan ropstvu, odnosno takvo krivično delo možemo okvalifikovati kao trgovina ljudima.

Na osnovu saopštenja Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srbije, za Republiku Srbiju dodatni problem predstavlja fenomen mešovite migracije s obzirom da ekonomski migranti i izbeglice iz ratom zahvaćenih područja u najvećem broju slučajeva putuju zajedno, pa se posledično i preklapaju, takođe nemogućnost njihovog potpunog razgraničenja i identifikacije dodatno otežava situaciju kako u zemljama odredišta, tako i u zemljama tranzita. Rekordan priliv iregularnih migranta, prvenstveno državljana Sirije i Avganistana, bio je u značajnom porastu u Srbiji samo u periodu od novembra 2014. do kraja februara 2015. godine. Migranti sa područja AP KiM su na teritoriju EU ulazili ilegalno preko mađarske granice koristeći usluge krijumčarskih grupa sa područja Subotice i područja AP KiM prema zvaničnom izveštaju MUP-a RS. Dodatnu pretnju od iregularne migracije predstavlja neposredna blizina zemalja jugoistočne Evrope koje imaju specifične političke, ekonomske i socijalne probleme, kao što su Bosna i Hercegovina, Albanija i Severna Makedonija, što dovodi do jačeg pritiska na zapadnobalkanski region i moguće korišćenje ove rute s ciljem prikrivanja izvršenja terorističkih akata. O masovnosti iregularne migracije govori podatak MUP-a RS da je tokom 2016. godine, na teritoriji Srbije registrovano 599.033 iregularnih migranata, što ukazuje na jednu od osnovnih karakteristika ovog migratornog talasa: zloupotrebu međunarodnih mehanizama zaštite. U 2017. godini, na teritoriji Republike Srbije otkriveno je 7497 migranata, dok je u periodu od 01.01. do 31.07.2018. godine na teritoriji Srbije otkriveno 5538 migranata, što ukazuje na činjenicu da se nije smanjio priliv migranata zapadnobalkanskom rutom. Kao dokaz navedenoj tvrdnji ukazuju i statistički podaci koji se odnose na nezakonite prelase lica preko državne granice (Bošković, Racić 2018, 259-300).

Krijumčarenju ljudi uveliko ide u korist činjenica da je ovakav pritisak migratornog talasa vrlo teško kontrolisati i nadzirati, kao i činjenica da velika većina migranata nema dokumenta o identitetu, kao i nemogućnost obavljanja razgovora sa migrantima, obzirom da govore urdu ili paštu, što se manifestuje kroz otežano praćenje komunikacije migranata i krijumčara, s obzirom da je celi postupak organizovanja na različitim jezicima. Organizovane kriminalne grupe su najčešće labave mrežne strukture specijalizovane za pojedine faze krijumčarenja ljudi koje međusobno sarađuju sa čestom promenom članova i njihovih uloga, a postoji i izvestan broj *ad-hoc* formiranih grupa mešovitog sastava koje čine državljeni zemalja regionala i članovi iz zemalja porekla migranata, kao i lica iz kriminalne sredine – posrednici i pružaoci raznih usluga. Takođe, organizacije kriminalnih grupa za pojedine usluge koriste lokalno stanovništvo u pograničnom području (vodiči, vozači i i drugi saradnici koji su zaduženi za obezbeđenje smeštaja), koje angažuju po potrebi i često menjaju. U vršenju kriminalnih aktivnosti za obavljanje pojedinih aktivnosti uključuju i iregularne migrante, naročito one koji nemaju finansijskih sredstava za plaćanje troškova transporta, kako bi mogli da otplate svoja dugovanja (Bošković, Racić 2018, 259-300).

Moguća rešenja

Mere koje je neophodno preduzeti u Republici Srbiji jesu svakako jačanje institucionalnih kapaciteta, uspostavljenje mehanizma razmene informacija i sisteme ranog upozorenja, uspostavljanje efikasnog mehanizma povratka migranata u zemlje porekla, inteziviranju saradnje sa susednim državama, državama na ruti i državama porekla migranata, uspostavljanje međunarodne i regionalne saradnje, prvenstveno sa EUROPOL-om i SELECOM-om u cilju razmene obaveštajnih podataka i učešća u zajedničkim istražnim timovima. Irregularni migranti koriste boravak u Srbiji kako bi nakon dobijanja potvrde o podnetom zahtevu za azil mogli slobodno da se kreću u Srbiji. Najveću štetu od azila i zloupotrebe azila Srbija će osetiti onog trenutka kada postane članica EU i bude uvezana na „Eurodac“ bazu otisaka prstiju. Tada će preneti otiske prstiju svih tražilaca azila u navedenu bazu, te će shodno odredaba Dablinske regulative, morati da prihvati nazad sva ona lica koji su nekada zatražila azil u Srbiji, a čiji boravak bude evidentiran u nekoj od zemalja EU (UNODC 2010).

UNODC jača kapacitete vlada i civilnog društva u cilju efikasne identifikacije i borbe protiv tgovine ljudima i krijumčarenje migranata, ciljajući kriminalce i štiteći i pomažući žrtvama trgovine ljudima i krijumčarenim migrantima. Cilj saradnje sa vladama i civilnim društvom jeste svakako jačanje zakonodavnih i političkih okvira; povećavanje kapaciteta za indefikaciju, istragu i krivično gonjenje i zaštitu žrtava, krijumčarenih migranata; povećanje podatka o prirodi i razmerama trgovine ljudima i krijumčarenja migranata; povećanje svet o zločinima; poboljšanje saradnje kako na nacionalnom, tako i na regionalnom i medjunarodnom nivou (UNODC 2010).

U Akcionom planu EU za borbu protiv krijumčarenja migranata (2015. – 2020) navodi se da je EU postavila kao prioritet borbu protiv krijumčarenja migranata „kako bi se sprečilo iskorišćavanje migranata u kriminalnim mrežama i smanjili podsticaji na nezakonite migracije“ (EC COM(2015) 285 final, 2). Takođe, evropskim programom bezbednosti, koji je Komisija donela 28. aprila 2015. godine, izdvojena je i saradnja protiv krijumčarenja migranata unutar EU-a i s trećim zemljama kao prioritet u borbi protiv mreža organiziranog kriminala. Beskrupulozne kriminalne mreže organiziraju putovanja velikog broja migranata koji očajnički žele doći u EU. One stišu znatnu zaradu dovodeći u opasnost živote migranata. (EC COM(2015) 285 final). Pristup EU je i u ovoj materiji sličan generalno pristupu rešavanju konflikata koji stavlja akcenat na preventivu i otklanjanje uzroka nelegalnih migracija. Pored jačanja preventive i pravne regulative Akcioni plan predviđa i jače mehanizme kontrole i sprečavanja i kažnjavanja krijumčarenja migranata.

Zaključak

Organizovani kriminal, međunarodni terorizam, trgovina ljudima i različiti vidovi prekograničnog kriminalnog delovanja postaju sve važnije i značajnije pojave u međunarodnoj politici suzbijanja kriminaliteta. To je prirodna posledica novog geopolitičkog sveta u kojem moć nije ograničena samo na državne granice, već se stiče u subjektima prekograničnog protoka ljudi, roba i kapitala. Cilj trgovine ljudima je ostvarivanje zarade kroz eksploataciju, bilo da se radi o seksualnoj eksploataciji, prisilnom radu, ilegalnom prisvajanju, prisilnom prosjačenju, prisilnom sklapanju braka, prisili na vršenje krivičnih dela, trgovini organima ili nekom drugom obliku. Tako je nastala potreba da se stvori međunarnodi pravni okvir za suzbijanje pomenutih pojava. Definisanje međunarodnih i nacionalnih pravnih normi u borbi protiv trgovine ljudima jedne države dobar je osnov borbe protiv istih, ali ne i dovoljan način sprečavanja ovog vida organizovanog kriminala. Problem trgovine ljudima ne samo da se nije smanjio, nego je dostigao alarmantne razmere, sa porastom marginalizovanih grupa ljudi

(azilanti, ilegalni migranti) raste i broj žrtava. Neophodna je koordinisana i kontinuirana saradnja kako u razmeni informacija o mogućim krivičnim delima, kao i saradnje službe bezbednosti na operativnom planu. Saradnja je neophodna i na nacionalnom i na međunarodnom nivou. U rešavanju problema i iznalaženju mogućeg rešenja uključenost svih nosioca zaštite bezbednosti je neophodna kako profesionalnih, političkih tako suplementarnih subjekata (udruženja građana, javnost, nezavisni državni organi, nevladine organizacije i ostali). Dodatni nadzor i povećana kontrola ruta je možda i najbitnija zarad sprečavanja, to je dobar način i preventivnog dejstva koji će trgovce ljudima zbog negativnih posledica odvratiti od činjenja istih. Ovaj bezbednosni problem je možda i najteži u skorašnjoj istoriji naše zemlje, postavlja dva pitanja na koja treba naći adekvatan odgovor. Kako na najefikasniji način povećati ovlašćenja službi bezbednosti, a da povećanja ovlašćenja direktno ili indirektno ne krše ljudska prava i sloboda i ujedno ne ugroziti subjektivnu bezbednost ostalih građana (poverenje u službe bezbednosti, odnosno subjektivan osećaj zaštićenosti).

Bibliografija:

- A. Arhin. 2013. „Trgovina ljudima u svrhu radne eksploracije: struktura i dinamika pravnog okvira u Republici Srbiji“ Zb. Prav. fak. Sveuč. Rij. (1991) v. 34, br. 2, 1019-1042
- Ćopić, Sanja. 2008. „Putevi trgovine ljudima u Evropi i pozicija Srbije njima“, 49-68. Viktimološko društvo Srbije i „Prometej“, Beograd. <http://www.vds.rs/File/Tem0804.pdf>.
- Evropska komisija. 2015. Akcijski plan EU-a protiv krijumčarenja migranata, COM(2015) 285 final, komunikacija Komisije Evropskom parlamentu, Savetu, Evropskom ekonomskom i socijalnom komitetu i odboru regija 27. maj. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:52015DC0285&from=DE>.
- KRIK. Mreža za istraživanje kriminala i korupcije. 2020. „Uhapšena grupa zbog krijumčarenja migranata“ Oktobar 12. <https://www.krik.rs/tag/krijumcarene-migranata/>.
- UNODC, trgovina ljudima i krijumčarenje migranata; smernice za medjunarodnu saradnju, 2010. <https://www.unodc.org/documents/southeasterneurope/Guidelines-Serbian.pdf>.
- Bošković, Aleksandar; Racić, Ilija. 2018 „Iregularne migracije u Republici Srbiji sa posebnim osvrtom na krijumčarenje ljudi od strane organizovanih kriminalnih grupa“ 259-300 Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja
- Ristivojević, Branislav. 2015. „Mit o trgovini ljudima u medjunarodnom krivičnom pravu“, Pravni fakultet u Novom Sadu
- Krivični zakonik Republike Srbije. 2005. Službeni glasnik Republike Srbije br. br. 85/2005, 88/2005 - ispr., 107/2005 - ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 i 35/2019
- Protokol za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudskim bićima, naročito ženama i decom, koji dopunjava konvenciju Ujedinjenih Nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala „Palermo Protokol“. „Međunarodni ugovori“, br. 6/2001 12-15 decembar 2000. http://www.atina.org.rs/sites/default/files/Protokol_za_prevenciju_i_kaznjavanje_trgovine_ljudima_srp.pdf.

ILLEGAL MIGRATION AND TRAFFICKING IN HUMAN BEINGS: LEGAL FRAMEWORK, CHALLENGES AND POSSIBLE SOLUTIONS

Marija Ilić

Abstract: European countries, and primarily European Union countries, have been facing a huge influx of migrants from the Middle East and North Africa in recent years. The reasons for the increased influx are the widespread conflicts in this area, which have forced the citizens of these countries to seek asylum in democratic countries. The Republic of Serbia as a transit country is also directly facing a new security problem, since 2014 there has been a record influx of migrants primarily from Syria and Afghanistan, the reason for the influx of migrants in the Republic of Serbia is in the geostrategic position of the Republic of Serbia, which is surrounded by countries from the European Union. The migration policy of neighboring countries, which are the exit point from the territory of Serbia, primarily Hungary and Croatia, aimed at preventing the movement of migrants to the territory of the EU, has led to a longer stay of migrants in Serbia against the will of migrants. Like any historical security problem, local organized crime groups saw their chance to profit. A new type of crime is emerging, such as smuggling of migrants and human trafficking, as one of the most lucrative chances to make money. The Republic of Serbia faces a difficult task, to ensure the human rights of migrants, the fight against smuggling and human trafficking, as well as the creation of objective and subjective security protection for its citizens.

Keywords: smuggling of migrants, human trafficking, legal frameworks for migration, possible solutions of migration crisis

ILEGALNE MIGRACIJE I TRGOVINA LJUDIMA

Tijana Radujko¹

Apstrakt: Pre nešto više od pet godina, ka Evropi se uputio veliki broj ljudi, koji su se upustili u ogroman rizik krenuvši na opasno i dugo putovanje kako bi izbegli rat i imali bolje uslove života. Ovaj nagli priliv izazvao je krizu, kako humanitarnu, tako i političku. Razlozi koji su doveli do ove krize su brojni i različiti, fokus u ovom radu nije analiza uzroka migracije, već otkrivanje korelacije između procesa migracija i pojave trgovine ljudima, kao jedne od posledica kretanja stanovništva. U tom smislu, značajno je uporediti međunarodnopravne dokumente koji su usmereni ka borbi protiv trgovine ljudima, naročito u onom delu u kome se odnose na obaveze država u pogledu sprečavanja širenja ove pojave, sa primerima iz prakse, kako bi se utvrdilo realno činjenično stanje. Takođe, posebna pažnja u radu stavljena je na politiku prevencije trgovine ljudima i na sam proces krivičnog gonjenja učinilaca ovog krivičnog dela. Zahvaljujući dostupnim podacima, kao i kvalitativnoj analizi istih, zaključuje se da je vršenje ovog krivičnog dela nad jednom osjetljivom populacijom, kakva su migranti, zabrinjavajuće učestala, te da su u tom smislu, od ključnog značaja mere prevencije koje države preduzimaju, budući da se samo preventivnim merama od strane državnih organa može smanjiti, ne samo ideo viktinizovane migrantske populacije, već uopšte vršenje ovog stravičnog zločina.

Ključne reči: Ilegalne migracije, trgovina ljudima, međunarodnopravni dokumenti, krivično gonjenje, prevencija

Uvod

Krajem 2014. i početkom 2015. godine na obale Evrope počeo je da pristiže veliki broj ljudi. Svet je gledajući slike prepunih čamaca koji neprestano dovoze još ljudi slušao o takozvanoj „migrantskoj krizi“. Ali postavlja se pitanje šta znači reč migrant? Odgovor na ovo pitanje usko je povezan sa razlogom zbog koga narodi određenih zemalja kao što su Avganistan, Sirija napuštaju svoju domovinu upuštajući se na neizvesno putovanje. Ponekad, ljudi napuštaju svoju zemlju u potrazi za boljim uslovima života, boljim poslom, obrazovanjem ali vrlo često razlozi su dugačije prirode. Mnogi od njih, da bi izbegli sukobe, ratove, nečovečno postupanje u svojim domovinama, sigurne luke pokušavaju da pronađu u Evropskim zemljama. U prvom slučaju radi se o migrantima, licima koja mogu bez posledica da se vrate u svoju zemlju, uživajući ista prava koja su imala i pre odlaska. Međutim, u drugom slučaju radi se o izbeglicama, licima koja nisu u mogućnosti da se vrate kući ili čije bi vraćanje bilo isuviše opasno. Oni predstavljaju kategoriju lica koja su zaštićena međunarodnim pravom putem Konvencije o izbjeglicama iz 1951. godine, njenog protokola iz 1967. godine i drugih pravnih dokumenata. Ono što je izvesno je da se prilikom izveštavanja o situaciji ovih lica sve manje pravi razlika između navedena dva termina, pa se pod nazivom migranti često misli i na izbeglice. Prateći informativne emisije, čitajući različite medijske članke možemo uočiti kako mnoge države, iz njima poznatih razloga, imaju neprijateljski stav prema navedenim grupama. Da bi onemogućili prolaz izbeglicama i migrantima, oni podižu ograde, postavljaju stražare na granicama, a sve češće čitamo i o fizičkim obračunima policije i migranata. Što se tiče

¹ Student Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.

Srbije, prema poslednjim merenjima, koje je izvršio Komesarijat za izbeglice i migracije Republike Srbije 2020. godine je u Srbiji boravilo oko 6000 migranata u 19 prihvatnih centara najviše iz Avganistana, Sirije i Pakistana (Komesarijat 2020). Iako možemo reći da je za njih Srbija samo tranzitna zemlja, te da im je krajnja destinacija Zapadna Evropa, za razliku od mnogih država u okolini, oni u Srbiji pronalaze bar privremeno utočište, ukoliko uzememo u obzir broj prihvatnih centara i mnogo humaniji pristup od zemalja u okruženju, samim tim što im se uz adekvatan postupak provere ipak dozvoljava ulazak u zemlju. Međutim, ako rezimiramo da im Srbija nije željena destinacija a da su zbog zatvaranja granica sa drugim državama onemogućeni da dođu do željenih, postavlja se pitanje njihovog statusa i krajnjeg odredišta? Takođe, treba uzeti u obzir i to da i oni koji dobiju status azilanta u Srbiji, ili nekoj drugoj državi jako teško pronalaze posao u istoj. Kako sama država nema rešenje za nastalu situaciju izazvanu masovnim prilivom stanovništva, neprijateljstvo i nepoverenje prema istima je lako uočljivo te se osećaj nesigurnosti širi i na lokalno stanovništvo. Svemu ovome doprinose i medijski natpisi u kojima se migranti olako, bez proverenih informacija karakterišu kao vrlo opasna populacija koja kod nas migrira sa „višim ciljem“. Sve manje se ukazuje na činjenicu da je među njima i veliki broj izbeglica. Svesno ili nesvesno kod ljudi se rađa strah što dovodi i do socijalne izolovanosti čak i onih migranata i izbeglica koji ispune uslove i steknu pravo na azil. Poznata je i činjenica da su osnovani pokreti, kao što je u Srbiji „narodna patrola“, čiji je osnovni cilj proterivanje ovih lica sa naših prostora. Drugim rečima, želi se poslati jasna poruka – „Vi niste dobro došli!“ Na osnovu svega, zaključujemo da bez obzira koji je njihov cilj dolaska, da li su opasni ili je to samo etiketa koja im je dodeljena, ono što je jasno jeste da su u dosta nepovoljnem položaju. U stanju umora izazvanog hiljadama prepešaćenih kilometara, mnogi bez dokumenata, odeće, postaju podložni različitim manipulacijama. Zbog ovih i mnogih drugih razloga, brojna istraživanja koja su sprovedena pokazuju da su upravo ilegalni migranti jedna od najčešćih kategorija žrtvi trgovaca ljudima. U stanju nemoći, postaju dobar plen za trgovce ljudima koji vide priliku da preko njih zarade dodatni novac, uz obećanje da će ih prevesti do željene destinacije. Takođe, ono što se neretko događa je da migranti pristanu na prevoz do određene zemlje, ali ih po dolasku u istu trgovci vezuju i oni padaju u zavisan položaj. Kako dolazi do ilegalnog prevoza, koja je granica između krijumčarenja i trogivne ljudima, te na šta su sve migranti spremni da bi se domogli željene destinacije ostaje nam da vidimo u nastavku.

Trgovina ljudima ili krijumčarenje: sličnosti i razlike

Sve češće, kroz emisije informativnog karaktera, možemo čuti izjave migranata koji su spremni da daju značajne sume novca za prelaz preko granice. Drugim rečima, oni izjavljuju kako postoje ljudi koji će ih za određenu sumu novca prevesti do željene zemlje. Ovu pojavu drugačije zovemo i krijumčarenje.

Cilj krijumčara je da zaradu ostvare tako što će jedno lice ilegalno prebaciti preko jedne ili više međunarodnih granica uz pristanak osobe koja se krijumčari. Kao što vidimo elementi ovog krivičnog dela su zarada kao osnovni cilj krijumčara i pristanak žrtve. Postavlja se pitanje na kakve su sve uslove prevoza migranti spremni da bi ostvarili svoj cilj. Na primer, 21. jula 2020. godine, na graničnom prelazu u Šidu, u kontejnerima sa mineralnim đubrивom koji se prevozio do Paragvaja, kretalo se i sedmoro migranata čiji su posmrtni ostaci kasnije pronađeni kada je on dopremljen u Paragvaj (N1 2020). Nažalost, ovo nije jedini slučaj koji je poznat javnosti a koji je doveo do tragičnog gubitka ljudskih života. Prema navodima *Blic-a* u 2019. godini, više lica je uhapšeno zbog sumnje da su za 3.800 evra po čoveku ilegalno prevozili migrante u periodu od decembra do aprila 2019. godine (*Blic* 2020). Navodi se da je kriminalna grupa koja je uhapšena zbog krijumčarenja migranata, migrante krila u kamionima sa žitom, u

kojima su jedva disali, te je jedini način da dođu do daha i prežive na putu iz Srbije ka Italiji bio da dišu na cevčice. Nakon prevoza migranata u Hrvatsku, a samim tim i Evropsku uniju, krijumčari su migrantima omogućavali nedozvoljen tranzit preko Hrvatske i Slovenije do Italije. Kod njih je tada pronađeno i privremeno oduzeto čak 22.000 evra i 440.000 dinara, više mobilnih telefona i falsifikovanih isprava. Prema podacima Uprave carina, carinski službenici su tokom 2019. godine otkrili čak 1.330 ljudi u pokušaju ilegalnog prelaska granice. Dok je 2020. godine, samo do 22. oktobra, otkriveno čak 998 migranata (Blic 2020). Ono što je evidentno jeste da su izbeglice i migranti spremni da rizikuju vlastiti život kako bi prešli granicu, jer je očigledno, iz svega gore navedenog, da je opcija za legalan prelazak vrlo malo. U gotovo pola slučajeva prevoznik koji ilegalno prevozi migrante nije ispoštovao dogovor ili je po dolasku migranata u određenu zemlju tražio dodatni novac.

Sa druge strane, Sa druge strane, za razliku od krijumčarenja, kod trgovine ljudima ne postoji pristanak žrtve. Trgovci pomoću različitih nedozvoljenih sredstava kao što su pretnja, prevara, prinuda nastoje osigurati pristanak žrtve na eksploraciju. Takođe, sama radnja trgovine ljudime traje duži vremenski period, dok krijumčarenje podrazumeva prelazak državne granice nakon čega žrtve postaju slobodne što kod trgovine nije slučaj (ASTRA).

U operaciji koja je vođena 27. novembra i 3. decembra u 32 američke, afričke, evropske i azijske zemlje, uz podršku programa Interpola protiv trgovine migrantima, Europola, Međunarodne organizacije za migracije (IOM) i Kancelarije UN za borbu protiv droge i kriminala (UNODC), uhapšeno je više od 200 krijumčara, trgovaca ljudima i osumnjičenih za trgovinu migrantima. Među 200 uhapšenih, u 30 slučajeva počinoci se gone zbog seksualnog iskorišćavanja migrantkinja i trgovine ljudima. Takođe, ova operacija je pokazala da ni pandemija virusa kovid 19 ne sprečava kriminalne organizacije da profitiraju na račun migrantata. (N1 2020). Ovo ukazuje na neophodnost reagovanja državnih organa i institucija ka sprečavanju vršenja ove vrste krivičnih dela i hvatanju učinilaca istih. Važno je postaviti pitanje koje mere države preduzimaju kako bi ako ne skroz iskorenili onda bar smanjili broj slučajeva krivičnih dela krijumčarenja i trgovine ljudima u kojima veliki broj viktinizovanih lica čine izbeglice i migranti.

Normativni okvir suprostavljanja trgovini ljudima i krijumčarenju migrantata

Trgovina ljudima spada u jedno od težih krivičnih dela sa višestrukim posledicama po žrtve, njihove porodice ali i države, ako uzmemo u obzir da trgovci za svoja dela zarađuju velike sume novca, te da su samom trgovinom povezana i krivična dela kao što su falsifikovanje isprava, korupcija javnih službenika, otmica lica i druga. Žrtve postaju predmet radne, seksualne eksploracije, često se prinuđavaju na vršenje krivičnih dela za svog „trgovca“. Krše se ljudska prava, slobode, zdravlje ljudi. Rizičnim situacijama su naročito podložni ilegalni migranti koji u želji da izbegnu dodir sa nadležnim carinskim i drugim institucijama pristaju na prevoz u jako teškim uslovima. Duga putovanja, nedostatak hrane, vode dovode do povećanog rizika od oboljevanja i pre samog dolaska na odredište. Iz svega navedenog vidimo da države imaju više razloga za borbu protiv ilegalnih migracija i trgovine ljudima. Kako bi se otklonili navedeni negativni efeti ovog krivičnog dela države preduzimaju određene mere. Donose se Konvencije, protokoli, deklaracije, sklapaju sporazumi usmereni na zajedničko delovanje. često se prinuđavaju na vršenje krivičnih delova za svog „trgovca“ tako i za drugo sa njim povezano lice. Krše se ljudska prava, slobode, zdravlje ljudi. Rizičnim situacijama su naročito podložni ilegalni migranti koji u želji da izbegnu dodir sa nadležnim carinskim i drugim institucijama pristaju na prevoz u jako teškim uslovima. Duga putovanja, nedostatak hrane, vode dovode do povećanog rizika od oboljevanja i pre samog dolaska na odredište. Iz svega navedenog vidimo da države imaju više razloga za borbu protiv ilegalnih migracija i

trgovine ljudima. Kako bi se otklonili navedeni negativni efeti ovog krivičnog dela države preduzimaju određene mere. Donose se Konvencije, protokoli, deklaracije, sklapaju sporazumi usmereni na zajedničko delovanje. Jedna od značajnijih je *Opšta deklaracija Ujedinjenih nacija o pravima čoveka* (1948, član 1), jer ona garantuje svim ljudima slobodu i jednakost u dostojanstvu i pravima.

Ova Deklaracija posebno stavlja akcenat na to da prava i slobode koje su sa njom zagarantovane pripadaju svima, bez obzira na rasu, boju kože, pol, jezik, religiju, nacionalno ili društveno poreklo te da svako ima pravo na život, slobodu, na ličnu bezbednost (član 3). Ono što je za ovu materiju posebno važno jeste član 4 koji kaže da niko ne sme biti držan u ropstvu i potčinjenosti te da su ropstvo i trgovina robljem zabranjeni u svim oblicima. Takođe, zabranjeno je i nečovečno, ponižavajuće postupanje (član 5). Možemo primetiti da u odnosu na izbeglice i migrante dolazi do kršenja više odredbi pomenute Deklaracije, pre svega zabrana slobode kretanja, diskriminacija po pitanju nacionalnog i društvenog porekla, na kraju i ropski položaj u koji zapadaju stupajući u kontakt sa trgovcima. Takođe, imamo i *Konvenciju Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala* (2000), koja predstavlja jednu od najznačajnijih međunarodnih inicijativa za suprostavljanje organizovanim ilegalnim migracijama i trgovini ljudima. Konvencija, kao i njeni dopunski protokoli obavezuju države potpisnice na prevenciju i borbu protiv trgovine ljudima, naročito u odnosu na osetljivu kategoriju kao što su žene i deca. Takođe, sadrži odredbe kojima je cilj preuzimanje mera u pogledu zaštite i pomoći žrtvama trgovine, i na kraju apeluje na unapređivanje saradnje među državama potpisnicama kako bi se ostvarili ovi ciljevi (član 2). Ono što je posebno bitno jeste da jedan od dopunskih protokola ove deklaracije ukazuje na obavezu država potpisnica da spreče krijumčarenje migranata kopnom, morem i vazduhom. Što se tiče Ustava Republike Srbije, on garantuje da su potvrđeni međunarodni ugovori i opšteprihvaćena pravila međunarodnog prava deo pravnog poretka Srbije, odnosno kada nacionalno pravo nije usaglašeno sa međunarodnim, a međunarodno pravo nije u suprotnosti sa Ustavom, sistem bezbednosti je u obavezi da postupa po odredbama međunarodnog prava. Postavlja se pitanje postoje li neke mere kojima bi se smanjilo kršenje prava iz navedenih protokola i konvencija, a samim tim i potreba za preuzimanjem krivičnog gonjenja i ublažavanja posledica istih.

Mere prevencije

Strah koji je izazvao veliki priliv izbeglica i migranata u 21. veku po nekim je opravдан po nekima nije. Sa jedne strane čitamo o kršenju osnovnih ljudskih prava i sloboda kada su u pitanju migranti, o njihovom teškom položaju, sa druge strane čitamo o njihovom nasilničkom ponašanju i o tome kako su oni u stvari "pretnja" za Evropsko stanovništvo. Bitno je naglasiti da pojedinačan slučaj nije stanje u celini, da jedna individua ne predstavlja celu grupu, da su svi različiti i da svako ponaosob zaslужuje drugačiji tretman. Kroz informativne razgovore sa službenicima MUP-a, te Komesarijata za izbeglice i migracije Republike Srbije saznajemo da među tražiocima azila postoje ljudi koji su ostavili sve i zajedno sa porodicom pošli za boljim životom, oni čiji su životi zaista bili ugroženi, oni koji su pretrpeli nasilje ali i oni čiji su razlozi dolaska ekonomске prirode. Individualan pristup svakom doseljeniku je bitan, etiketiranje svih treba zaobići. Međutim, ono što je izvesno jeste da je odbojnost i neprijateljstvo država koje se ogleda u zabrani migrantima da uđu na njihove teritorije postalo plodno tlo za razvoj kriminala, šansa da trgovci i krijumčari steknu dodatni profit. Da li će se ovo promeniti, da li će države popustiti sa svojim merama ili će iste pooštriti ostaje nam da vidimo.

Što se tiče prostora Srbije, u okviru Prihvavnih centara nastoji se pomoći kako izbeglicama tako i migrantima a Centar za zaštitu žrtava trgovine ljudima pomaže žrtvama u

oporavku sa ciljem njihove reintegracije. Vlada Srbije ulaže sve veće napore u to da se obezbedi sprovođenje zakona. Prema članu 388. Krivičnog zakonika zabranjuju se sve radnje bilo da je u pitanju upotreba sila, pretnje, dovođenje u zabludu, oduzimanje dokumenata, prebacivanje, zadržavanje lica i druge a koje za cilj imaju iskorištavanje ljudi u svrhe seksualne i radne eksploatacije. Kazne koje se propisuju za vršenje istih su u rasponu od tri do dvanaest godina (Krivični zakonik). Saša Mijalković i Milan Žarković (2019) u svom delu "Ilegalne migracije i trgovina ljudima" ističu da vlasti obezbeđuju, povremeno u saradnji sa međunarodnim organizacijama, obuku policije, službenika za azil i inspektora rada o raznim pitanjima u vezi sa borbom protiv trgovine ljudima kao i to da država i dalje ulaže napore u prevenciju trgovine ljudima te je u primeni strategija prevencije i suzbijanja trgovine ljudima za period 2017–2022.

Međutim, činjenica je i to da je naša zemlja za njih samo tranzitna te da su im cilj uglavnom zemlje Zapadne Evrope. Dok je situacijama sa granicama nepovoljna, moguće je u okviru prihvavnih centara organizovati razgovore sa azilantima o tome kako laku mogu da uđu u zamke krijumčara, trgovaca, o bezizlaznom položaju u koji mogu da zapadnu, te o mogućnosti gubitka vlastitih života. Ipak, postavlja se pitanje, za ljude koji drugu opciju nemaju, da li ove mere prevencije mogu biti efikasne? Rad i pomoć od strane nadležnih institucija u Srbiji kao što su Komesarijat za izbeglice i migracije, nevladine organizacije, MUP, Centar za socijalni rad su veliki, ali sa druge strane u mnogim, čak i susednim državama ovaj vid pomoći ne samo da izostaje nego se istima ne omogućava ni ulazak na teritoriju što automatski isključuje svaki kontakt sa mogućim žrtvama. U skladu sa svim, veliki akcenat i oslonac u borbi protiv ilegalnih migracija i trgovine ljudima stavlja se na državne organe te pozivanje na normativna rešenja sadržana u različitim zakonima. Dodatni problem predstavlja to što mnogi uglavnom nisu ni upoznati sa pravima koje imaju, pre svega zbog nerazumevanja jezika.

Zaključak

Bilo zbog političkih ili demografskih razloga, evidentno je da se svet od 2015. godine suočava sa velikom migracijom stanovništva. Otpor sa kojim se susreću od strane država u koje pristižu sa jedne strane je razumljiv, ali sa druge strane dolazi i do značajnih kršenja ljudskih prava i sloboda, što je naročito izraženo u odnosu sa izbeglicama. Podizanjem ograda, zatvaranjem granica onemogućuje se poštovanje osnovnog međunarodnog principa garantovanog konvencijama a to je zabrana proterivanja i vraćanja izbeglica u situacije u kojima bi njihov život i sloboda bili ugroženi. Ako tome pridodamo medijski pritisak na javno mjenje, njihov položaj nije jednostavan. Na osnovu istraživanja, možemo reći da je Srbija jedna od država koja ima bolji pristup prema raseljenim licima, uzimajući u obzir mere koje sprovode nadležni organi (MUP, Centar za zaštitu žrtava trgovine ljudima, kao i nevladine organizacije). Takođe, u prihvavnim centrima u Srbiji migranti imaju solidne uslove za život iako u nekim drugim državama oni bivaju izloženi različitom psihičkom i fizičkom zlostavljanju. Dolazi do sudara, sa jedne strane borbe i na međunarodnom i evropskom planu protiv trgovine i organizovanog kriminala a sa druge strane oduzimanjem prava migrantima na slobodno kretanje oni se na neki način posredno guraju u lanac trgovine ljudima, kao jedinom načinu da možda ostvare svoj cilj, te dođu do željene destinacije. To vodi ka višestrukim posledicama, sa jede strane ugrožavanja ljudskih života, sa neretko smrtnim ishodom, a sa druge strane bogaćenja i širenja lanca kriminala. Često se i krijumčarenje ovih lica na kraju pretvara u trgovinu. Pristankom na prevoz do željenog odredišta, na kraju dolaze u odnos zavisnosti, iz koga teško mogu da se izvuku. Ono što dodatno otežava jeste što se radi o licima koja uglavnom nemaju dokumente. Postoji nada da će se kroz poštovanje ratifikovanih međunarodnih ugovora, protokola i drugih sporazuma o borbi i sprečavanju trgovine ljudima smanjiti broj žrtava u koje

spadaju i izbeglice i migranti. Pored poštovanja međunarodnih konvencija i protokola, bila bi poželjna veća saradnja i razmena informacija između samih država o načinu rešavanja migracione krize, naročito u pogledu zaštite izbeglica kao osetljive kategorije koja je podložna različitom iskorištanju i manipulaciji. Takođe, bilo bi dobro da način postupanja i rad sa raseljenim licima bude ujednačen u svim državama tako da se poštujući osnovna prava i slobode ovih lica istovremeno ne naruši odnosno očuva politički i bezbednosni sistem država.

Bibliografija:

- ASTRA. „Šta je trgovina ljudima?“. <https://www.astra.rs/sta-je-trgovina-ljudima/>.
- Beogradski centar za ljudska prava. 2020. „Ljudska prava u Srbiji: Pravo, praksa i međunarodni standardi ljudskih prava.“ <http://www.bgcentar.org.rs/bgcentar/wp-content/uploads/2014/01/Ljudska-prava-u-Srbiji-2020-za-web.pdf>.
- BBC news. 2018. “Osman i Adnan su prešli hiljade kilometara i žele da ostanu u Srbiji”, <https://www.bbc.com/serbian/lat/srbija-46552170>
- Blic. 2020. “Krijumčari migrantima uzimali po 3.800 evra: LJUDE SKRIVALI U ŽITU, disali na cevčice”. <https://www.blic.rs/vesti/hronika/krijumcari-migrantima-uzimali-po-3800-evra-ljude-skrivali-u-zitu-disali-na-cevcice/r74xp6f>.
- Edwards, Adrian. 2015. „UNHCR viewpoint: 'Refugee' or 'migrant' - Which is right?“ <http://www.unhcr.rs/en/opste/razno/stav-unhcr-izbeglica-ili-migrant-sta-je-ispravno>.
- Krivični zakonik. „Službeni glasnik RS“. <https://www.paragraf.rs/propisi/krivicni-zakonik-2019.html>.
- Komesarijat za izbeglice i migracije, Republika Srbija, EU projekti. Međunarodna saradnja. <https://kirs.gov.rs/cir/medjunarodna-saradnja/eu-projekti>.
- Konvencija Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala. 2000. <http://www.unhcr.rs/media/Konvencija%20UN-a%20protiv%20transnacionalnog%20organizovanog%20krimina.pdf>.
- Мијалковић, Саша, Жарковић Милан. 2019. *Илегалне миграције и трговина људима, друго изменјено и допуњено издање*. Београд: Криминалистичко-полицијски универзитет.
- Opšta deklaracija Ujedinjenih nacija o pravima čoveka. 1948. [http://www.unhcr.rs/media/Opsta%20deklaracija%20o%20ljudskim%20pravima%20\(1948\).pdf](http://www.unhcr.rs/media/Opsta%20deklaracija%20o%20ljudskim%20pravima%20(1948).pdf).
- Trening centar za migracije. 2021. „Pravni okvir sistema međunarodne zaštite u Evropi“. <http://www.tcma.rs/tekst/17586/pravni-okvir-sistema-medjunarodne-zastite-u-evropi.php>.
- UNHCR, 2016. „Mentalno zdravlje izbeglica.“ file:///C:/Users/X/Downloads/PIN_UNHCR%20StudyResults_Final_srp.pdf.
- UNODC 2010. „Trgovina ljudima i krijumčarenje migrantima, smernice za međunarodnu saradnju.“ Kancelarija Ujedinjenih nacija za borbu protiv droge i kriminala, Regionalna kancelarija Programa za Jugoistočnu Evropu. <https://www.unodc.org/documents/southeasterneurope/Guidelines-Serbian.pdf>

ILLEGAL MIGRATION AND HUMAN TRAFFICKING

Tijana Radujko

Abstract: Just over five years ago, a large number of people headed to Europe and undertook a huge risk by embarking on a dangerous and long journey in order to avoid war and have better living conditions. This sudden influx of migrants caused a crisis, both humanitarian and political. The reasons that led to this crisis are numerous and different, but the focus of this paper is not on the analysis of the root causes of migration, but the discovery of the correlation between the migration process and the phenomenon of human trafficking, as one of the consequences of population movements. In that sense, it is important to compare international legal documents aimed at combating human trafficking, especially in the part where they refer to the obligations of states regarding the prevention of the spread of this phenomenon, with examples from practice, in order to establish the real facts. Special attention is, also, given to the policy of prevention of human trafficking and to the process of criminal prosecution of the perpetrators of this crime. Thanks to the available data, as well as their qualitative analysis, it is concluded that the commission of this crime against a vulnerable population, such as migrants, is worryingly frequent, and that in this sense, prevention measures taken by states are crucial, since only they can reduce, not only the share of the victimized migrant population, but the very commission of this horrific crime in general.

Keywords: *Illegal migration, human trafficking, international legal documents, prosecution, prevention*

PRANJE NOVCA, TERORIZAM I ORGANIZOVANI KRIMINAL

Radoslava Mišić¹

Apstrakt: Terorizam i organizovani kriminalitet kao šira pojava, fenomeni su koji danas zaslužuju ogromnu pažnju. Njihova moć leži u mogućnosti da itekako efikasno i raznoliko odgovore na svaku promenu uslova u kojima deluju, te da se prilagode svakoj represiji koju država i međunarodna zajednica protiv njih preduzimaju. Veliki faktor su želja i pohlepa za sticanjem velike dobiti vršenjem kriminogenih radnji. Da bi se tako stečeni novac mogao nesmetano koristiti, on mora biti legalizovan, odnosno „opran“. U ovom radu će detaljnije biti opisan proces pranja novca, kao i njegova uzajamna veza sa terorizmom i organizovanim kriminalitetom. Takođe ćemo utvrditi kakve su ekonomski posledice sa uticajem kako na državnu ekonomiju, tako i na svetske finansijske institucije. U sklopu načina finansiranja terorizma interesantno je pogledati i načine finansiranja albanskih terorista na Kosovu i da, između ostalog, od takvog pribavljenog novca, albanski separatisti su finansirali i kupovinu kuća i drugih nepokretnosti od Srba sa Kosova i Metohije.

Ključne reči: finansiranje terorizma, faze pranja novca, kriminalna pojava, krivično delo

Uvod

Pranje novca nije ništa manje aktuelna kriminalna pojava u odnosu na korupciju, može se reći da su i međusobno povezane u slučaju kada je korupcija sredstvo koje omogućava pranje novca. Pranje novca predstavlja čestu prateću pojavu kako organizovanog kriminaliteta, tako i finansiranja terorizma. Moglo bi se reći čak i da se ove stavke uzajamno nadopunjaju. Radi se o globalnim problemima koji zahtevaju borbu državnih, regionalnih i međunarodnih institucija. Jasno je da organizovani kriminalitet predstavlja jedan od najsloženijih i najopasnijih pretnji za ekonomsku i socijalnu stabilnost i nacionalnu bezbednost država i konstataju se da nijedna država nije imuna na ovaj bezbednosni problem. On takođe obuhvata enormnu pretnju institucijama savremenih državnih sistema. Njegova moć leži u mogućnosti da itekako efikasno i raznoliko odgovori na svaku promenu uslova u kojima deluje, te da se prilagodi svakoj represiji koju država i međunarodna zajednica protiv njega preduzimaju.

I terorističke organizacije u situacijama kada raspolažu većom količinom sredstava, nastoje da ta sredstva pranjem novca legalizuju, kako bi ih dalje mogli koristiti u svrhe svoje terorističke delatnosti. Prethodno tome, svoja sredstva najčešće pribavljaju uz upotrebu nasilja ili vršenjem neke druge kriminogene delatnosti. Terorizam kao pojava, poznat je već vekovima unazad, a borba protiv terorizma postoji koliko i sam terorizam.

Pojam i delatnosti organizovanog kriminaliteta

U današnje vreme, kada borba protiv organizovanog kriminaliteta predstavlja jedno od glavnih globalnih problema, prisutna su različita shvatanja pojma organizovanog kriminala, tako da još uvek ne postoji univerzalna definicija ovog pojma. Neka mišljenja tvrde da svoje poreklo vuče još od početka 18.veka. Osnovni problem predstavljaju različita shvatanja koja

¹ Student Fakulteta za pravne i poslovne studije dr. Lazar Vrktić, Novi Sad.

se odnose na to da li su svi oblici organizovanog kriminalnog delovanja isto što i organizovani kriminalitet, odnosno bitne uslove koji su nužni za postojanje organizovanog kriminaliteta. Tako imamo prvo shvatanje koje podrazumeva da organizovani kriminalitet, pored postojanja kriminalne organizacije sa visokim stepenom organizovanosti, hijerarhijom, podeljenim zadacima, disciplinom i planiranjem kriminalne delatnosti, čiji je cilj ostvarivanje dobiti odnosno profita, ima i određenu vezu kriminalne organizacije sa državom i njenim pojedinim organima. Ipak, po drugom shvatanju, za postojanje organizovanog kriminaliteta nije potrebno postojanje određene veze između države i njenih pojedinih organa, već je dovoljno postojanje minimalne organizacije, koja u cilju sticanja protivpravne imovinske koristi, vrši različite oblike kriminalne delatnosti. Većina autora, koji se bave istraživanjem ove problematike, slaže se da organizovani kriminalitet sačinjavaju četiri osnovne karakteristike: trajna organizacija, organizacija koja racionalno radi zbog profita, koristi silu ili pretnju, potreba za korupcijom da bi se sačuvao imunitet od primene prava (Albanese 2000, 412).

Može se zaključiti da organizovani kriminalitet podrazumeva postojanje kriminalne organizacije koja ima više od dva člana, s ciljem trajnjeg vršenja krivičnih dela radi ostvarivanja imovinske koristi i odgovarajućeg uticaja, s tim što se ovakva kriminalna organizacija, da bi mogla da opstane, nužno koristi i nasiljem ili nekim drugim sredstvima zastrašivanja ili uspostavlja odgovarajuću spregu sa državnim, ekonomskim, političkim subjektima, bilo korupcijom, ucenom, iznudom ili drugim načinom (Bošković 2015, 157). Organizovani kriminalitet predstavlja enormnu pretnju institucijama savremenih državnih sistema. Njegova moć leži u mogućnosti da itekako efikasno i raznoliko odgovori na svaku promenu uslova u kojima deluje, te da se prilagodi svakoj represiji koju država i međunarodna zajednica protiv njega preuzimaju.

Trgovina ljudima, kao jedna od delatnosti organizovanog kriminaliteta, predstavlja jedan od najsloženijih međunarodnih problema i obuhvata u najvećem broju slučajeva zemlje u političkoj ili ekonomskoj tranziciji, kao i ratnim i drugim konfliktima. Trgovina ljudima je noviji pojam koji se odnosi na pojavu koja ima dugu istoriju, poznatu pod nazivom trgovina belim robljem. To je unosna delatnost organizovanog kriminaliteta koja obezbeđuje veliku dobit. Kada se govori o trgovini ljudima, odnosno ljudskim bićima, u svakom slučaju je reč o ženama, deci i bebam, kao i o trgovini ljudskim organima. Protokol koji se bavi prevencijom, suzbijanjem i kažnjavanjem trgovine ljudima koji dopunjava Konvenciju Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminaliteta, definiše pojam trgovine ljudima. Shodno tome, trgovina ljudima predstavlja vrbovanje, prevoženje, prebacivanje, skrivanje i primanje lica putem pretnje, sile i drugih oblika prisile.

Postoje različiti putevi krijumčarenja, tako se iz zemalja koje su nastale nakon raspada SSSR-a najčešće koriste relacije: Ukrajina – Češka – prema Nemačkoj. Za ulazak u zemlje zapadne Evrope najčešće se koristi vazdušni saobraćaj, i to aerodromi glavnih gradova Rusije, Mađarske, Turske, Srbije, Crne Gore i Albanije. Statistika ukazuje na to da najveći broj žrtava predstavljaju devojke i žene između 25 i 34 godine, ali i one mlađe, od 12 do 18 godina (Bošković 2020, 304).

Još jedna od osnovnih delatnosti organizovanog kriminaliteta podrazumeva krijumčarenje droge, odnosno proizvodnja i ilegalni promet i trgovina raznim vrstama opojnih droga što višestruko podstiče produbljivanje opšte krize i uzrokuje destabilizaciju razvojnih perspektiva u pojedinačnim područjima. Ne postoji ni jedan pouzdan sistem procene profita ove vrste zbog visoke „tamne brojke“ i velikog broja posrednika, Prema procenama Interpola, samo 5 do 10 procenata ilegalnih trgovaca drogom bude otkriveno i krivično procesuirano (Bošković 2020, 299).

Prostitucija je oduvek bila interesantna i korisna delatnost za organizovani kriminalitet. Razmere industrije prostitucije, pojave koje se teško mogu razdvojiti, takve su da se kapital sa ilegalnog tržišta brzo uvećava, lako „pere“ i bez rizika investira u nove projekte. Računa se da

ilegalno tržište prostitucije u Italiji raspolaže sa većim kapitalom od automobiskog giganta iz Torina – Fijata (Bošković 2020, 314).

Kada je reč o osnovnim delatnostima organizovanog kriminala, tu spada i krijumčarenje oružja i municije, koji pored motiva bogaćenja mogu imati i druge motive, pre svega političke prirode. Tako se oružje i municija za krijumčarenje i ilegalnu trgovinu prvobitno nabavljaju iz istočnoevropskih zemalja i vojnih skladišta bivših sovjetskih republika. Oružje iz zemalja bivšeg realsocijalizma krijumčari se na razne načine, u razne zemlje sveta putem kriminalnih, gerilskih i terorističkih organizacija.

Takođe treba napomenuti i ostale delatnosti organizovanog kriminala, koji su u većem ili manjem obimu prisutni na našem području. To se odnosi na krijumčarenje i ilegalnu trgovinu kulturnim dobrima koja se najčešće otudaju iz neadekvatno obezbeđenih galerija, muzeja, raznih izložbi itd. Ilegalno unošenje radioaktivnih supstanci i drugih otpadnih materijala je takođe značajna delatnost organizovanog kriminaliteta. Zatim, tu spada i organizovano kockanje, koje obuhvata ilegalno organizovanje i kontrolu nad kockarnicama i kladionicama od strane organizovanog kriminaliteta. Organizovani kriminalitet u privredno-finansijskoj oblasti koji se ne ispoljava samo u vidu raznih oblika korupcije, već i u vidu falsifikovanja i rasturanja falsifikovanog novca, pranja novca, ulaganja u legalni biznis, pri čemu organizovani kriminalitet, ostvarivši finansijsku i društvenu moć, investira u pojedine oblasti legalnog biznisa što mu pruža još veću zaštitu. Takođe, tu spada i organizovani nasilnički kriminalitet koji se pojavljuje kao značajna delatnost koja donosi zaradu organizovanom kriminalitetu, ali nasilje im služi zarad ostvarivanja sopstvene zaštite.

Izvršioci prethodno navedenih krivičnih dela nastoje da legalizuju svoje prihode koji su stečeni kriminalnim aktivnostima ili žele da ga prikažu kao da potiču iz nekih legalnih pravnih poslova, jer borba protiv kriminaliteta usmerena je na zaplenu sredstava stečenih kriminalnom delatnošću i onemogućavanje uključivanja takvih sredstava u legalne finansijske tokove. Pa tako, da bi se tako stečeni novac mogao nesmetano koristiti, on mora biti legalizovan, odnosno „opran“.

Pranje novca kao aktuelni oblik organizovanog kriminaliteta

Pranje novca i organizovani kriminalitet kao šira pojava, fenomeni su koji danas zaslužuju opsežna istraživanja i ogromnu pažnju. Radi se o globalnim problemima koji zahtevaju borbu državnih, regionalnih i međunarodnih institucija, obzirom da su pranje novca i organizovani kriminal odavno prerasli državne okvire.

Postojbina nastanka termina pranja novca su SAD, i to u vreme zabrane točenja alkohola, tzv. prohibicije, tridesetih godina prošlog veka, kada je popijeno mnogo više alkohola nego u periodu kada nije bila uvedena prohibicija. U tom periodu, određene kriminalne organizacije odlučuju se na ilegalnu proizvodnju i krijumčarenje alkoholnih pića i takvim delovanjem ostvaruju ogromnu dobit. Da bi novcu koji je tom delatnošću stečen dale legalni karakter, takve kriminalne organizacije pribegavaju prikazivanju takvog novca kao prihod koji je ostvaren kroz legalne poslove. U to vreme, najčešće kao delatnost u svojim perionicama za pranje veša i automobila, pa samim tim termin „pranje novca“ po tome i dobija naziv. Tokom tog perioda Al Kapone, šef čikaškog podzemlja, ostvaruje prihod u vrednosti od čak 100 miliona dolara koji je takođe ostvaren prodajom alkohola, a takođe ga je prikazao kao prihod dobijen od njegovih praonica za pranje rublja, odnosno veša. U današnje vreme želja za sticanjem profita osnovni je motiv najvećeg broja počinjenih kriminalnih dela, kao što su trgovina narkoticima, prostitucija, nedozvoljena trgovina oružjem i municijom, krijumčarenje i ilegalna trgovina kulturnim dobrima, ucena, prevara, itd. Vrlo često se prilikom takvih aktivnosti ostvaruju enormne sume novca, koje samim tim predstavljaju nezakonito stečenu

imovinsku korist. Izvršioci krivičnih dela nastoje da legalizuju prihode i kao takve da ih uvedu u legalne finansijske tokove.

Pranje novca je proces kretanja ilegalno stečenih sredstava kroz ciklus transformacije sa ciljem da se na kraju dobiju prividno legalna stečena sredstva (Fijat 2008). Regulaiva sprečavanja pranja novca i suzbijanja finansiranja terorizma oblikovala se kroz međunarodne inicijative i domaćim zakonodavstvom. Krivični zakonik Republike Srbije i Zakon o sprečavanju pranja novca čine domaći pravni okvir za sprečavanje pranja novca. Pranjem novca, po Krivičnom zakoniku smatra se: svaka konverzija ili prenos imovine stečene izvršenjem krivičnog dela; prikrivanje ili netačno prikazivanje prave prirode, porekla, mesta nalaženja, kretanja, raspolažanja, vlasništva ili prava u vezi sa imovinom koja je stečena izvršenjem krivičnog dela; sticanje, držanje ili korišćenje imovine stečene izvršenjem krivičnog dela (Krivični zakonik R. Srbije, član 245). Krivičnim zakonikom propisana je kazna zatvora u trajanju od 1 do 10 godina, i to u slučaju ako je učinjena delatnost pranja novca u iznosu koji prelazi 1,5 milion dinara. Takođe, Krivičnim zakonikom predviđeno je i oduzimanje novca ili dobiti koji su predmet pranja, bez obzira o kom se obliku krivičnog dela radi (član 245). Pored ovakve zakonske definicije pranja novca, prisutne su i definicije raznih međunarodnih i nacionalnih organizacija. Pa tako, prema definiciji Ujedinjenih nacija, pod pranjem novca se podrazumeva svako prikivanje kao i pokušaj prikrivanja porekla novca ili kapitala koji su pribavljeni kriminalnom delatnošću (UNODC). Prema Interpolu, odnosno njegovojo generalnoj skupštini, 1995. godine određuju pojам pranja novca kao svaku radnju ili pokušaj radnje kojom se skriva ili prikriva nelegalno poreklo sredstava, tako da izgleda da ona potiču iz legalnih izvora (Interpol). FATF (Financial Action Task Force on Money Laundering), odnosno organizacija za kontrolu i sprečavanje pranja novca, pranje novca definiše kao obradu sredstava pribavljenih kriminalnom delatnošću u cilju prikrivanja ilegalnog porekla takvih sredstava (FATF).

Da bi jasnije razumeli samu definiciju pranja novca, moramo shvatiti i njegove uzroke nastanka. Shodno tome, siromaštvo, niski standard, nezaposlenost, nemoral, nepoštenje, nasilje u porodici, kao i raspad porodice, uslovi tranzicije, nezakonitosti u transformaciji društvene i državne imovine, neodgovarajuća organizacija rada u privrednim i finansijskim subjektima, predstavljaju samo neke od indirektnih kriminogenih faktora koji doprinose pojavi pranja novca.

Prema Budimiru (2020, 60-61) mogu se izdvojiti tri faza pranja. Prva faza, odnosno ulaganje tj. plasman, faza u kojoj se prekidaju veze između novca i kriminalne delatnosti kojom je novac pridobijen. Takav novac se uplaćuje na bankovne račune, najčešće u vidu neke zakonite aktivnosti u kojoj se plaćanje vrši u gotovom novcu. Zatim ide druga faza, odnosno prikrivanje tj. raslojavanje, predstavlja kretanje tog novca kroz finansijske tokove i to često sa legalnim finansijskim sredstvima, upravo u cilju neotkrivanja porekla, pa nakon niza finansijskih transakcija takav novac, stečen kriminalnom radnjom, sve manje liči na to. Poslednja odnosno treća faza pod nazivom integracija, kojom je prikriven novac stavljen u legalne finansijske tokove gde je pomešan sa legalno stečenim sredstvima, pa ga je samim tim teško i pratiti, što znači da je legalizovan. Time je i ostvaren cilj pranja novca.

Finansijski kriminalitet u okviru finansiranja terorizma

Postoje mnogobrojne definicije i klasifikacije terorizma koje se mogu naći kako u dostupnoj domaćoj i stranoj literaturi, tako i na internetu. Neki autori uže, dok drugi šire definišu terorizam, u zavisnosti od tema koje obrađuju. Međutim svi se slažu sa istim zaključkom, a to je da terorizam podrazumeva doktrinu, metod i sredstvo izazivanja straha i nesigurnosti kod građana sistematskom upotrebnom nasilja radi ostvarivanja određenih,

prvenstveno političkih ciljeva. Terorizam je sve više rasprostranjen, kompleksniji i menja svoje oblike i sredstva, ambiciozniji u ciljevima i samim tim pogubniji po osnovne vrednosti i slobode pojedinaca i međunarodne zajednice. Predstavlja stalnog pratioca ljudske istorije, savremene ljudske zajednice i odnosa. U savremenom društvu značajan uticaj na pojavu terorizma svakako imaju društveno – politički uslovi, odnosno društveni poremećaji koji nastaju među ljudima u jednom društvu, a koji mogu biti prouzrokovani recesijom ili raspadom pojedinih država, hapšenjem političkih neistomišljenika itd.

Međunarodna zajednica, a posebno Evropska unija, razvile su opsežan i komplikovan sistem za borbu protiv terorizma. Postoje brojni dokumenti Saveta Evrope, Evropske komisije i Evropskog parlamenta koji čine pravnu, političku i akcionu osnovu za adekvatnu borbu protiv terorizma. Izrađena je strategija za borbu protiv terorizma, Haški program, zatim opširan šengenski *acquis*, te mnogo propisa u pogledu finansijskih tokova, imigracije, azila, itd.

Ekonomski aspekt terorizma nije zanemarljiv, jer da bi teroristička organizacija mogla da opstane i da vrši svoje aktivnosti na svetskom planu, neophodan joj je izvor finansiranja. Jedan od načina finansiranja terorizma jeste sredstvima koja su stečena nekom određenom kriminalnom delatnošću, pa se pribegava prethodno opisanom postupku pranja novca kako bi bio ubačen u legalni finansijski sistem. Sam pojam finansiranja terorizma se ne odnosi samo na teroristički akt, već i na teroristu i terorističku organizaciju. Da bi mogla da vrši svoju delatnost, teroristička organizacija mora da ima ekonomsku bazu, odnosno novac ili drugu imovinu, kojom će finansirati ne samo nabavku neophodnih sredstava za svoje akcije, već i za sve ostale nužne potrebe za njihov opstanak. Ukoliko se radi o većoj količini finansijskih sredstava, teže će biti njihovo prikrivanje, a i upotreba u terorističke svrhe neće biti jednostavna, a jedini način njihovog stavljanja u legalne finansijske svrhe jeste upravo pranje novca.

Prema Boškoviću finansiranje terorizma, baš kao i pranje novca, prolazi kroz određene faze, s tim što ih finansiranje terorizma ima četiri. Prva faza podrazumeva prikupljanje finansijskih sredstava na različite načine, kroz legalno poslovanje kompanija i drugih pravnih lica koja su povezana sa terorističkom organizacijom. Zatim, drugu fazu karakteriše čuvanje prikupljenih finansijskih sredstava kako ne bi došlo do njihovih otkrivanja od strane državnih i drugih subjekata. Treća faza, koja je možda i najbitnija, upravo zato što predstavlja prenos tih sredstava do odgovornih struktura terorističkih organizacija u cilju njihovog korišćenja. Četvrta i poslednja faza, jeste upotreba i korišćenje finansijskih i drugih sredstava koja su namenjena za izvođenje terorističkih aktivnosti. Tada dolazi do izražaja kriminalna namena ovih sredstava (Bošković 2011, 183).

U sklopu prethodno navedenih načina finansiranja terorizma interesantno je pogledati i načine finansiranja albanskih terorista na Kosovu i Metohiji u vreme kada je bila posebno izražena njihova teroristička aktivnost. Jedan od načina njihovog finansiranja bilo je i uvođenje nelegalnog oporezovanja svojih sunarodnika, i to najčešće po 3% od zarade svakog Albanca koji živi i radi u inostranstvu, pa i u Srbiji. Međutim, najbitniji izvor finansiranja terorizma na Kosovu i Metohiji predstavljaju finansijska sredstva iz narkobiznisa albanske mreže za krijumčarenje opojnih droga koja se gradi već nekoliko decenija. Između ostalog, od takvog pribavljenog novca, albanski separatisti su finansirali i kupovinu kuća i drugih nepokretnosti od Srba sa Kosova i Metohije.

Zaključak

Prema procenama međunarodnih organizacija koje se bave suzbijanjem pranja novca, oprani novac danas čini 2-5% ukupne svetske proizvodnje, a MMF ističe da bruto iznos opranog novca prelazi 500 milijardi američkih dolara godišnje. Bez obzira na sve istraživačke

doprinose, unapređenje propisa i sveobuhvatnu borbu protiv pranja novca, ono je i dalje jedno od najkontraverznih pitanja današnjice.

Opšti zaključak jeste da poboljšanje standarda u akciji protiv pranja novca predstavlja jedan od glavnih koraka u borbi protiv, kako organizovanog kriminala, tako i terorizma i finansiranja istog. Ono što sve ove stavke povezuje u jednu celinu upravo je veliki profit od kojeg zavisi stepen moći kriminalnih organizacija. Kako je već poznato, pohlepa je glavni pokretač kriminala. Želja za sticanjem velike dobiti vršenjem kriminogenih radnji. Posledica toga jeste legalizovanje ilegalno stečenog novca i njegovo infiltriranje u legalne finansijske sisteme. Rezultat toga jesu devastirajuće ekonomske posledice sa uticajem kako na državnu ekonomiju, tako i na svetske finansijske institucije. Takođe, kriminalne terorističke grupe imaju potrebu za velikom svotom novca kako bi finansirale ne samo nabavku neophodnih sredstava za svoje akcije, već i za sve ostale nužne potrebe za njihov opstanak. Takođe neophodno je, u cilju efikasnije borbe protiv organizovanog kriminala, potencirati kako saradnju sa regionalnim državama, tako i na međunarodnom planu.

Bibliografija:

- Beogradski centar za ljudska prava. 2021. “Borba protiv organizovanog kriminala u Srbiji – zakonodavstvo i praksa”. Beogradski centar za ljudska prava. Pristupljeno 10. januara 2020. <http://bgcentar.org.rs/bgcentar/wp-content/uploads/2013/10/Borba-protiv-organizovanog-kriminala-u-srbiji-zakonodavstvo-i-praksa-2008.pdf>
- Bošković, Milo. 2020. Kriminologija. Novi Sad: Fakultet za pravne i poslovne studije.
- Bošković, Aleksandar. 2011. Korupcija – Pranje novca – Finansiranje terorizma. Banja luka: Fakultet za bezbednost i zaštitu.
- Bošković, Milo, Zdravko Skakavac. 2005. Trgovina ljudima – osnovni i posredni oblici regulacije u nacionalnom i uporednom zakonodavstvu, Budva.
- Budimir, Nemanja. 2020. “Pranje novca kao savremeni fenomen – pojam, faze i sprečavanje pranja novca”. Naučne publikacije Državnog Univerziteta u Novom Pazaru, Državni univerzitet u Novom Pazaru, April 2020, Volumen 3, Broj 1, 58-70.
- FATF. “Money Laundering.” <https://www.fatf-gafi.org/faq/moneylaundering/>.
- Fijat, Ljiljana. 2008. „Pranje novca“. <https://scindeks.ceon.rs/article.aspx?artid=1451-43540804026F>
- Interpol. “Money laundering.” <https://www.interpol.int/en/Crimes/Financial-crime/Money-laundering#:~:text=Money%20laundering%20is%20concealing%20or,have%20originated%20from%20legitimate%20sources.&text=These%20are%20people%20who%20act,they%20are%20laundering%20illegal%20funds>.
- Krivični zakonik, "Sl. glasnik RS", br. 85/2005, 88/2005 - ispr., 107/2005 - ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 i 35/2019)
- Milosavljević, Milan. 2002. Ilegalne migracije, Krijumčarenje i trgovina ljudima – planetarni problem – odabrani aspekti. Sarajevo. Skakavac, Zdravko, Mićo Bošković. 2015. Kriminalistika – Metodika – Operativa. Novi Sad: Fakultet za pravne i poslovne studije.
- Pešić, Vesna. 2020. “Partijska država kao uzork korupcije u Srbiji“. Republika: 402-405. http://pescanik.net/images/stories/pdf/partijska_drzava.pdf
- "Sl. glasnik RS", br. 113/2017, 91/2019 i 153/2020
- UNODC. “Money Laundering, Proceeds of Crime and the Financing of Terrorism”, <https://www.unodc.org/unodc/en/money-laundering/index.html>.

MONEY LAUNDERING, TERRORISM AND ORGANIZED CRIME

Radoslava Mišić

Abstract: Phenomenons like terrorism and organized crime deserve special attention today. Their power lies in the ability to respond very efficiently and variously to any change in the conditions in which they operate, and to adapt to any repression that the state and the international community undertake against them. A great factor in endless continuation of this illegal activities is the desire and greed of perpetrators to make a big profit by committing criminal acts. In order for the money thus obtained to be used without hindrance, it must be legalized, ie "laundered". This paper will describe in more detail the process of money laundering, as well as its interrelationship with terrorism and organized crime. We will also determine the economic consequences with an impact on both the state economy and the world's financial institutions. As part of the way of financing terrorism, it is interesting to look at the ways of financing Albanian terrorists in Kosovo, and that, among other things, from such obtained money, Albanian separatists financed the purchase of houses and other real estate from Serbs from Kosovo and Metohija.

Keywords: terrorist financing, money laundering phases, criminal phenomenon, crime

IZVEŠTAVANJE MEDIJA U SRBIJI O ILEGALNIM MIGRACIJAMA – MEDIJSKA KRIMINALIZACIJA ILEGALNIH MIGRANATA

Teodora Telebak¹

Apstrakt: Tema ovog rada je analiza položaja migranata i izbeglica, njihovih prava i problema sa kojima se susreću, ali u svetlu medijskog izveštavanja. Akcenat je na eventualnom uticaju koji mediji mogu imati na stavove građana o izbeglicama, migrantima i azilantima, ali i stvarnosti koju mediji svojim izveštavanjem kreiraju. Pitanja koja se nameću tiču se poštovanja Kodeksa novinara Srbije, njegovog kršenja prilikom izveštavanja o migrantima, kao i prava koja neistinitim i neproverenim pričama bivaju ugrožena, pre svega pravo na jednakost i zabrana diskriminacije. U kontekstu prava migranata i izbeglica još jedno pitanje koje se postavlja jeste – mogu li i migranti biti žrtve kriminaliteta? Za potrebe dobijanja odgovora na ova pitanja analizirani su medijski naslovi na portalima televizija N1 i AlJazeera Balkans, kao i portali štampanih medija – Blic, Kurir i Informer. Osim ovih portala u radu su značajne podatke pružili i dostupna istraživanja koja se bave stavovima javnog mnjenja o migrantskoj populaciji, te se može reći da su kao metodi istraživanja korišćeni kvantitativni i kvalitativni metodi koji su doveli do zaključka da postoje dva diskursa u medijskom reprezentovanju migranata, migrantske krize, njihovog položaja i ponašanja. Takođe, zaključak je i da je reč o potpuno oprečnom pristupu građana ovoj temi gde se stavovi kreću na relaciji ksenofobije i netrpeljivosti, na jednoj i empatije, humanizma i zaštite ljudskih prava na drugoj strani.

Ključne reči: migranti, izbeglice, migrantska kriza, medijsko izveštavanje, kriminalizacija, ljudska prava

Uvod

Život u dvadeset prvom veku u mnogo čemu ispunio je očekivanja čoveka prethodnog stoljeća. Omogućeno nam je da prostim dodirom ekrana naših telefona obavljamo pozive i budemo u kontaktu sa ljudima širom sveta, uređaji koje danas koristimo su sve manji, a sve efikasniji i napredniji, štampamo predmete raznih vrsta uz pomoć 3D štampača, plaćamo kriptovalutama, a u svemir šaljemo istu raketu više puta, što je sve, pre samo nekoliko godina, bilo nezamislivo. Međutim, na terenu zaštite ljudskih prava, paradoksalno, postoje još uvek neke prepreke u njihovom punom ostvarivanju, naročito za pojedine kategorije ljudi, poput izbeglica i migranata. Ovo pitanje postalo je posebno aktuelno na ovim prostorima, pa i u Srbiji, 2015. godine, kada smo se našli pred takozvanom najezdom migranata koji su krčili svoj put ka boljem životu bežeći od ratom zahvaćenih zemalja. Postavlja se pitanje, budući da živimo u eri Interneta i da se najveći broj ljudi koji ima pristup istom, informiše upravo preko portala, ali i da značaj televizija i štampanih medija nije zanemarljiv, kakvu poruku mediji šalju svojim izveštavanjem konzumentima masovnih medija u doba velikih kriza, a u ovom konkretnom slučaju - migrantskoj krizi.

Naime, kako bi se shvatio uticaj koji mediji mogu imati potencijalno na javno mnjenje, a time posredno i na sam položaj migranata, te na njihovu kriminalizaciju, moramo razumeti u kakvoj pravnoj poziciji se nalaze izbeglice, odnosno koja su njihova prava u

¹ Student Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.

međunarodnopravnoj teoriji i praksi, što nam omogućava da uporedimo pravne okvire i realnost na koju, ako ne kreiraju, onda zasigurno u velikoj meri utiču mediji.

Pravni položaj izbeglica i migranata

Iako postoje pravne razlike između termina izbeglica i migrant, u ovom radu se koriste kao sinonimi jer mediji upotrebljavaju pojam migrant i onda kada se tekst ili prilog odnosi na lice koje beži od oružanog sukoba ili progona i kome je potrebna međunarodna zaštita, a koje ne napušta svoju domovinu isključivo radi boljih uslova života, zaposlenja ili obrazovanja kao što kaže definicija migranata. Stoga se može reći da termin migrant označava širi pojam od termina izbeglica, budući da je svaki azilant i izbeglica istovremeno i migrant, ali da treba imati na umu i da pogrešnim označavanjem izbeglica mediji takođe nanose štetu njihovom položaju. Ipak, nameće se pitanje šta se nalazi iza tog pogrešnog korišćenja terminologije koje je u toj meri rasprostranjeno da je gotovo postalo opšteprihvaćeno. Neka razmišljanja idu ka tome da odgovor leži u izbegavanju obaveze pružanja pomoći od strane država, na šta ih obavezuje *Konvencija UN o statusu izbeglica*, ali i umanjuju odgovornost za neuspeh u obezbeđivanju pomoći. Čini se da je mnogo teže, pošto smo i sami nacija koja je bila suočena sa izbeglištvom i to ne tako davno, nositi se sa osećajem da nismo pomogli koliko smo mogli, a zamenom termina i označavanjem tih ljudi kao migranata, kao da se i taj osećaj odgovornosti gubi.

Budući da se ovde radi o kategorijama ljudi koji istovremeno traže i bolje uslove života, ali i da najveći broj njih traži utočište bežeći od oružanih sukoba, političkih nesuglasica i osećanja nesigurnosti, opravdano je korišćenje oba termina. Glavni izvori o pravnom položaju izbeglica su pomenuta *Konvencija o statusu izbeglica* iz 1951. godine i *Protokol* iz 1967. godine. Kada je reč o migratima, međunarodno pravo migranata čine pravne odredbe koje predstavljaju sastavni deo podsistema međunarodnog javnog prava. To su međunarodno pravo ljudskih prava, međunarodno humanitarno pravo i međunarodno krivično pravo, i to u onim delovima u kojima se odnose na migrante. Kako migranti predstavljaju veoma heterogenu zajednicu, još uvek na međunarodnom planu ne postoji skup normi koje bi se odnosile isključivo na migrante. Razlog je u tome što migranti dugo nisu bili u žiri interesovanja međunarodne zajednice, tako da se ova grana međunarodnog prava postepeno razvijala tokom vremena. Jedina međunarodna konvencija koja se eksplicitno odnosi na migrante jeste *Međunarodna konvencija o zaštiti prava svih radnika migranata i članova njihovih porodica* iz 1990. godine, doneta pod okriljem UN. Druge konvencije samo parcijalno regulišu njihov položaj. Međutim, ne bi trebalo izgubiti iz vida činjenicu da je svako pravo predviđeno bilo kojom konvencijom iz oblasti ljudskih prava ustanovljeno za svako lice koje se nalazi na teritoriji jedne države, pa tako i za migrante, jer su ta prava univerzalnog karaktera.

Stoga, osim prava koja pripadaju isključivo izbeglicama i migrantima, postoje neka osnovna ljudska prava garantovana svim ljudima, a koja su od naročite važnosti za one koji utočište traže u drugoj zemlji. To su pravo na život bez torture i drugog omalovažavajućeg ophođenja, zatim pravo na slobodno izražavanje mišljenja, pravo na život, slobodu i bezbednost, zabrana diskriminacije, sloboda kretanja, pravo na socijalnu i zdravstvenu zaštitu, pravo na azil i pravo na slobodu veroispovesti (Mattila 2000). Osim navedenih prava, imaju pravo na obrazovanje, pristup sudovima, zaposlenje i sva druga fundamentalna prava koja im omogućavaju normalan život u novoj državi (Allain 2001).

Što se tiče domaćih izvora prava migranata, najvažniji koji bi zbog njegove pravne snage trebalo posebno istaći jeste Ustav Republike Srbije. On, kao najviši pravni akt jedne zemlje, predviđa da se strancima garantuju sva prava koja imaju i domaći državljanici, sa izuzetkom izbornog prava i prava države da uređuje ulazak i boravak stranaca (Ustav RS, čl. 17). Sva prava koja su garantovana Ustavom, a tiču se domena ljudskih prava, primenjuju se

neposredno i - što je takođe važno - nivo ljudskih prava koji je jednom dostignut kasnije se ne može smanjivati. Time svako lice, kome je neko ljudsko pravo uskraćeno ili povređeno, a garantovano je Ustavom, ima pravo na sudsku zaštitu i na uklanjanje posledica nastalih takvim postupanjem. Da bi određeno pravo bilo zaštićeno potrebno je najpre utvrditi njegovu povredu, za šta je od ključne važnosti pravilno tumačenje pravnih normi. U tom procesu najznačajniju ulogu imaju važeći međunarodni standardi ljudskih prava i praksa međunarodnih institucija koje nadziru njihovo sprovođenje - Evropski sud za ljudska prava i komitet UN (Krstić 2012).

Šta nam poručuju medijski natpisi u Srbiji?

Za analizu medijskog uticaja na kriminalizaciju migranata, te stvaranje negativnih osećanja u nemigrantskoj, domaćoj populaciji, naročito ksenofobije i mržnje podstaknutih medijskim izveštavanjem, za potrebe ovog rada, kao najdostupniji medijski oblik, korišćeni su naslovi dostupni na tzv. portalima. Pretraga pojmove migrant i izbeglica na sajtovima dnevnih listova *Informer*, *Kurir*, *Blic*, kao i portali televizija *N1* i *Al Jazeera Balkans* pokazala je da je samo u 2020. godini bilo preko petsto tekstova koji su se u celosti ili delimično odnosili na migrante. Analizom medijskih naslova i članaka želi se uočiti potencijalni uticaj medija na mišljenje građana Srbije kada su u pitanju migranti i izbeglice, pre svega uticaj na negativne stavove, strahove i osećaj mržnje i nesolidarnosti, za koje, istraživanja (u daljem radu) pokazuju da postoje kod velikog broja građana.

Značajan korak u zaštiti prava migranata i uopšte njihovom predstavljanju u medijima napravila je televizija *N1* filmom „*Pushback i opasne igre*“ iz 2020. godine (izvor: *YouTube*) koji pokazuje sve poteškoće i probleme sa kojima se migranti suočavaju, pri čemu se zaključci u filmu izvode na osnovu intervjua obavljenih sa migrantima iz prihvavnih centara u Srbiji. Na taj način gledaoci imaju priliku da iz prve ruke vide nezavidnost položaja u kome se nalaze migranti. Tu se na prvom mestu misli na brutalnost sa kojom se suočavaju, poteškoćama u prilagođavanja novoj sredini, nezamislivo napornim i dugim putovanjima, kao i neizvesnosti koju svaki novi dan za njih nosi.

Stiče se utisak da *N1* i *Al Jazeera Balkans*, kao programi sa regionalnim karakterom nastoje da o pitanjima koji se tiču migranata izveštavaju objektivno, neutralno i tačno, bez senzacionalističkih naslova i tekstova.

Što se tiče pisanih medija u ovom slučaju dnevnih novina *Kurir*, *Blic* i *Informer*, može se reći da su, u odnosu na *N1* i *Al Jazeera Balkans*, naslovi na ovim portalima više vođeni čitanošću, senzacijama i tabloidnim narativom. Tome u prilog govori i praksa Saveta za štampu, kao nedržavnog, nepolitičkog i nezavisnog tela čija je uloga nadzor nad primenama odredbi Kodeksa novinara Srbije. Pred ovim telom se našlo sedam predmeta – dva protiv *Kurira*, jedan protiv portala *Srbija danas* i četiri protiv *Blica*. Tema sporova bili su problematični komentari na profilima pojedinih medija na društvenim mrežama ispod čijih tekstova su sporni komentari bili usmereni protiv izbeglica, migranata i tražilaca azila. Protiv dnevnog lista *Kurir* predmet je rešen sporazumom, dok je u ostalih pet slučajeva (*Srbija danas* i *Blic*), Komisija za žalbe utvrdila da je došlo do kršenja Kodeksa novinara Srbije te su sporni komentari uklonjeni.

Značaj sporova koji su sprovedeni pred Savetom za štampu je mnogostruk, pre svega jer je učinjen veliki korak u stvaranju prakse preuzimanja odgovornosti za negativne i maliciozne komentare ispod tekstova od strane redakcija. Isto tako, kako su sporni komentari uklonjeni oni više ne mogu vršiti loš uticaj niti podsticati dalje negativno komentarisanje, tako da postoji i preventivan efekat ovakvih mera, a možda najveći značaj, smatram, leži u tome što su sami mediji sankcionisani, te se javnost, nekada u budućnosti ukoliko ova praksa zaživi, može u skladu sa ovim odlukama opredeliti kojim medijima će verovati i u kojoj meri.

Neadekvatno predstavljanje migranata u medijima

Etika, kako novinarska, tako i ljudska, obavezuje novinara na sveobuhvatno, ujednačeno i humano izveštavanje o migrantima i izbeglicama, bez korišćenja govora mržnje, diskriminacije i pozivanja na nasilje, kako to predviđa Kodeks novinara Srbije. Ipak, postavlja se pitanje u kojoj meri je on zaista poštovan? Najadekvatniji odgovor daju sami mediji, pa se može reći da su konkretni problemi migranata izazvani medijskim izveštavanjem, a kojima se krše etički kodeksi i kodeksi profesije, ali i ljudskosti; priče o naseljavanju migranata na teritoriji Republike Srbije, o povećanju broja krivičnih dela čiji su oni izvršioci, kao i često isticanu zapažanje da se samo muški pripadnici migrantske populacije mogu primetiti na ulicama gradova Srbije. Takođe, govori se o njihovoj skupoj garderobi, telefonima i novcu koji dobijaju iz budžeta Republike Srbije (BBC 2019). Može se reći da su ovakvi izveštaji o ovoj temi najzastupljeniji u medijima, pa iz tog razloga mogu uticati na kriminalizaciju migranta, jer su sa stanovišta zaštite ljudskih prava i sloboda vrlo problematična.²

Tako je, veliku paniku i uznemirenost kod javnog mnjenja izazvao naslov kako migranti u Srbiji dobijaju mesečno iznos od 300 evra (Espresso 2019), što je Komesarijat za izbeglice i migracije demantovao. Naime, iznos koji dobijaju na ime pomoći nije ni blizu sporne sume, a što je još značajnije, isplata iste se ne finansira iz budžeta Republike Srbije, već isključivo iz fondova Evropske unije i stranih donacija (BBC 2019).

Kako je Srbija, kao i većina zemalja Evrope, provela određeni deo 2020. godine u karantinu, mnogi su proglašenje vanrednog stanja označili kao nameru vlasti da se tokom vanrednog stanja, plasira priča o tome da se to stanje koristi kako bi se migranti neprimetno i nesmetano kretali za vreme policijskog časa, a u nameri vlasti da migrantima nasele sela koja su napuštena. To bi značilo da migrantima država poklanja napuštena imanja i kuće kako bi time podržala njihov ostanak u Srbiji. Tvrđnje o tome kako vlasti poklanjaju migrantima kuće prenete su u domaćim medijima (*Telegraf, Espresso, Danas, Srbin.Info*), ali su takvi naslovi demantovani zvaničnim podacima MUP-a iznetim u saopštenju tadašnjeg resornog ministra (BBC 2019). Prema tim podacima je od 2008. do 31. jula 2020. godine svega 178 stranaca dobilo azil u Srbiji.

Medijsko izveštavanje o kupovini i poklanjanju kuća migrantima donelo je veliki talas panike, te je Komesarijat, opet, bio prinuđen da demantuje neistinite navode pojedinih medija povodom ove teme. Tom prilikom je istaknuto da je zapravo u pitanju kupovina kuća i izgradnja stanova kroz *Regionalni stambeni program za izbeglice* iz BiH i Hrvatske koje nemaju rešeno stambeno pitanje, tako da su izbeglice sa područja Bosne i Hercegovine i Hrvatske iskorišćene da se migranti u medijima negativno predstave (N1 2019).

Možda najveći strah ljudi u vezi sa migrantima, potkrepljen medijskim izveštavanjem, jeste strah da će biti žrtve nekog krivičnog dela izvršenog od strane migranata. Tom strahu zasigurno doprinose medijski izveštaji čiji naslovi, ali i sama sadržina, aludira na to da je pripadnik migrantske populacije izvršio neko krivično delo. S tim u vezi, nisu retki ni oni naslovi koji upućuju na to da je reč o najtežim zločinima kao što su silovanja, ubistva i nanošenja teških telesnih povreda. Osim tih krivičnih dela, najčešće spominjano krivično delo u medijima, koje se pripisuje migrantima, jesu pljačke pa su naslovi u novinama i na portalima bili vrlo senzacionalistički obojeni poput onog da su migranti upali na liturgiju u jednu crkvu na Dorćolu i tom prilikom opljačkali prisutne vernike. Međutim, statistika, iako vrlo štura, pokazuje suprotno. Prema podacima Republičkog zavoda za statistiku, u 2018. godini bilo je

² Jednu od značajnih analiza o izveštavanju medija u Srbiji o migrantima, uključujući i zablude ili lažne vesti koje se tom prilikom plasiraju, predstavlja istraživanje Humanitarnig centra za integraciju i toleranciju (HCIT 2020).

ukupno 92.874 prijavljenih krivičnih dela (od toga je osuđeno 29.750 lica) a u 2019. godine neznatno manje 92.797 prijavljenih krivičnih dela (od toga osuđenih 28.112). Dakle, samo u 2018. godini bilo je više od 90.000 prijavljenih krivičnih dela, a migranti su prema podacima MUP-a u tom periodu izvršili 101.208. godine, odnosno 113 krivičnih dela 2019. godine (Saopštenje Ministarstva unutrašnjih poslova, 28.11.2019. objavio Istinomer.rs, 2020). Iz ovih podataka vidi se da medijsko izveštavanje o migrantima nije činjenicama potkrepljeno, a još manje bi se moglo označiti kao objektivno.

Još jedna često zastupljeno pitanje u medijima tiče se oblačenja i korišćenja mobilnih telefona. Međutim, korišćenje telefona koji „bodu oči“ korisnicima društvenih mreža i uopšte medija, direktno je povezana sa činjenicom da ova lica moraju da koriste napredne uređaje za svoja putovanja kako bi pratili svoju lokaciju i orijentisali se u odnosu na željena odredišta, pre svega granične prelaze koji su, u njihovom slučaju, van sistema zvaničnih granica.

Što se tiče zapažanja koje se često može čuti, gotovo uvek kada se negde u javnosti pokrene tema migranata, a koje se tiče većeg udela muške populacije (akcenat na vojnoj sposobnosti) u odnosu na ženske pripadnike migranata, može se objasniti činjenicom da je kretanje zahtevnim rutama, koje često podrazumevaju, osim kopnenih, i pomorska putovanja različitim prevoznim sredstvima i preko najčešće ilegalnih prelaza, lakše muškarcima, posebno onim koji su bez porodice, nego što je to ženama i deci. Osim toga, moguće je i da je namera da muškarci, kao izdržljiviji, prvi dođu do željenih odredišta, a da se kasnije, zahvaljujući pravu na spajanje porodice, njima pridruže i slabiji članovi zajednice.

Javno mnjenje

Ovakva slika migranata u medijima ostavila je posledice i na osećaj sigurnosti građana Srbije, budući da istraživanje iz 2020. godine (Buha, Limović 2020, 23) pokazuje da uprkos tome što 47,78% ispitanih ne veruje onome što pročita u medijima, gotovo isti postotak (47,29%) se ne oseća sigurno kada na ulici ugleda grupu migranata.

Prema anketi koju je sproveo Komesarijat za izbeglice i migracije (2015, 9-60) na temu stava građana Stava građana Republike Srbije prema tražiocima azila, 73% ispitanika se izjasnilo da se o temi azila informiše preko medija, dok su na pitanje o tome kako su migranti uopšte predstavljeni u medijima njih 44% odgovorilo da je reč o neutralnom izveštavanju, 16% smatra da su oni predstavljeni pozitivno, a 23% da su migranti u medijima reprezentovani negativno. Ono što je interesantno, uzimajući u obzir da se najveći broj ispitanika informiše preko medija o ovoj kategoriji ugroženih ljudi, jeste činjenica da, kada se iz statistike izuzmu oni koji su indiferentni, veći broj ispitanika smatra da tražioci azila nisu diskriminisani u Srbiji u odnosu na one koji veruju suprotno.

Ispitivanje UNHCR-a (2014, 13-40 str.) pokazalo je da 41% ljudi dobro tumači pojам azilanta, te da ih isti socira na izbeglice, emigrante i izbegličke krize, kao i to da u tražiocima azila vide unesrećene ljude koje je nevolja naterala da napuste svoje domove i kojima je potrebna pomoć. Međutim, čak 8% anketiranih imalo je asocijaciju na etničko poreklo azilanta, dok 15% njih ima neku vrstu negativne asocijacije na termin azilant, povezujući ga sa strahom od bolesti i zaraze, kriminalom ili ugrožavanjem prava većinskog, srpskog naroda. Zanimljivo je da prema ovoj anketi, građani ne očekuju od medija da mogu doprineti poboljšanju položaja tražilaca azila. Samo 1% ispitanika smatra da su mediji institucija koja može najviše da pomogne u rešavanju problema sa kojima se suočavaju azilanti. Ovakav rezultat moguće je opravdati činjenicom da optiranje javnog mnjenja između stava da su priče o azilantima previše zastupljene u medijima i da su u maloj meri zastupljene nije moguće jasno definisati. Podatak koji zabrinjava je onaj koji ukazuje da je, iako 88% od ukupog broja učesnika ispitivanja nije imalo lični kontakt sa tražiocem azila, duplo više onih koji imaju negativan odnos prema ovoj

grupi ljudi. Ovakav odnos prema azilantima zasigurno je morao proisteći iz izveštavanja medija, s obzirom na gore navedeni podatak o informisanju građana o ovoj temi.

Međutim, ohrabruju podaci dobijeni ispitivanjem sprovedenim 2016. i 2017. godine (Fondacija Ana i Vlade Divac 2017) koje se tiče stavova građana Srbije o izbeglicama i izbegličkoj krizi. Ono je pokazalo da je u odnosu na prvi talas ispitivanja koji je sproveden u junu 2016. godine broj osoba sa pozitivnim stavovima prema migrantima neznatno povišen, ali i da je u porastu i broj onih sa negativnim stavovima, kojih je najpre bilo 19, da bi taj broj u drugom talasu porastao na 34 odsto. Najpozitivnije mišljenje o migrantima imaju stanovnici Tutina, Sjenice i Preševa, odnosno oni koji imaju najviše kontakata sa migrantima. Takođe, činjenicu o negativnim asocijacijama ispitanika na azilante još jednom su potvrđene, budući da čak 51% učesnika smatra da postoji opasnost od širenja bolesti ili neke vrste zaraze, 37% ima strah od kriminala ili terorističkih napada zbog prisustva migranta, dok oko 3% izjavljuje da im se migranti „gade“ ili „ne mogu da ih gledaju“. U trećem talasu ispitivanja, koje je sprovedeno 2017. godine porastao je broj neopredeljenih, te je opao procenat i negativno, ali i pozitivno orijentisanih prema migrantskoj populaciji. Što se tiče medija, sva tri talasa ispitivanja pokazala su, kao i istraživanja iz 2014. i 2015. godine da se najveći broj ispitanika informiše preko medija. Ipak, zaimljivo je što, uprkos rasprostranjenosti društvenih mreža i uopšte Interneta, najveće poverenje još uvek uživa televizija.

Realnost migranata

Iako većina medijskih izveštaja plasira jednu sliku o migrantima, kako to gore analizirani (pre svega portalni štampanih medija) pokazuju; važno je, za razumevanje njihovog položaja i realnosti pokazati i drugu stranu. Migranti su, prema stavovima psihologa, visoko traumirana populacija koja zahteva podršku stručnjaka iz oblasti psihologije (Boehlein, Kinzie 1995). Ono što je specifično za migrantsku populaciju koja je došla na područje Balkana u prethodnih nekoliko godina, jeste to što je reč o pojedincima koji su proživeli trostruku traumu. Prvu traumu oni doživljavaju u svojoj zemlji porekla, drugu na samom putu gde se pojavljuju brojne poteškoće i prepreke kako bi došli do Evrope, a tu je i zaustavljanje putovanja koja predstavlja treći izvor traumatizacije migranata (Biro 2016). Treba imati na umu da sve ovo utiče na to da oni, osim učinilaca, postanu i žrtva krivičnih dela, što je zapravo „druga strana medalje“, o kojoj se retko izveštava i kojoj se ne posvećuje dovoljna pažnja u medijima. Reč je najčešće o krivičnim delima kao što su krijumčarenje, trgovina ljudima, fizički napadi i konflikati, pošto, usled unutrašnjih, psihičkih tegoba i životnih nesrećnih prilika postaju laka meta. Ovakvo postupanje sa migrantima – netolerantno, bez empatije i razumevanja, maliciozno i konfliktno – takođe ostavlja posledice na njihovo psihičko zdravlje, budući da se u novu sredinu ne uklapaju, a u svoju ne mogu da se vrate, tako da se ulazi u jedan začarani krug. Osim toga, nepotrebna i neopravdana brutalnost sa kojom se oni suočavaju pri kontaktu sa pojedinim pripadnicima granične policije (N1, Danas, Slobodna Evropa), kao i to da ovi dugi i iscrpljujući putevi često dovode do razdvajanja članova porodice, zasigurno moraju ostaviti traga na njihovo mentalno zdravlje, te se u medijima mora posvetiti i tom pitanju veća pažnja.

Zastrahujući su podaci koji pokazuju da je 47.3% izbeglica doživelo diskriminaciju tokom puta, 44.1% je uskraćeno neko od prava, a 36.8% je doživelo neki oblik fizičkog nasilja. Zabrinjava i činjenica da je 5.9% izbeglica koji su učestvovali u istraživanju doživelo da krijumčar traži dodatne usluge poput prenošenja narkotika, vrbovanja drugih, predstavljanje tuđe dece kao svoje ili neku drugu uslugu (UNHCR 2016, 17).

Zbog toga treba imati na umu da medijskim izveštavanjem možemo dovesti do toga da migranti postanu žrtve kriminaliteta, ako bi do te mere novinske priče i televizijski prilozi uticali na odbojnost ili strah od migranata kod građana, ističući njihov povlašćen položaj dat

od strane države ili sklonost vršenju krivičnih dela, tako da nemigrantsko stanovništvo počne samostalno da vrši neke mere represije nad migrantima, podstiču diskriminaciju ili koriste njihovo nepoznavanje jezika i kulture, te tako lako postaju žrtva prevare, krijumčarenja ili trgovine ljudima.

Zaključak

Negativni stavovi javnosti prema problemima migranata, amplificirani su u velikoj meri radom medija, koje senzacionalističko i netačno izveštavanje vodi ka diskriminisanju, širenju moralne panike i govora mržnje, viktimizaciji migranata, a posredno i učestalosti zahteva građana za strožim merama prevencije i zakonskim rešenjima. Međutim, na državi je odgovornost da politiku migracije odredi prema zvaničnim podacima i činjenicama, kao i radu institucija zaduženih za migracije, a ne pod pritiskom javnog mnjenja na koje veliki uticaj, neminovno, vrše mediji. Uzimajući u obzir na prvom mestu okolnosti koje su dovelo do migracija ljudi u tolikom broju (rat, sukobi, ugrožena bezbednost, ograničenje prava i sloboda), osećanja koje nose prizori iz zemalja porekla, samo napuštanje domova koje mora biti emotivno, zatim i traume sa kojima se suočavaju tokom puta do željenih zemalja, uslovi u kojima žive iščekujući ispunjenje cilja zbog kog su se i upustili u to dugo putovanje, kao i neizvesnost sa kojom svakodnevno žive moraju uvek biti na umu novinarima kada izveštavaju o migrantima i izbeglicama, jer je reč o osetljivoj i ugroženoj grupi ljudi, čijem i ovako nezavidnom položaju nikako ne doprinose naslovi ili priče čiji je jedini cilj što veći broj klikova i čitanosti ili gledanosti. Treba istaći da medijska slika migranata u Srbiji nije jednoobrazna, te da postoje mediji koji poštujući pravila svoje profesije, svoje izveštavanje zasnivaju na principima humanosti, jednakosti, empatije i poštovanja ljudskih prava. Ipak, budući da su preovlađujući način informisanja, mediji i novinari izveštavajući o ovoj temi, ali i svakoj drugoj, moraju biti objektivni, nepristrasni i što je naročito važno kada je reč o osetljivoj populaciji poput migranata i izbeglica, jasno razgraničiti činjenice od onoga što bi spadalo u kategoriju pretpostavki i nagađanja, a to je ono na šta ih i Kodeks novinara obavezuje. Kada bi ovaj akt u potpunosti i pri svakodnevnom izveštavanju bio poštovan od strane novinara za položaj migranata ne bi bilo nikakve opasnosti, a i za nas, čitaocu i gledaocu, bi to značilo dobijanje tačnih, proverenih i istinitih informacija.

Bibliografija:

- Allain, Jean. 2001. "The jus cogens Nature of non-refoulement." *International Journal of Refugee Law*, Vol. 13 No. 4, 533-558.
- BBC.com. 2020. „Migranti i Srbija: Mitovi i zablude o migrantima i izbeglicama“. <https://www.bbc.com-serbian/lat/srbija-50834778>
- Biro, Prof. dr Mikloš. 2016. „Problems that refugees bring and problems they will face – the experiences of psychologists on the Balkan route“. Paper presented at the international Conference “Migrants in 21st Century Europe”. Serbian Academy of Sciences and Arts. Novi Sad, Serbia, May 5-6. <http://hcit.rs/wp-content/uploads/2017/05/REFUGEES-SANU.pdf>
- Boehnlein, James. Kinzie, J. David. 1995. *Refugee Trauma*. Transcultural Psychiatric Research Review, Volume: 32 issue: 3, 223-252.
- Buha, Vanja i Linović, Maja. 2020. *Uticaj medija u Republici Srbiji na povećanje ksenofobije prema izbeglicama i migrantima*. Novi Sad: Humanitarni centar za integraciju i toleranciju.
- CESID ISTRAŽIVANJE 2014. „Stav građana prema tražiocima azila.“ <http://www.unhcr.rs/media/CeSIDUNHCR201014FINAL.pdf>

- Espreso.rs. 2019. „MIGRANTI U SRBIJI DOBIJAJU 300 EVRA NA RAČUN MESEČNO! Proverili smo da li je ovo teška budalaština ili istina.“
<https://www.espresso.co.rs/vesti/drustvo/442259/migranti-u-srbiji-dobijaju-300-evra-na-racun-mesecno-proverili-smo-da-li-je-ovo-teska-budalastina-ili-istina>
- Film “Pushback i opasne igre”. 2020.
https://www.youtube.com/watch?v=od05u_6vx7M&t=168s
- Fondacija Ana i Vlade Divac. 2017. „Stavovi građana Srbije prema izbeglicama – ključni nalazi trećeg talasa istraživanja.“ 2017 god.
https://www.divac.com/upload/document/stavovi_o_izbeglicama_srpski_jun_2017_preview.pdf
- HCIT. 2020. „Uticaj medija u Republici Srbiji na povećanje ksenofobije prema izbeglicama i migrantima.“
https://kirs.gov.rs/backoffice/images_arhive/original/UTICAJ-MEDIJA-U-REPUBLICI-SRBIFI-NA-POVECANJE-KSENOFOBIJE-PREMA-IZBEGLICAMA-I-MIGRANTIMA.pdf
- Ignjatović, Đorđe. 2019. *Kriminologija*. Beograd: Pravni fakultet u Boogradu
- Komesarijat za izbeglice i migracije. 2015. „Stav građana Republike Srbije prema tražiocima azila.“ <https://kirs.gov.rs/media/uploads/Dokumenti-i-publikacije/Izvestaji/Stav%20gradana%20Republike%20Srbije%20prema%20trazioci ma%20azila%20jun%202015.pdf>
- Krstić, Ivana. 2012. *Zaštita prava migranata u Republici Srbiji* - priručnik za državne službenike i službenike u lokalnim samouprava. Beograd: Međunarodna organizacija za migracije u Srbiji.
https://kirs.gov.rs/media/uploads/Migracije/Publikacije/Zastita_prava_migranata_u_Republici_Srbiji.pdf
- Mattila, S. Heikki. 2000. *Protection of Migrants' Human Rights: Principles and Practice*. The Human Rights of Migrants. 53-73
https://publications.iom.int/system/files/pdf/migrants_human_rights.pdf
- RTS.rs. 2015. *Izbeglice, migranti ili azilanti - važno je i ime*.
<https://www.rts.rs/page/stories/sr/story/125/drustvo/2018687/izbeglice-migranti-ili-azilanti---vazno-je-i-ime.html>
- Saopštenje Ministarstva unutrašnjih poslova. 2019. Istinomer. <https://www.istinomer.rs/wp-content/uploads/2020/02/%D0%9E%D0%B4%D0%B3%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%80-%D0%9C%D0%A3%D0%9F-2.pdf>
- Sokolović, Snežana. 2019. *Kriminalitet (i)migranata – opšte karakteristike i stanje u Srbiji*. Beograd: Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja. Projekat br. 179044 http://www.jura.kg.ac.rs/gp/25/l/nr/sokovic.htm#_ftn1
- UNHCR. 2016. „Mentalno zdravlje izbeglica.“
http://www.unhcr.rs/media/docs/PIN_UNHCR%20StudyResults_Final_srp.pdf

SERBIAN MEDIA REPORTING ON ILLEGAL MIGRATION - MEDIA CRIMINALIZATION OF ILLEGAL MIGRANTS

Teodora Telebak

Abstract: The topic of this paper is the analysis of the position of migrants and refugees, their rights and the problems they face, but in the light of media reporting. The emphasis is on the possible influence that the media can have on the attitudes of citizens about refugees, migrants and asylum seekers, but also on the reality that media create with their reporting on migrants.

The issues that arise are concentrated on the respect of the Code of Journalists of Serbia, its violation when reporting on migrants, as well as the endangerment of migrants rights by untrue and unverified stories, primarily the right to equality and non-discrimination. In the context of the rights of migrants and refugees, another question that arises is - can migrants also be victims of crime? For the purpose of obtaining answers to these questions, media headlines on the portals of N1 and Al Jazeera Balkans televisions were analyzed, as well as print media portals - Blic, Kurir and Informer. In addition to these portals, the paper provided significant data on available research dealing with public opinion on the migrant population, and it can be said that quantitative and qualitative methods were used as research methods, which led to the conclusion that there are two discourses in media representation of migrants, migrant crises, their position and behavior. Also, the conclusion is that the attitudes of citizens vary from one extreme to the other – from xenophobia and intolerance, on the one hand, to the empathy, humanism and protection of human rights on the other.

Keywords: migrants, refugees, migrant crisis, media coverage, criminalization, human rights